

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET
SZAKMAI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

Köszöntő
Tanulmány
Műhely
Röviden

2016. 3. szám

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

2016/3. SZÁM

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * Harmincötödik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

CSÓTI ANDRÁS

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. HUSZÁR LÁSZLÓ
DR. KABÓDI CSABA
LEHOCZKI ÁGNES
DR. LŐRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. NAGY FERENC
DR. PALLO JÓZSEF
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

SOMOGYVÁRI MIHÁLY

Olvasószerkesztő:

SZALAI TÍMEA

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác
www.dunamix.hu
Felelős vezető:
SZAKOLCZAI LÓRÁNT

ISSN 1417-4758 (Nyomtatott)

ISSN 2559-9771 (Online)

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.
E-mail: szemle@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

DREXLER BERNADETT bv. őrnagy, BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály

DR. HABIL. JUHÁSZ ZSUZSANNA egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem ÁJTK, Bűnügyi Tudományok Intézete

KOVÁCS GYULA bv. alezredes, intézetparancsnok-helyettes, Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

PROF. DR. MEZEY BARNA rektor, Eötvös Loránd Tudományegyetem

PROF. DR. NAGY FERENC, Szegedi Tudományegyetem ÁJTK, Bűnügyi Tudományok Intézete

PROF. DR. RUZSONYI PÉTER c. bv. dandártábornok, tanszékvezető, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Rendészettudományi Kar, Büntetés-végrehajtási Tanszék

SÁNTA LÍVIA bv. őrnagy, BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály

SOMOGYI ZSÓFIA BORBÁLA főelőadó, BvOP Fogvartási Ügyek Szolgálat

A borítófotót Fekete Attila készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogva tartás, a fogvatartotti népszerűség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudományterületek (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológiai, vezetéselmélet, pedagógia, műszaki tudományok, szakmatörténet stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokon tüntessék fel nevüket, munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat, rendfokozatukat is.

Közlési feltételek

A beérkezett írásokat a szerkesztőség név nélkül továbbítja a bíráló bizottság tagjainak, véleményezés céljából. A megjelenés feltétele ezen tagok támogató véleménye, illetve a szöveg szerzőhöz való visszaküldését követően az átdolgozásra javasolt szövegrészek (ha vannak) javítása.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására, szerkesztésére, esetleges javítására. Amennyiben a beérkezett kézirat nem felel meg a formai követelményeknek, vagy tartalma nem illeszkedik a kiadvány szellemiségéhez, úgy a szerkesztőségnek nem áll módjában megjelentetni azt.

TARTALOM

Köszöntő

MEZEY BARNA: Vókó György 70 éves	5
NAGY FERENC: Az európai börtönnépességről <i>On the European Prison Population</i>	11
JUHÁSZ ZSUZSANNA: Börtön és sport <i>Prison and Sport</i>	27

Tanulmány

RUZSONYI PÉTER: „Élni nem engedjük, meghalni nem hagyjuk őket” – sorozatgyilkosok a rácson innen II. rész “ <i>We Do Not Let Them Live, We Do Not Allow Them to Die</i> ” – <i>Serial killers behind bars, part 2.</i>	41
SOMOGYI ZSÓFIA BORBÁLA: A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenységek fejlesztése <i>Developing the Activities of the Prison Probation Service</i>	63

Műhely

KOVÁCS GYULA: A Homokhátság földművesei Rákosi igazságszolgáltatásának útvesztőiben <i>Farmers From the Sand Ridge of the Danube-Tisza Interfluve Lost in the Labyrinth of Rákosi's Jurisdiction</i>	79
DREXLER BERNADETT – SÁNTA LÍVIA: Szervezeti teljesítményértékelés az angol büntetés-végrehajtási szervezetnél <i>Organizational Performance Evaluation in case of the English Prison Service</i>	107

Röviden

Eseménynaptár	117
---------------	-----

Fotó: Apró Andrea

Mezey Barna, Nagy Ferenc és Juhász Zsuzsanna írása
Vókó György kolléga számára, 70. születésnapja alkalmából készült,
és tisztelgés mindenekelőtt bv. szakmai munkássága
és több évtizedes egyetemi oktatói tevékenysége előtt.

VÓKÓ GYÖRGY

70 ESZTENDŐS

A Magyar Tudományos Akadémián 2010-ben benyújtott disszertációjában Vókó György Winston Churchillt idézte több helyen is, aki még az 1910-es brit kormány belügyminisztereként jelentette ki, *„hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtévedhetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”* Lehet, hogy Churchill is olvasta Dosztojevszkijt, aki hasonlóképpen fogalmazta meg a társadalmi kultúra és a büntetés-végrehajtás viszonyát. *„Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.”*

A magyar büntetés-végrehajtás tudományának egyik legmeghatározóbb személyisége nem is választhat más kiindulópontot kutatásaihoz, tudományos munkásságához. Nem tehetné ezt sem szakmai okokból sem pedig filantróp megfontolásokból.

Az az elhivatott börtönügyi szakember, aki akár gyakorlati, akár elvont elméleti irányból közelíti is meg a büntetés-végrehajtást, de szem elől téveszti a büntetés fogatásának fő célját, a jobbítást és a reszocializációt (reintegrációt), melyet sokan a hatékonyság fokmérőjének tartanak, aligha számíthat jó eredményre. És az a bűnözést kezelni vagy megérteni kívánó kriminológus vagy tudós kutató, aki nem az emberi értékek mentén próbálja értelmezni a bűnt kiváltó okokat, a bűnöző személyiséget, úgyszintén kudarcra van kárhozthatva.

Vókó György nem követte el ezt a hibát. Deák Ferenc nyomdokain járt, amikor alapelvként fogadta el a tételt: hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kimunkálása, ha mindezen elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson. A büntetés-végrehajtás alfája és omegája a büntető tudományoknak, az eredményesség foglalatára, a büntetőjogi büntetés alkalmazásának valódi beteljesülése.

Mert kezdettől fogva tudta a titkot.

Az 1974-ben jogász diplomát szerzett fiatalember 1977-ben már ügyészként dolgozott, 1978-ban pedig a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósági Főosztályán láthatjuk viszont, hogy hamarosan a Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Osztályon folytatassa szakmai munkáját. Aligha érdemtelenül, amit Legfőbb Ügyészi Dicséret (1983) és a Kiváló Munkáért kitüntető jelvény (1987) is visszaigazol. Szakmai tapasztalatait már ekkor megosztotta a szélesebb tudományos közvéleménnyel.¹ Publikációi jelezték: kutatói vénája legalább olyan jelentős, mint elkötelezettsége gyakorlati munkássága iránt.

1 A mellékbüntetések végrehajtásával kapcsolatos rendőri feladatokról. In: Belügyi Szemle 1983/ 2. 55-60.; A kriminológia a megtorlás modern tendenciáival szemben. In: Magyar Jog 1983/10. 933-935. Együtműködés a büntetés-végrehajtás törvényességének megszilárdításában. In: Ügyészségi Értesítő 1983/1. 37-40.; Hanny Csabával: A szigorított őrizet új jogi szabályozásáról. In: Ügyészségi Értesítő 1980/2-3.16-21.

A Magyar Tudományos Akadémia honlapján tudományos érdeklődésének irányaiként megjelölt témák között magától értetődően jelenik meg a kezdettől fogva ügyészégi funkcióként is teljesített feladat: a büntetőjogi szankciók hatékonyságának kérdése, végrehajtásuk törvényessége,² utóbb a nem szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók érvényesülésének kérdései.³ A büntetőjogi jogkövetkezmények vizsgálatának fontos spektruma a büntető felelősségre vonás eredményessége, különösen az igazgatási és szervezési tényezők hatásának szerepe a hatékonyságban.⁴ Számos tanulmányának szempontjaként jelöli meg a gyakorlati tapasztalatot.⁵ Az ügyészi tevékenység kiszélesedésével, a nemzetköziesítés megjelenésével, az európai integrációra való felkészülés, majd a jogharmonizációs folyamatok szolgálatában egyre bővebb tevékenységében a nemzetközi tapasztalatszerzés.⁶

Tudományos munkásságával párhuzamosan töretlenül haladt ügyészégi pályáján is, újabb kinevezések jelezték felkészültségének elismerését. Csoportvezető ügyész (1990), osztályvezető ügyész (1992), a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály vezetője (2003), az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója (2012), legfőbb ügyészégi főtanácsos.

Tudományos pályáivének adminisztratív állomásai mintegy tükörcsképei ügyészi munkásságának: 1989-ben egyetemi doktori cím, 1991-ben kandidátusi disszertáció⁷ és a sikeres védelemmel együtt járó cím, 2012-ben a Magyar Tudományos Akadémia doktora.

A Magyar Tudományos Akadémia nyilvánossága előtt megvédett doktori disszertációja végül is kutatói életének betetőzését jelentő témakörből, a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetéről, a jogkorlátozás mértékéről, a foglyok (fogvatartottak) emberi jogainak biztosításáról és a nemzetközi követelményrendszer intézményesítéséről szól.⁸ Tudományos munkásságának egyik sarokköve a jogál-

2 A büntetés-végrehajtás törvényességével kapcsolatos időszerű problémák. In: Módszertani Füzetek, 1989/3. 17-20.; A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei. In: Ügyészégi Értesítő 1990, 7-14.; A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletének mindennapi valósága és összefüggései In: Magyar Jog, 1991/9. 524-528.

3 A közérdekű munkáról, mint egyik új főbüntetésről In: Magyar Jog, 1994/1, 10-06. o.; Változásban. Új jogintézmények a gyakorlatban. In: Börtönügyi Szemle 1996/1. 49-66. ; Szabadságvesztéssel nem járó büntetések végrehajtásáról In: Magyar Jog 1998/11. 660-669.

4 A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről. In: Jogtudományi Közöny 1993/7. 273-279.

5 Boros Jánossal: A pártfogó felügyelet alá helyezés előkészítésének kérdései a gyakorlati tapasztalatok tükrében. In: Magyar Jog, 1986/12. 1044-1049. ; A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati kérdésekről egy vizsgálat tapasztalatai alapján. Ügyészégi Értesítő 1985/3. 28-32. ; Sáfrán Györggyel: A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának tapasztalatairól. Ügyészégi Értesítő 1988/1. 32-35.

6 A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések végrehajtásának tapasztalatai Jugoszláviában. In: Magyar Jog, 1986/10.

864-865. ; A nemzetközi követelményrendszer és hatályos büntetés-végrehajtási szabályaink. Ügyészégi Értesítő 1991. 28-29. ; Az Emberi Jogok Európai Bizottságáról. In: Ügyészégi Értesítő 1993/2. 35-36. Strassbourgi elvek In: Börtönügyi Szemle 1993/3. 49-52. ; Európai mérce. A büntetés-végrehajtási jogharmonizáció gyakorlata. In: Börtönügyi Szemle 1997/4. 12-24. Nemzetközi büntető igazságszolgáltatás korunkban, Jura 2004/2: 121-128. ;

7 A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői. Kandidátusi értekezés. Benyújtás éve: 1989. Védelem éve: 1990

8 *Bűnelkövetők jogkorlátozása a jogállamban.* MTA Doktori Értekezés, Budapest, 2010. 863 o., http://real-d.mtak.hu/387/4/dc_45_10_doktori_mu.pdf

lamiság és a jogállami garanciák kiépítésének és betartásának követelménye.⁹ Következetes kitartással követi Szabó András iránymutatását, mely szerint alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módszerekkel reagálhat, és senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Jogállami értékrend alapján garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Hiszi és vallja, hogy törvényes büntetőjogi felelősségre vonási eljárás garantálja csak a jogállam igazságos büntető hatalmának gyakorlását.

Kevesen fogalmaztak ilyen kristálytisztán ezzel kapcsolatban. Ha „*a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására készíteni törvénysértő módon. Amennyiben a jogállam hatóságai, szervei, tisztségviselői nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt, nem példamutatóak a betartásában, nehezen vezet eredményre az egész büntető felelősségre vonás mindhárom szakasza, nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet. Jogállamban a norma mögött ott van a közakarat is. Törvényesség nélkül nincs jogállamiság sem.*” A jogállam híve, a garanciák képviselője, a törvényesség őre. Ez Vókó György.

Mindezzel kapcsolatban különleges figyelmet kíván nemzetközi tudományos tevékenysége, mert szakmai „tolmácsként” működött: tanulmányai és előadásai több idegen nyelven, amerikai, osztrák, német és svájci kiadványok lapjain, nemzetközi konferenciák sorozatában adtak hírt a magyar büntetés-végrehajtás helyzetéről, reformjáról, fejlődéséről, szabályozásának fejleményeiről; a magyar büntetőjogi tudományosság állapotáról. S hasonlóképpen: hazai szakfolyóiratokban közölte tapasztalatainak összegzéseit az orosz, svéd, francia, holland, német büntetőrendszerről és a büntetés-végrehajtás legújabb haladásáról. Éveken át képviselte Magyarországon az Európai Unió szakmai szervét, a Kínzást és Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottságot (CPT), melynek független szakértőjeként és nemzeti összekötő tisztjeként ténykedett.¹⁰

Tudományos érdeklődése olyan sokoldalú (s gyakorlati tevékenysége oly sokfelé irányította figyelmét), hogy az MTMT-ben nyilvántartott 242 magyar és idegen nyelvű publikációja által behatárolt szakmai terep egy laudáció keretein belül fel sem térképezhető. Tankönyvei mellett figyelmet érdemel kismonográfiája¹¹ és a jogi szakvizsga segédkönyvek sorozatban publikált összegzése.¹²

Tudományos és gyakorlati ügyései munkája, nemzetközi körökben történt szerepvállalása predestinálta arra, hogy kommentárokat, jogszabálygyűjteményeket,

9 Garanciák (A büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok) In: Büntetőjogi Szemle, 1998/3., 8–30.; A büntetőjogi szankciók jogállami érvényesülésének tényezőiről. In: Busch Béla, Belovics Ervin, Tóth Dóra (szerk.) Békés Imre ünnepi kötet: A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája: Tanulmánykötet Békés Imre születésének 70. évfordulójára. Budapest 2000, 291-299.

10 A CPT (a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrejött európai bizottság) legutóbbi magyarországi látogatásáról készített jelentése és a magyar hatóságok erre adott válasza. In: Ügyészek Lapja 2011/3. 49-57.; A fogva tartások külön ellenőrzési mechanizmusa Európában, a CPT. Elméleti és dogmatikai alapvetés. In: Gál István László, Hornyák Szabolcs (szerk.) Tanulmányok dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2006. 359-378.

11 A büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet kialakulása, szerepe, eszközei és perspektívája. Budapest, 1988. Legfőbb Ügyészség, 192 o.

12 Büntetés- végrehajtási jog. Budapest-Pécs 2002.,254.

jogszabály-kommentárokat tegyen közzé. Az európai börtönszabályok 16 részes magyarázatát gondozta az Ügyészek Lapjában, a büntetés-végrehajtási törvényt kommentálta önálló kötetben.¹³

Aki ilyen széles szakmai tevékenységet mondhat magáénak, nem utasíthatja vissza azokat a megkereséseket, melyek a szakmai sajtó szerkesztősegeinek irányából érkeznek. De ne is tegye, hiszen tapasztalatait, elméleti és gyakorlati tudását egyaránt igényli a tudományos szerkesztés és a szakmai olvasóközönség.¹⁴

S aki tudománnyal foglalkozik, előbb-utóbb beleütközik a történeti gyökerek kérdésébe, a tradicionális elemek hatásainak vizsgálatába is.¹⁵ Nem létezhet szakma identitás nélkül, s nem létezhet identitás történeti előzmények, hagyományok feldolgozása nélkül. Bár hivatalos kutatási profiljába nem vágott, disszertációinak, tankönyveinek jelentős fejezetei foglalkoztak a magyar és európai börtönügyi múlt fontosabb kérdéseivel.

Emellett nem lehet szó nélkül hagyni oktatói munkáját sem. Már csak két ország jelentőségű tankönyve miatt sem, melyek végül is a hazai és európai börtönügy fejlődésének magyarnyelvű összefoglalói lettek,¹⁶ egyikük német nyelven is megjelenhetett.¹⁷ Szemben a hivatalos akadémiai állásponttal valljuk, hogy a tudományos teljesítmény egyik csúcspontja a tankönyv megírása, mely egyszerre összegző és újító, monografikus és informáló. Vókó György tankönyve évtizedek óta meghatározó műve a büntetés-végrehajtási képzésnek. S a tudomány művelőinek nem csupán az a feladata, hogy kutatási eredményeket publikáljon, hanem hogy a jövő szakember- és tudósgenerációját felkészítse, nevelje, a szakmai tapasztalatokat és eredményeket hatékonyan átadja a fiataloknak. Ezért jelentős Vókó György egyetemi tevékenysége: két katedrát is birtokolt, ahonnan évről évre hallgatók százainak közvetítette szűkebb szakmája tudományát. 2000-ben a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán habilitált, 2004-től már egyetemi tanárként vezette tanszékét. Ezzel párhuzamosan a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán is vállalta az egyetemi tanári kinevezéssel járó kötelezettségeket.

Hogy milyen eredménnyel, arról szóljanak hallgatói. Azok, akik közvetlen „fogyasztói” az egyetemi oktatásnak, s egyben a legközvetlenebb megtapasztalói és adott esetben elszenvedői is a tanárok működésének. Nos, Vókó tanár úr hallgatói láthatóan kedvelik oktatójukat. *„Nagyon kedves és korrekt.” „Ha észreveszi, hogy a tárgy érdekel és szeretnél utána olvasni, vagy a tananyagot túl foglalkozni vele, maximálisan segítőkész és lelkesen ajánlja a témához kapcsolódó könyveket, tanulmányokat.”* „Mű-

13 A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. Büntetés-végrehajtási jog kézikönyve. Budapest, 2001., 451.; Új európai börtönszabályok és magyarázatuk Budapest, 2007. 154 p; Belovics Ervinnel: A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata, Budapest, 2014. 475 p

14 Vókó György az Ügyészségi Szemle főszerkesztője, a Börtönügyi Szemle, a Bűnügyi Szemle, az Ügyészek Lapja, valamint a Katonai és Hadi Jogi Szemle Szerkesztő Bizottságának tagja, a Iustum Aequum Salutare szerkesztőbizottságának társelnöke.

15 A bv. ügyész múlt századi feladatairól. Válogatás korabeli írásokból. In: Ügyészek Lapja 1995/3. 81-85.; Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás. In: Szendrei Géza (szerk.) Emlékképek az ügyészség történetéből. Budapest: 1996. 195-219.; Elméleti háttér. (A bv. jogtudomány kialakulásáról.) In: Börtönügyi Szemle 1999/1. 1-16.

16 Magyar büntetés-végrehajtási jog, Budapest- Pécs: Dialóg Campus Tankönyvek 1999, 2013, Európai büntetés-végrehajtási jog, Budapest- Pécs: Dialóg Campus Tankönyvek 2006,392.;

17 Europäisches Strafvollzugsrecht, Passau, 2009. 344.,

vészet nála bukni.” „Szóbeli vizsgán jóindulatú, kedves, viszont nagyon ragaszkodik a törvény szó szerinti tudásához.” „A latin kifejezések a gyengéi közé tartoznak”. A kedveltségnek tartalmi alapja van. Ahogyan hallgatói fogalmaztak: „Hatalmas tudású, mégis végtelenül szerény és rendkívül jólelkű.” „előadásain, - még ha olykor nem is annyira izgalmasak, - érezni azt a hatalmas tudást és alázatot, amelyet a tudomány és a hallgatók felé tanúsít.” Ez Vókó György tanár úr.¹⁸

Vókó György a Magyar Börtönügyi Társaság alapító és elnökségi tagja, Jogi Szakosztályának vezetője és Etikai Bizottságának elnöke. Ugyancsak alapító és elnökségi tagja a Magyar Büntetőjogi Társaságnak, és a Magyar Kriminológiai Társaságnak. A Magyar Jogászegylet Büntetés-végrehajtási Jogi Országos Szakosztályának, a Magyar Tudományos Akadémia IX. osztály Állam-és Jogtudományi Bizottság Büntetés-végrehajtási albizottságának és az Ügyészek Országos Egyesülete Etikai Bizottságának elnöke.

Ahogy az lenni szokott, Vókó György tudományos és szakmai tevékenységét számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el. Ezek legalább annyira kötődnek a büntetés-végrehajtás tudománya körüli munkásságához, mint a gyakorlati feladataihoz, ügyészégi funkcióihoz.¹⁹

De az ő munkájának igazi elismerése nem ez, hanem a szakma tisztelete. Vókó professzor úr a magyar büntetés-végrehajtási jog tudományának meghatározó alakja, megkerülhetetlen véleményformálója, kodifikátora és tudósa. Formálója a jognak és gyakorlatnak egyaránt. Egyik kedvelt idézete Nelson Mandelától származik. „mondják, hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánták a legnagyobb rangú polgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.” Nos, Vókó György egész életében azon dolgozott, hogy a magyar büntetés-végrehajtás megfeleljen ennek az elvárásnak. Hogy hazánk jogállami büntetés-végrehajtást működtessen. Hogy a jogállam „tisztségének fokmérőjét” jelentse az, ahogyan a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bántanak. Hogy legyen ez kihívás a jogállammal szemben: „törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját emberségét és méltóságát.” Kívánjuk, hogy még hosszú évekig tehesse dolgát egészségben, jókedvben, derűvel, újabb opusokkal gazdagítva a magyar büntetés-végrehajtás tudományosságát.

18 <http://www.markmyprofessor.com/tanar/adatlap/15517.html?p=4#rates>

19 Kozma Sándor Díj (2001), Deák Ferenc Díj (2003), Finkey Ferenc (2010), a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2011), Pázmány Péter érem (2011), Pázmány Péter Katolikus Egyetem „Pro Facultate” Elismerő Oklevél (2012), Ügyészégi Emlékgyűrű (2012).

Fotó: Apró Andrea

AZ EURÓPAI BÖRTÖNNÉPESSÉGRŐL

A tanulmány célja az európai börtönnépességre vonatkozó legfrissebb adatok elemzése, összehasonlítása. Az írás második része az egyes speciális fogvatartotti kategóriákat, azok arányát mutatja be. Végül a szerző a túltelítettség/túlzsúfoltság kérdéskörét tárgyalja, és arra a következtetésre jut, hogy ez a probléma hazánkban meghatározóan az uralkodó punitív büntetőpolitikával függ össze.

The aim of the study is to analyze and compare the most recent data on the European prison population. The second part of the study describes the special categories of prisoners and their ratio. Finally the author discusses the issue of prison overcrowding and concludes that this problem in Hungary is linked to the dominating punitive criminal policy.

Megjegyzések az európai börtönpopuláció helyzetéről

A börtönnépességre vonatkozó fogvatartotti rátát (az adott ország népességének minden százezer lakosára jutó fogvatartotti számot) nem ritkán a különböző büntető rendszerek összehasonlításában a büntetési klíma indikátoraként alkalmazzák, jóllehet a kifejező ereje korlátozott. Mégis a magas és mindenekelőtt az emelkedő fogvatartotti ráta a növekedő (erősödő) punitivitás kifejeződéseként értékelhető. Az emelkedő fogvatartotti ráta összefüggésbe hozható az Európa-szerte megfigyelhető olyan büntetőjogi reformtörekvésekkel, amelyek például meghatározott bűncselekményi körre (erőszakos – hazánkban ismeretesen a személy elleni erőszakos többszörös visszaesők –, nemi deliktumok) irányulnak, illetve további bűncselekmények tekintetében az „újkriminalizációval”, a büntetési tételek nem ritkán drasztikus felemelésével, a feltételes szabadság lehetőségéből történő kizárás eseteinek szaporításával, bővítésével.¹

Az 1. számú mellékletben található táblázat az európai börtönnépességre vonatkozó 2014-2016. évi adatokat tartalmazza meghatározott szempontok alapján.

Európai összehasonlításban a fogvatartotti ráták 100 000 lakosra számítva a vizsgált időszakban, azaz 2014-2016-ban 45 (Izland) és 451 (Oroszország) között változnak (1. számú melléklet).

Az európai országok között a fogvatartotti rátákat tekintve az alábbi csoportosítás² adható:

- A nagyon alacsony fogvatartotti rátával rendelkező államok esetében a börtönnépességi mutató 80-ig terjed. Ebbe a kategóriába sorolhatók a 2015-2016-os adatok alapján: a skandináv államok, így Dánia (61), Finnország (55), Norvégia (70), Svédország (53) és a legalacsonyabb rátájú Izland – 2014. évi adat alapján – (45), továbbá Hollandia (69) szintén még 2014. évi adat alapján, valamint Németország (76) és Szlovénia (73). A határon áll Ciprus 80-as rátával, 2014. szeptemberi adat alapján.
- Az átlagos rátájú országok csoportjában a ráta 81-től 100-ig terjed. Ide sorolható több közép-, dél-, és nyugat-európai ország, így Ausztria (97), Belgium (98), Franciaország (99), Görögország (91), Horvátország (81), Olaszország (89) és Svájc (84).
- Magas, azaz 100 és 150 közötti a ráta: Bulgária (125), Anglia és Wales (146), Portugália (139), Románia (143), Spanyolország (133) és Szerbia (142) esetében. Ezen országok egy része nyugat-európai, a többi pedig kelet-európai állam. Továbbá megjegyezhető, hogy az ebbe a csoportba sorolható országok viszonylag közel(ebb) állnak a 150-es felső határhoz.
- A negyedik csoportba tartozó országok rátája kiemelkedően magas, a 150-et meghaladja, de nem lépi túl a 300-as, (ténylegesen 254-es) fogvatartotti rátát. A rendelkezésre álló adatok alapján ide tartoznak: Csehország (205), Észtország (223), Lengyelország (188), Lettország (224), Litvánia (254), Macedónia

1 Nagy F., Juhász Zs. (2010) p. 1.

2 Hasonló csoportosítás található Nagy F., Juhász Zs. (2010) p. 6. és Nagy F. (2013) p. 13.

(166), Montenegró (182), Magyarország (183), Szlovákia (186), Törökország (238) és Ukrajna (171).

- E csoporton belül (is) két alcsoport különíthető el: a 150 és 200 közötti, továbbá a 200-on felüli rátával rendelkező országok. Az előbbi alcsoportot Lengyelország, Macedónia, Montenegró, Magyarország, Szlovákia és Ukrajna alkotja. A második alcsoportba sorolható Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia és Törökország.
- Végül még egy – adatait tekintve – szélsőségesen magasnak, azaz extrémnek minősíthető országcsoporthoz nevezhető meg, amely a vizsgált időszakban kizárólag két kelet-európai államot foglal magában. Ebben a két országban a fogvatartotti ráta háromszorosa, illetve négyszerese a nyugat-európai átlagnak. Ide tartozik Fehéroroszország a legutóbbi, azaz a 2014. októberi, és csak körülbelüli (ca.) adatával (306) és Oroszország a 2016. júniusi adat alapján (451).

A rendelkezésre álló, közzétett adatok azt jelzik, hogy a fogvatartotti ráta több nyugat-európai országban is emelkedett, mindenekelőtt az 1990-es évtizedben, illetve annak végétől. Erőteljes volt a növekedés éveken át Hollandiában, ezért a későbbiekben ennek rövid megvilágítására is sor kerül. Az emelkedés, a magas ráta tartósan minősíthető az angoloknál, a portugáloknál, illetve a spanyoloknál. Néhány országban fel- és lefelé irányuló rátamozgás figyelhető meg, mint például az olaszoknál, ahol a fluktuáció részben összefügg a főleg Afrikából menekülő migránsokkal szembeni politikával. Ezzel szemben a skandináv országokban a fogvatartotti ráta messzemenően stabil és alacsony maradt, e tekintetben a többször emlegetett és idézett követendő modell-ország Finnország.

Több közép- és kelet-európai országban az 1990 körüli politikai, társadalmi, gazdasági változások lényegesen befolyásolták a börtönnépeség alakulását. A kezdeti években alkalmazott amnesztiák rövid távú jótékony hatására jelentős csökkenés következett be, majd a bűnözés – különösen az erőszakos kriminalitás – és a hosszabb tartamú szabadságvesztések alkalmazásának növekedésével a fogvatartotti ráta is emelkedett, illetve magas szinten stabilizálódott.³

A következőkben egyes kiemelt országok börtönnépeségi mutatója, azaz rátája alakulásának rövid vázlatát kerül bemutatásra.

Az extrém magas rátájú *Oroszországban*⁴ az figyelhető meg, hogy a 2010 utáni években jelentős csökkenés következett be. Korábban, így például, 2000-ben a fogvatartottak abszolút száma még meghaladta az egymillió főt, ami 729-es rátának felelt

3 Dünkel, F., Geng, B. (2015) p. 213-217.

4 Az oroszokkal párhuzamba szokás állítani az USA-t, mint a tömeges bebörtönzés büntetőpolitikáját követő szélsőségesen magas rátájú országot, ahol meglepő módon a 2010 utáni években szintén csökkenés tapasztalható. Ugyanis 2010-ben még 2.270.142 főt tartottak fogva az amerikaiak, ami 731-es rátának felelt meg, majd 2010-ben a ráta 707-re módosult. A rendelkezésre álló utolsó, 2014. évi adat szerint a 320 milliós országban 2.217.947 főt börtönöztek be, ami 693-as rátát jelent. <http://www.prisonstudies.org/country/united-states-america>; az USA börtönnépeségéről továbbá lásd: Nagy F., Juhász Zs. (2010) p. 2-4.

Továbbá az is kiemelendő, hogy az USA egyes tagállamaiban az átlagos szintnél lényegesen magasabb fogvatartotti ráta mutatható ki, így például 2012-2013-ban Louisiana: 1114, Mississippi: 918; míg más tagállamok rátája az átlagosnál jelentősen alacsonyabb, pl. Maine: 185, Massachusetts: 242. Vö. Baechtold, A., Andrea-Weber, J., Hostettler, U. (2016) p. 219.

meg. Egy évtizeddel később – 2010-ben – a ráta 609-re, 2014-ben pedig ötszáz alá, 471-re csökkent. Ez a börtönépességi mutató 2016. június elején a 144,4 milliós országban 451-re esett vissza, a fogvatartottak abszolút száma pedig 651.360 fő volt.⁵

Hollandiában 1995-ben 65 a ráta, majd 1999-ben már 90, ezt követően 2002-ben 100, 2006-ban 125, 2010-től pedig csökkenés indult be, és 2014. szeptember végén 69-re apadt.

A holland börtönépesség alakulása a kriminalitás megváltozott társadalmi megítélésével és a csökkenő toleranciával hozható összefüggésbe. Az 1990-es évtized végétől kezdődően a kriminálpolitikában és a szankciókiszabásban váltás következett be: gyakoribb és hosszabb tartamúak a szabadságvesztések a súlyosabb bűncselekményeknél és a normaérvényesítő szankciók (pl. rövid tartamú szabadságvesztés) az enyhébb deliktumok esetében. A „tolerancia vége” irány jobbra a külföldiek és a fiatalok ellen irányult, így a ráta és a telítettségi szint jelentősen megemelkedett.⁶

Ez azt jelentette, hogy a holland fogvatartotti ráta az 1984. évi 31-ről 2006-ra 128-ra nőtt. Majd ezt követően újból jelentősen csökkent a börtönépesség, így a 2014. szeptember végi adat alapján a közel 17 milliós országban a fogvatartottak száma 11.603 volt, 69-es rátával.⁷

Hollandiában az elmúlt években különböző modelleket kíséreltek/kísérelnék meg alkalmazni a büntetés-végrehajtás negatív következményeinek csökkentésére és a szabadságvesztés hatékonyságának emelésére, különösen a bv.-ből elbocsátottak visszaesésének redukálására. Jelenleg évente kb. 30.000 elítéltet bocsátanak el a bv.-ből, és közülük mintegy a fele két éven belül visszaeső lesz. A bv.-ből elbocsátottak visszaesését 2020-ig 10%-kal kívánják csökkenteni a beilleszkedési eljárások intenzívebbé tételével.⁸ Sőt, olyan hír is olvasható, hogy a norvégok a holland végrehajtási intézetekben több mint 240 fogvatartott számára cellákat bérelnek, és az első 20 norvég elítéltet 2015 szeptemberétől már el is helyezték a holland börtönökben.⁹

Finnországban a 2004 januárjától hatályba lépő finn Btk. a büntetőjogot következő és egységes kriminálpolitikai gondolkodás szerint reformálta meg, a racionalizmus és a humanizmus jegyében.¹⁰

Finnországban a börtönépesség régebbi magas szintje visszavezethető volt a társadalmi, gazdasági, az ideológiai és a törvényhozási háttérre, a szükségtelen kriminalizációra, a punitív büntetőpolitikára, a merev büntetéskiszabási rendszerre, a szigorú feltételes szabadon bocsátási rendszerre.

Politikai szintű megértés és elfogadás kell(ett) ahhoz, hogy a szabadságvesztés alkalmazása visszaszorítható legyen anélkül, hogy ez komoly kihatással lenne a bűnözés szintjére.¹¹

A fogvatartotti ráta Finnországban a racionális és hatékony kriminálpolitika révén, mindenekelőtt azonban az alternatív szankciók (a feltételes elítélések, a közérdekű munka és a pénzbüntetés) növekedő és gyakori alkalmazásával az 1950-es év-

5 <http://www.prisonstudies.org/country/russian-federation>

6 Dünkel, F., Lappi Seppälä, T. Morgenstern, C., van Zyl Smit, D. (2010) p. 1059.

7 <http://prisonstudies.org/country/netherlands>

8 Sagel-Grande, I. (2015) p. 241.

9 Gefangene verbüßen Haft in den Niederlanden. Forum Strafvollzug 2015/4. p. 254.

10 Juhász Zs. (2014a) p. 61-62.

11 Juhász Zs. (2014a) p. 63.; Lappi Seppälä, T. (2010) p. 325.

tizedtől folyamatosan csökkenni tudott, és a közel 5,5 millió lakosú országban 2016 januárjában 3002 volt a fogvatartottak száma, rátában kifejezve 100.000 lakosra 55 fogvatartott jutott.¹²

Szlovénia a 2015. május végi 73-as fogvatartotti rátájával az egész Európára kiterjedő összehasonlításban a legalacsonyabb mutatóval rendelkező országok körébe helyezhető. Az 1991-ig az egykori Jugoszláviához tartozó, jelenleg 2,06 millió lakosú ország – a skandináv országokhoz hasonlóan – messzemenő stabilitást mutat az alacsony börtönnépeesség tekintetében. Azonban az is megjegyyezhető, hogy az alacsony rátát tartva ugyan, de szinte folyamatos az emelkedés 1991 óta. Az 1990. évi 48-as fogvatartotti ráta egy évtizeddel később 58-ra, 2012-re pedig 68-ra nőtt. A növekedés később is folytatódott: 2014-ben 72 a ráta, egy évvel később pedig 73.

Az európai összehasonlításban a szlovén fogvatartotti ráta jelenleg is kifejezetten alacsony szintje elsősorban az alacsony kriminalitási mutatókkal magyarázható a relatíve magas színvonalú és jól működő országban, ahol viszonylag kevés társadalmi és gazdasági strukturális probléma jelentkezett, legalábbis a 2000-es évtized végéig.¹³ Továbbá Szlovéniában tradíció a megbüntetéshez fűződő toleráns viszonyulás, valamint tény, hogy a politikai körülmények is viszonylag stabilak. A 2000-es évtized végétől viszont a gazdasági problémák mellett a büntetőjog szigorítása figyelhető meg.

2008. május 20-án új Btk.-t fogadtak el, amely 2008 novemberében lépett hatályba.¹⁴ A szankciókat érintő változások között szerepel, hogy pl. a határozott tartamú szabadságvesztés maximuma 30 évre emelkedett, illetve bevezették az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. Emellett erősödött a restriktív szabadon bocsátási gyakorlat: 2001-ben az elítéltek 51%-át, 2007-ben csupán 31%-át bocsátották feltételesen szabadon. A jelzett változások ellenére a szlovéneknek nincs punitív büntetőjogi fordulat, sőt kiépültek a szabadságvesztés alternatívái (pl. közérdekű munka, mediáció, házi őrizet bevezetése).¹⁵

Litvániában 2001 áprilisában tartottak népszámlálást és ennek során megállapítást nyert, hogy az ország lakosainak száma kb. 200.000-rel kevesebb, mint amit a korábbi statisztikák jeleztek. Litvánia lakosságát 2012-ben 3,17 millióra becsülték, s ez a lakosság szám 2016 elején az Eurostat adatai alapján 2,9 millióra esett vissza. Azonban – a litván nemzeti jelentés szerzője szerint¹⁶ – ez az apadó népesség is közrejátszott a fogvatartotti ráta korábbi adatokhoz viszonyított emelkedésében.

Litvániában 2003 májusában lépett hatályba az új Btk., és ennek nyomán sikerült a fogvatartotti rátát csökkenteni és a nyugat-európai szankció-alkalmazási gyakorlat irányában változtatni. Ennek következtében az 1999. évi 385-ös ráta 2004-re 234-re esett vissza. Ezt követően ismét emelkedés, majd újból csökkenés következett be. A fogvatartotti ráta alakulásában több tényező is közrehatott. Ezek között említhető az idő előtti szabadon bocsátások több változata. Így az 1990 és 2002 közötti időszakban a litván parlament hét amnesztia törvényt fogadott el. A súlypont a 2000-es és a 2001-es év volt, amikor az amnesztianak köszönhetően 7677 és 3981 fogvatartott szabadult, míg több más évben az amnesztiával érintettek száma általában 500 alatt ma-

12 <http://prisonstudies.org/country/finland>

13 Dünkel et al. (2010) p. 1064-1065.

14 Petrovec, D., Šelih, A. (2010) p. 786-789.

15 <http://prisonstudies.org/country/slovenia>; Petrovec D., Šelih, A. (2010) p. 787.

16 Sakalauskas, G. (2010) p. 587.

radt. Ezzel összefüggésben megjegyezhető, hogy az elítélteknek a szabadulásra való hiányos előkészítése és a nem megfelelő utógondozás miatt a szabadulások többsége kontraproduktívnak bizonyult.¹⁷

A magas litván fogvatartotti ráta – büntetőjogi – okozója elsősorban a hosszú tartamú szabadságvesztések alkalmazása. A kiszabott ilyen büntetések átlagos tartama például 2006-ban 4 év és 10 hónap volt. A ténylegesen letöltött szabadságvesztések átlagos tartama viszont csak a kiszabott büntetéseknek a fele ugyanebben az évben, vagyis 2 év és 1 hónap.¹⁸

A büntetőjogon kívüli tényezők rátát befolyásoló szerepe sem elhanyagolható. A gazdasági-pénzügyi problémák és a munkanélküliség mellett a litván átlagos élet-színvonal csupán körülbelül 50%-a volt az EU átlagnak.

Az említett amnesztiák, a büntetőjogi reform és az egyéb tényezők hatására a litván fogvatartotti ráta változott, 2016 elején jelentősen csökkent, így kifejezett punitív tendencia nem ismerhető fel (7355 fogvatartott, 254-es ráta).¹⁹

A lengyel büntetés-végrehajtásban az utóbbi évtizedekben mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt mélyreható változások következtek be. 1980-ban csaknem 100.000 fogvatartottat helyeztek el a lengyel végrehajtási intézetekben. Az 1989. évi fordulattal ez a szám körülbelül 40.000-re csökkent, az ezt követő években azonban körülbelül 61-62.000 fogvatartott volt a lengyel börtönökben. Némi csökkenést követően a 2000-es évektől a börtönépesség drasztikus emelkedése regisztrálható: 2006-ban a fogvatartottak abszolút száma 88.647 volt, ami 232-es rátának felelt meg. A lengyel börtönök túltelítettsége ezáltal centrális problémává vált (pl. várólista). Ez az időszak (2005-2007) a lengyeleknél a konzervatív kormányzás ideje, büntetőjogi szigorító intézkedésekkel, punitív tendenciájú kriminálpolitikával.

Kiemelendő a tömegmédiá negatív szerepe is ebben az időszakban – a kriminalitással összefüggésben – a közhangulatot hergelő tudósításokkal. Ez a lakosságban a bűnözéstől való félelem erősödéséhez és irracionális megbüntetési igényekhez vezetett a körökben, így például a már kiiktatott halálbüntetés szélesedő támogatásához és visszaállítási igényéhez. Mindez a racionális kriminálpolitikát csak nehezítette.²⁰

A legutóbbi években a közel 38 milliós országban a fogvatartottak abszolút száma 80.000 alá esett (2014-ben 77.371, míg 2016. május végén 71.315 volt), ami rátában kifejezve 201-et, legutóbb pedig 188-at jelentett.²¹

A magyar fogvatartotti populáció átlagos létszáma folyamatosan növekvő tendenciát mutatott az elmúlt években, a 2015. évi adatok alapján azonban a korábbi évek átlagához képest csökkent. 2014-ben átlagosan 18.204 fő volt fogva tartva, míg 2015-ben 17.796, amihez képest a 2016. évi első negyedéves átlaglétszám (17.785) további kisebb csökkenést mutat.²²

A 2016. március 8-i helyzetnek megfelelően a teljes magyar börtönpopuláció 17.976 főt tett ki, ami 183-as fogvatartotti rátának felel meg.²³

17 Sakalauskas, G. (2010) p. 588., 622.

18 Sakalauskas, G. (2010) p. 591-592.

19 Dünkel et al. (2010) p. 1055-1058.; <http://prisonstudies.org/country/lithuania>

20 Stando-Kawecka, B., Krajewski, K. (2010) p. 717-718.

21 <http://prisonstudies.org/country/poland>

22 Vö. Börtönstatisztikai Szemle 2016/1. p. 4.

23 <http://prisonstudies.org/country/hungary>

Speciális fogvatartotti kategóriák

Külföldi fogvatartottak

Külföldi fogvatartottnak minősíthető az, aki nem rendelkezik a fogva tartó ország állampolgárságával. Az ilyen külföldiek három fő csoportba sorolhatók. Az első kategóriába tartoznak azok a külföldiek, akik bűncselekmény elkövetése céljából utaznak egy másik idegen országba. A második csoportba azok az elkövetők tartoznak, akik az adott államban huzamosabb ideje tartózkodnak, de valamilyen oknál fogva nem szereztek állampolgárságot. A harmadik kategória azokat a külföldieket foglalja magába, akik csak rövid ideje vannak legálisan vagy illegálisan az idegen országban, de bűncselekményt követtek el.²⁴

A külföldi fogvatartottak aránya az európai börtönnépességen belül igen nagy eltéréseket mutat. Az Európai Parlament 2011. decemberi állásfoglalása, illetve az Európa Tanács szintén 2011-es felmérésén alapuló bűnügyi statisztikája 21% körül határozta meg a külföldi fogvatartottak európai átlagát.²⁵

Ettől az átlagtól eltérően az *egyik oldalon rendkívül alacsony a külföldi fogvatartottak részesedése* azokban a többnyire kelet-európai országokban, ahol az arányuk a 3%-ot sem éri el. 2013. szeptemberi adatok szerint a legalacsonyabb mutatót Lengyelország és Románia képviselte 0,6%-kal.²⁶ A későbbi, 2016. május végi adatok alapján is e két országban maradt a legalacsonyabb a külföldi fogvatartottak aránya: a lengyeleknél 0,8%-kal, illetve a románoknál 1%-kal. A további „sorrend”: Litvánia 1,6%, Ukrajna 1,7%, Lettország, Szlovákia, Törökország egyaránt 1,8%, Bulgária 2%.²⁷

Az is megállapítható, hogy a 8-10% alatti (igen) alacsony külföldi mutatóval rendelkező országok döntő többsége kelet-közép-európai állam. Ebbe a körbe tartozik Magyarország is, a 2013. júniusi állapot szerinti 3,5%-os; a 2016. márciusi adat alapján 5,5%-os külföldi fogvatartotti mutatóval, vagyis e téren is emelkedés következett be.²⁸ Az is rögzíthető, hogy a nyugat-európai országokra általában a külföldi fogvatartottak európai átlagánál magasabb, azt meghaladó populáció a jellemző.

A másik oldalon kiugróan magas a külföldiek aránya azokban az országokban, ahol az összes fogvatartott több mint a felét alkotják. 2013. szeptemberi adatok Luxemburgban 72,2%-ban jelölik meg a külföldi fogvatartottak arányát. A legutóbbi adatok alapján ez az arány Ausztriában 50,9%, Görögországban 54,7%, és az élvonalban Svájc, 73%-kal.²⁹

Indokoltnak látszik *Svájcról* külön is szólni ezzel összefüggésben. Svájcot illetően is megjegyezhető, hogy a külföldi nemzetiségű fogvatartottak távolról sem alkotnak homogén csoportot. Legalább két nagyon különböző populációról kell említést tenni: a Svájcban lakóhellyel rendelkezőkről és az ilyen rendes/szabályos lakóhellyel nem

24 Erről és a külföldi fogvatartottakat érintő problémákról, fontosabb nemzetközi dokumentumokról lásd: Juhász Zs. (2014a) p. 181.

25 Vö.: Juhász Zs. (2014b)

26 Juhász Zs. (2014b.) p. 103.

27 <http://www.prisonstudies.org/>

28 Vö.: Juhász Zs. (2014b), p. 104.; Hautzinger Z. (2015) p. 51.; <http://prisonstudies.org/country/hungary>

29 <http://www.prisonstudies.org>

rendelkező külföldiekről. További differenciálást jelent, hogy vannak, akik a büntetés letöltését követően Svájcban maradnak, és vannak, akiknek Svájcot el kell hagyniuk, illetve el akarnak onnan távozni.

A lakóhellyel nem rendelkező külföldiek jobbára olyan személyek, akik bűncselekmény elkövetésének szándékával (így pl. vagyon elleni deliktumok, kábítószerkereskedelem) érkeznek Svájcba. Ezen túlmenően vannak menekültügyi eljárást kérelmezők, rövid ideig az országban tartózkodók, átutazók a külföldi, azaz nem svájci fogvatartottak között, vagyis heterogén részpopulációt alkotnak a svájci útlevelel nem rendelkező fogvatartottak.³⁰

A *külföldi* nemzetiségű fogvatartottak *svájci számaránya* folyamatosan és jelentősen emelkedett/emelkedik. A külföldiek részesedése a svájci börtönnépességen belül 1974-ben 18% volt, egy évtizeddel később, 1984-ben már 32%, 1998-ban 54%, 2008-ban kerekén 70%, 2013-ban 68%, és 2014. szeptemberi adat alapján 73%.³¹

A külföldi fogvatartottak regionális származását illetően is változások következtek be. Az 1992 és 1998 közötti rövid periódusban a nyugat-európai országokból érkező fogvatartottak aránya csaknem egy harmaddal csökkent, míg az afrikai és a balkáni államokból (az egykori Jugoszlávia és Albánia) érkező fogvatartottak részesedése 85%-kal, illetve 112%-kal emelkedett.³²

A svájci szabadságelvonás az elmúlt két évtizedben nem csupán kettős módon vált el egyrészt svájciakra, másrészt külföldiekre, hanem a fogvatartotti kategóriák tekintetében is: egyfelől kevés a svájci, hosszabb tartamú szankciókkal, főleg intézkedésekkel; másfelől sok a külföldi, rövid tartamú büntetésekkel. Jelenlegi kilátás szerint a svájci börtönrendszert a közeljövőben mindenekelőtt a migráció szabályozására használják fel és alkalmazzák.³³

Nők

Kiindulásként megállapítható, hogy a női fogvatartottak a férfiakhoz viszonyítva általában a börtönnépesség elhanyagolható hányadát képviselik, Európában az arányuk átlagosan 4,9%-ra tehető.³⁴ Kelet-Közép-Európából kiemelkedik Oroszország 8,1%-os, mellette Magyarország 7,2%-os, Csehország 7,1%-os aránnyal, Nyugat-Európából Spanyolország 7,6%-kal, Észak-Európából Finnország 7,5%-kal és Lettország 7,2%-kal, illetve Dél-Európából Ciprus 7,8 %-os arányszámával (a „mini” államokat nem számítva). A másik végletet jelenti a kifejezetten alacsony létszámú női fogvatartottat magában foglaló Macedónia (2,9%), Montenegró (3,1%), Bulgária (3,2%) és Franciaország (3,2%).³⁵

30 Baechtold, A., Weber J., Hostettler, U. (2016) p. 243.

31 Uo.

32 Baechtold, A. (2009) p. 243-245.

33 Vö.: Fink, D., Schulhess, P. (2015) p. 230.

34 Vö.: Juhász Zs. (2014a) p. 168.

35 http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/female-prisoners?field_region_taxonomy_tid=14

Előzetes letartóztatottak

Maximum		Minimum	
39,9%	Hollandia	6,7%	Lengyelország
39,4%	Svájc	7,6%	Románia
35,7%	Ciprus	8,4%	Izland
35,5%	Dánia	8,6%	Litvánia
Magyarország = 22,1%			

Hazánkban az előzetesen letartóztatottak létszáma 2015-ben 3.978 fő volt, ez csökkenést jelent az igazságügyi reformok alapján gyorsabbá váló büntetőeljárások és az alternatív módon végrehajtott kényszerintézkedések (elektronikus távfelügyeleti eszközzel támogatott házi őrizet) nagyobb arányú használata miatt. A teljes fogvatartotti populációban így az előzetesek aránya 2015-ben 22,8% volt.³⁶ Ez az arány a 2016. március 8-i adat alapján tovább csökkent és így 22,1%-ot tett ki.³⁷

Túltelítettség/túlszűfolttság

Ha a fogvatartotti létszám meghaladja a végrehajtási intézet kapacitását, túlszűfolttságról lehet beszélni, és ugyanezt jelöli a 100% feletti telítettségi szint/ráta is.³⁸

Maximum		Minimum	
136,0%	Macedónia	59,5%	Lettország
130,5%	Magyarország	63,0%	Ukrajna
114,3%	Szlovénia	77,0%	Hollandia
113,9%	Franciaország	79,1%	Litvánia
112,4%	Portugália	82,2%	Oroszország
112,3%	Ciprus	83,5%	Németország

A bv. intézetek túltelítettsége az európai országok egy jelentős részében igen komoly, megoldásra váró problémákat okoz. A közzétett adatok szerint hazánk az európai összehasonlításban igen „előkelő” helyen áll.

Ezen kihívásoknak a magyar bv. a telítettség-kiegyenlítő programmal, folyamatos férőhelybővítési projektekkal, és új intézetek létrehozásával kíván eleget tenni. A hazai bv. intézetek átlagos túltelítettségének hátterében leginkább a büntető törvénykezésből és a férőhelyek alakulásából fakadó okok állnak. 2015-ben jelentős, közel 900 fős férőhelybővítés zajlott az egyes bv. intézetekben (pl. Martonvásár, Szombat-

36 Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015., p. 11.

37 <http://prisonstudies.org/country/hungary>

38 Juhász Zs. (2014a) p. 60. lj. 137.

hely, Budapesti Fegyház és Börtön). Továbbá elfogadásra került egy 2019-ig tartó börtönépítési program, amelynek keretén belül egy 1000 fős, 8 db 500 fős börtön, és egy bv. kórház létesül.³⁹

A Varga és mások Magyarország elleni ügyében az EJEB 2015. március 10-én hozott úgynevezett pilot ítéletet, vagyis a strasbourg-i testület arra a következtetésre jutott, hogy hazánkban rendszerszintűen fordultak/fordulnak elő jogsértések. A fogvatartottak rendelkezésére álló elégtelen mozgáster és egyéb, nem megfelelő körülmények együtt az EJEE 3. cikkének megsértését eredményezték, és jelentős pénzösszeg megfizetésére kötelezte hazánkat a testület.⁴⁰

Az ítélet nyomán a magyar kormány a végrehajtást felügyelő szervhez, azaz az Európa Tanács Miniszteri Bizottságához 2015. december 9-én cselekvési tervet juttatott el. Ebben a tervben a már megvalósított bővítések mellett hangsúlyozza, hogy 2016-ban, illetve 2017-ben további 734 férőhellyel kívánja bővíteni a bv. intézetek kapacitását.

A kormány a férőhelyek bővítése mellett a túlszűfolttség csökkenését várja az úgynevezett telítettség-kiegyenlítési programtól, továbbá két jogi lépéstől is. Egyrészt a fogvatartotti létszám javulását reméli a reintegrációs őrizet jogintézményétől, másrészt attól, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdésére a felhívást 2015 januárjától a BvOP küldi meg az elítélteknek.⁴¹

Ezzel az ítélettel is összefüggésben az elmúlt időszak hazai szakirodalmában sorra jelentek meg a börtönzsűfolttsággal/túltelítettséggel kapcsolatos írások/tanulmányok.⁴²

Kiindulásként az állapítható meg, hogy a magyar bv. intézetek túltelítettsége általános probléma és tendencia. Az is rögzíthető, hogy a zsűfolttség, a börtönépesség alakulása egy faktorról nem magyarázható, hanem az különböző külső, belső és köztes okok komplex interakciójának, azaz kölcsönös viszonyának, ráhatásának az eredménye.⁴³

A hazai bv. túltelítettségére és a börtönzsűfolttség csökkentésére részben eltérő megoldási javaslatok születtek. Ezek sorából kiemelendő és hangsúlyosan jelenik meg az a vélemény, miszerint „*A jogtechnikai módszerek, az alternatív büntetési módszerek bővítése, valamint a bv. törvény által létrehozott és bevezetett új jogintézmények mellett azonban egyértelmű, hogy valódi megoldást az új férőhelyek létrehozása és az új börtönök építése hozhat.*”⁴⁴

Ezzel kapcsolatban azt a korábban írt véleményemet erősítem meg, hogy a jelenlegi helyzetben hazánkban is mindenképpen szükséges az új börtönök építése, a meglévő férőhelyek bővítése, „*de hosszabb távon nem a legjobb, s egyúttal a legdrágább formája a túlszűfolttség oldásának.*”⁴⁵

39 Börtönstatisztikai Szemle 2016/1. p. 8-9.

40 Juhász A. E. (2015)

41 Juhász Zs. (2016)

42 A teljesség igénye nélkül ezek köréből: Pallo J. (2015) p. 18-25.; Bogottyan R. (2015) p. 26-41.; Tallódi Z. (2016) p. 43-56.; Juhász A. E. (2016) p. 92-99.; Csóti A. (2015) p. 5-16.

43 Vö. Nagy F., Juhász Zs. (2010) p. 9-12.

44 Csóti A. (2015) p. 14. Hasonlóképp Lajtár J. (2015) p. 21.

45 Nagy F. (2002) p. 82.; Nagy F. (2005) p. 356.

Ezzel összefüggésben elgondolkodtató továbbá az, hogy a 2015. évben megvalósult, közel 900 fős honi férőhelybővítés ellenére a hazai börtönnépesesség, a magyar fogvatartotti ráta lényegében érdemben nem csökkent ebben az évben.

Bizonyos fokig árnyaltabb megközelítéssel próbálkozik az a vélemény, amely szerint *„a magunk szakmai tapasztalatait felhasználva találjunk új módszereket a túlzásfoltosság csökkentése érdekében, amelyeket kellő előkészítés után a jogalkotó elé tárunk.”*⁴⁶ Vagyis a végleges megoldás nem a bv. szervezet kompetenciája, hanem *„egyértelműen magas szintű állami döntések meghozatalát igényli.”*⁴⁷

Egyet lehet érteni továbbá azzal a véleménnyel, miszerint *„Mindaddig tehát, amíg a férőhelybővítési projekt nem párosul átfogó jogi reformokkal, addig az új fogvatartási helyek továbbnövelik a börtönnépeséget és nem kínálnak valós megoldást a túlzásfoltosság rendszerszintű problémájára. Új fogvatartó helyek létesítése így csak akkor járhatna hathatós eredménnyel, ha ezzel párhuzamosan lépéseket tennének a fogvatartotti állomány létszámának csökkentésére.”*⁴⁸

Jelen sorok írója arra a következtetésre jut, hogy hazánkban a bv. túltelítettségének/túlzásfoltosságának problémája meghatározóan az elmúlt időszakban és a jelenleg is uralkodó punitív büntetőpolitikával függ össze. Ez a büntetőpolitika a szigor, a rendet hirdeti, célja mindenekelőtt a biztonság és a biztonságérzet helyreállítása. Ennek egyik következménye az, hogy a tudomány és a politika közötti összefüggés lazább lett, hiszen a bűnözésre és a bűnelkövetőre vonatkozó tudományosan igazolt közlések igénye csekélyebbé vált. A büntetőpolitika a biztonság szubjektív oldalának hangsúlyozása mellett olyan politikai, törvényhozási megoldásokat érvényesít, amelyet minden egyes bűnelkövetőt szigorúan, keményen értenek, de azon a problémán, amelyet meg kellene oldani, semmi lényegeset, döntőt nem változtatnak. A büntetőpolitikát ez nem irracionálissá, hanem csak *szimbolikussá* teszi, s a bizonytalanság-érzetre hatékony választ kíván adni. A hatékonynak vélt válasz pedig a represszív jellegű szankció-reakciók kiterjesztéséhez, s ennek következményeként a hazai bv. túltelítettségéhez, rendszerszintűen előforduló jogsértésekhez, s ennek nyomán pedig Magyarország strasbourgi elítéléséhez vezet(ett).

46 Pallo J., Forgács J. (2015) p. 94.

47 Pallo J. 2015/1. p. 23.

48 Juhász (2016)

Felhasznált irodalom

- Baechtold, Andrea (2009): Strafvollzug 2. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern
- Baechtold, Andrea – Weber, Jonas – Hostettler, Ueli (2016): Strafvollzug. 3. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern
- Bogottyan Róbert (2015): A zsúfoltság csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. Börtönügyi Szemle 2015/1.
- Börtönstatisztikai Szemle 2016/1.
- Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015.
- Csóti András (2015): A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai. Belügyi Szemle 2015/11.
- Dünkel, Frieder – Geng, Bernat (2015): Die Entwicklung von Gefangenenraten im internationalen Vergleich. Forum Strafvollzug 2015/4.
- Dünkel, Frieder – Lappi Seppälä, Tapio – Morgenstern, Christine – van Zyl Smit, Dirk (2010): Gefangenenraten und Kriminalpolitik in Europa. Zusammenfassung und Schlussfolgerungen. In: Dünkel et al. (Hrsg.): Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäischen Vergleich. Band 2. Forum Verlag. Mönchengladbach
- Fink, Daniel – Schulhess, Peter (2015): Die Zurückdrängung von Freiheitsentzug. Forum Strafvollzug. 2015/4.
- Gefangene verbüßen Haft in den Niederlanden. Forum Strafvollzug 2015/4.
- Hautzinger Zoltán (2015): A külföldiekre vonatkozó normatív szabályozás a magyar büntetés-végrehajtási jogban. Börtönügyi Szemle 2015/1.
- Juhász Andrea Erika (2015): Varga és mások kontra Magyarország – az EJEB döntése <http://jogaszvilag.hu/rovatok/vilagjogasz/varga-es-masok-kontra-magyarorszag-az-ejeb-dontese> (2015. 04. 20.)
- Juhász Andrea Erika (2016): Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a túlzásúfoltsággal kapcsolatos esetjoga. Börtönügyi Szemle 2016/1.
- Juhász Zsuzsanna (2014a): Börtönügy Európában. Iurisperitus Bt. Szeged
- Juhász Zsuzsanna (2014b): Néhány gondolat a külföldi fogvatartottokról. In: Deák Ferenc – Pallo József (szerk.): Börtönügyi Kaleidoszkóp. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, Budapest
- Juhász Zsuzsanna (2016): Így enyhítené a kormány a börtönök túlzásúfoltságát. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/igy-enyhitené-a-kormany-a-bortonok-zsufoltsagat>
- Lajtár József (2015): A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai. Belügyi Szemle 2015/11.
- Lappi Seppälä, Tapio (2010): Finland. In: Dünkel et al.
- Nagy Ferenc – Juhász Zsuzsanna (2010): A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban. Börtönügyi Szemle 2010/3.
- Nagy Ferenc (2002): Adatok és gondolatok a börtönnépeség alakulásáról. Belügyi Szemle 2002/2-3.
- Nagy Ferenc (2005): A börtönnépeség alakulását befolyásoló tényezők. In: Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk Általános részének kodifikációjához. Hvg Orac, Budapest

- Nagy Ferenc (2013): Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönnépeességről. Börtönügyi Szemle 2013/1.
- Pallo József – Forgács Judit (2015): Vonzások és választások. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben. Belügyi Szemle 2015/11.
- Pallo József (2015): Egyre jobban éget a seb... A zsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai. Börtönügyi Szemle 2015/1.
- Petrovec, Dragan – Šelih, Alenka (2010): Slowenien. In: Dünkel et al.
- Sagel-Grande, Irene (2015): Die Modernisierung des Strafvollzugs in den Niederlanden. Forum Strafvollzug 2015/4.
- Sakalauskas, Gintautas (2010): Litauen. In: Dünkel et al.
- Stando-Kawecka, Barbara – Krajewski, Krzysztof (2010): Polen. In: Dünkel et al.
- Tallódi Zoltán (2016): A börtönzsúfoltság kérdése az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek tükrében. Börtönügyi Szemle 2016/1.

1. számú melléklet

Ország	Fogyva- tartotti ráta 2014-2016	Telítettségi szint (%)	Előzetesek (%)	Nők (%)	Külföldiek (%)
Ausztria	97	95,1	21,8	6,0	50,9
Belgium	98	111,1	31,2	4,2	44,7
Bulgária	125	85,6	21,1	3,2	2,0
Ciprus	80	112,3	35,7	7,8	47,7
Csehország	205	104,4	9,1	7,1	8,0
Dánia	61	92,5	35,5	4,0	27,9
Észtország	223	96,3	23,9	5,1	37,4
Fehéroroszország	ca. 306	96,8	ca. 19,0	6,8	3,1
Finnország	55	98,4	19,9	7,5	15,3
Franciaország	99	113,9	27,2	3,2	21,7
Görögország	91	98,1	26,7	5,0	54,7
Hollandia	69	77,0	39,9	5,4	23,2
Horvátország	81	93,6	22,1	5,4	5,2
Izland	45	89,1	8,4	3,3	15,8
Lengyelország	188	86,7	6,7	3,5	0,8
Lettország	224	59,5	31,0	7,2	1,8
Litvánia	254	79,1	8,6	3,7	1,6
Macedónia	166	ca. 136,0	10,0	2,9	3,2
Montenegró	182	83,8	26,3	3,1	15,1
Magyarország	183	130,5	22,1	7,2	5,5
Nagy-Britannia: Anglia és Wales	146	111,0	13,3	4,5	12,7
Németország	76	83,5	19,8	5,7	27,1
Norvégia	70	89,8	26,3	5,8	35,2
Olaszország	89	108,4	34,1	4,2	33,6
Oroszország	451	82,2	18,3	8,1	3,9
Portugália	139	112,4	15,7	6,0	17,1
Románia	143	103,3	7,6	5,0	1,0
Spanyolország	133	84,2	12,6	7,6	28,7
Svájc	84	95,7	39,4	4,7	73,0
Svédország	53	84,2	25,3	5,6	30,7
Szerbia	142	106,4	18,9	4,1	3,5
Szlovákia	186	90,4	14,5	65	1,8
Szlovénia	73	114,3	14,0	5,6	10,9
Törökország	238	102,6	14,1	3,7	1,8
Ukrajna	171	ca. 63,0	26,6	4,5	1,7

Forrás: <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief>

Fogvatartotti ráta az európai országokban (1999–2016) (%)

Ország	1999	2003–2005	2009–2010	2011–2012	2014–2016
Ausztria	85	106	103	104	97
Belgium	80	88	94	100	98
Bulgária	145	143	120	146	125
Ciprus	40	50	83	112	80
Csehország	225	190	208	221	205
Dánia	65	70	71	74	61
Észtország	310	339	265	252	223
Fehéroroszország	575	532	385	438	ca. 306
Finnország	45	71	60	59	55
Franciaország	90	91	96	102	99
Görögország	70	82	102	111	91
Hollandia	90	123	94	87	69
Horvátország	50	68	107	115	81
Izland	35	39	55	47	45
Lengyelország	145	209	217	220	188
Lettország	360	337	319	304	224
Litvánia	385	234	239	314	254
Magyarország	150	164	153	173	183
Nagy-Britannia	125	143	154	154	146
Németország	95	96	87	83	76
Norvégia	60	65	71	73	70
Olaszország	90	98	111	109	89
Oroszország	730	550	598	508	451
Portugália	130	125	108	127	139
Románia	220	180	131	149	143
Spanyolország	110	141	165	150	133
Svájc	85	81	79	76	84
Svédország	60	81	78	70	53
Szlovákia	125	165	172	203	186
Szlovénia	50	56	67	64	73
Törökország	100	95	164	168	238
Ukrajna	430	416	330	336	171

Forrás: <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief>; Eurostat: Statistics in focus, 36/2009.

"HA AZ EDZÉS NEM TESZ
PRÓBÁRA, AKKOR NEM Í
VÁLTOZTAT MEG!"

Fotó: Apró Andrea

BÖRTÖN ÉS SPORT

Napjainkban a testmozgás, a testgyakorlatok egyénre gyakorolt jótékony fiziológiai, pszichológiai és pedagógiai hatását számos tudományterület igazolja, miként széles körben elfogadott az is, hogy a sport a társadalmi élet más területeihez képest könnyebben képes leküzdeni a nyelvi és kulturális korlátokat. Az Európa Tanács „Sportot mindenkinek” elnevezésű koncepciója úgy jeleníti meg a sportot és a rekreációt, mint egy olyan lehetőséget, amit mindenkinek, aki abban rész kíván venni, biztosítani kell, mégpedig tekintet nélkül társadalmi helyzetére, eredetére vagy fogyatékosságára.¹

Mindezek ellenére a sport börtönkörnyezetben betöltött szerepe viszonylag kevés figyelmet kap.

Many fields of science proved the beneficial impact of the physical exercise from physiological, psychological and educational point of view. Likewise it is widely accepted that sport is able to overcome the language and cultural barriers more easily than the other areas of social life. The Council of Europe’s “Sports for all” concept presents sport and recreation as an opportunity that needs to be granted to everyone who wishes to participate, regardless of social status, origin or disability.

In spite of the facts stated above, the role of sport in prison gets relatively little attention.

1 Council of Europe (1990) p. 38.

A kezdetek

A fogvatartottak testedzésének dokumentált megjelenése Amerikában, illetve Angliában a XIX. század fordulójához nyúlik vissza. Ekkor azonban még nem beszélhetünk a mai értelemben vett testnevelésről, sporttevékenységről, lévén az a punitív szabadságelvonás eszméjét jellemző kemény fizikai munkához és a vallásos szemlélethez kapcsolódott. Utóbbi a fogvatartottaktól nemcsak azt követelte meg, hogy napi rendszerességgel memorizálják a zsoltárokat, hanem a test „elkorcsozódása” ellen testgyakorlatokat is végezzenek. Így például a fogvatartottak teljes izolálását hirdető pentonville-i börtönben a csuklyát viselő rabok „szabadlevegőn tartózkodása” egy kötél mentén történő masszírozást jelentett.²

A szabadságelvonás kemény fizikai munkával való összekapcsolása Anglia legtöbb büntetés-végrehajtási intézetében megjelent az 1860-as években, sőt 1865-től a fogvatartottak munkavégzése a börtöntörvény alapján kötelezővé vált. A szigorú felügyelet mellett zajló fizikai munkavégzésre úgy tekintettek, mint a kriminális magatartás megreformálójára. Így a végső cél a munkavégzéssel nem árucikkek előállítására volt, sokkal inkább a rabok izolálása, elhallgattatása, megtörése és erkölcsi iránymutatás. Bevett „munka” volt súlyok cipelése egyik helyről a másikra, pusztán a fogvatartottak kifárasztásának célzatával, vagy az úgynevezett kurblizás, amelynél a forgatással a fogaskerék összelapátolta, majd szétszórta a port. A „tétlen” rabok megjavítására alkotta meg William Cubitt a taposómalmot 1818-ban, amely monotonitása mellett nemcsak fárasztó, hanem különösen veszélyes munkaeszköz is volt.³ A fogvatartottaknak ugyanis a kereket meghatározott sebességgel kellett taposniuk, ha ettől eltértek és megcsúsztak vagy megbotlottak, az sérüléshez, illetve halálhoz is vezethetett. A szerkezetet gyakorta víz pumpálására használták, de itt sem termelési céllal.⁴ Mindamellet a vizet szándékosan korlátozták a fogvatartottaktól, ahogy a „tudományos élelemmegvonás” keretében naponta ugyancsak minimális mennyiségű ennivalót kaptak.⁵ Annak érdekében, hogy a rabok ne tudjanak kommunikálni egymással, a taposómalmot kis fülkékre osztották fel, amely így egyúttal akadályozta a friss levegő beáramlását is.⁶ Ezt a humánusnak kissé sem nevezhető munkavégzést mind Amerikában, mind pedig Angliában széles körben alkalmazták egészen a XIX. század közepéig, amikor túlságosan kegyetlen jellegére hivatkozással beszüntették. A diadalmas visszatérésre az aerobic gyakorlatok egészségügyi előnyeit felismerve az 1960-as években került sor, immár sporteszközként, taposógép formájában.

Ugyancsak fontos állomásként könyvelhető el az USA-ban az 1870-es Nemzeti Börtönügyi Kongresszus, amely többek között állást foglalt a határozatlan tartamú elítélésekre épülő javító fogházak (reformatory)⁷ mellett, illetve alapelvként fogalmazta meg új fogvatartotti privilégiumok bevezetését a jó magaviselet jutalmaként. Feltehetőleg ennek köszönhetően bővültek a szabadidős tevékenységek, illetve bontakoztak ki a fogvatartottak körében a spontán szerveződő sportjátékok. Az első,

2 Felkar, V. (2012) pp. 22-26.

3 Arnold, C. (2014)

4 Felkar, V. (2012) pp. 22-28.

5 McConville, S. (1995) pp. 148-149.

6 How the Victorians treated their prisoners. www.jsplawyers.com

7 E témáról bővebben Oláh Ferenc (2005)

felnőttkorúakat befogadó reformatory New Yorkban nyitotta meg kapuit 1876-ban. Az Elmira Reformatory a fogvatartottak számára szabadidős tevékenységet, oktatást, szakképzést ajánlott, emellett profitalapú munkavégzés folyt többek között bútorgyártás formájában. A hangsúly egyre inkább eltolódott tehát a büntetésről a rehabilitáció irányába. Miután 1888-ban az intézetek által szervezett munkavégzés legtöbb formáját annak „rabszolgamunka-jellegére” hivatkozással betiltották, a büntetés-végrehajtási intézeteknek megfelelő elfoglaltságot kellett találniuk a fogvatartottak számára. Ilyen hasznos elfoglaltságnak ígérkezett a testedzés. Az Elmira egyike volt azon börtönöknek, amelyek a szabadidős tevékenységet a kezelés egy formájaként használták. Ennek része volt például az orosz-, illetve a törökfürdő használata, a különböző tornagyakorlatok végzése, emellett az izommasszázs, a kosárlabda, a futball és a baseball is bevezetésre került. Az Elmira alapelgondolása, miszerint a szabadidős tevékenységek a fogvatartottak izomzata mellett erkölcsüket is képesek formálni, egyre népszerűbbé vált, olyannyira, hogy például Massachusettsben a Concord Reformatory baseball, birkózó és futball ligákat szervezett.⁸

A börtönsport történetének harmadik meghatározó lépcsőfoka a XX. század fordulójára tehető, amikor az amerikai sportkultúra a szabad társadalomban igen gyors fejlődésnek indult, illetve megjelent az a keresztény mozgalom, amely az erkölcs és a testmozgás egymásra gyakorolt kölcsönhatását hirdette. Egyebek mellett ez adta az inspirációt számos büntetés-végrehajtási intézet számára ahhoz, hogy megújítsák szabadidős programjaikat, illetve a börtön-rekreáció új modelljét vezessék be. Ilyenformán a sport a terápiás megközelítés új horizontját nyitotta meg: az a nézet vált uralkodóvá, hogy a testedzésnek köszönhetően a fogvatartottak bűnözőből jó keresztény úriemberekké válhatnak, azaz megreformálhatók.⁹

Az I. világháború kezdetével ez a pedagógiai megközelítés azonban kezdett megváltozni, és a sportra immár szórakozásként tekintettek. Ezt az átalakulást jól szemlélteti, hogy Amerika-szerte lelátókat építettek a fogvatartó intézetekbe. Az 1915-től 1930-ig terjedő időszakot a szervezett sport széles körű elterjedése jellemezte, abból a célból, hogy lekösse az idejét a nem dolgozó fogvatartottaknak egy megnyugtató tevékenységgel.¹⁰ Ebből az időszakból kiemelendő Thomas Mott Osborne már-már utópikusnak tűnő tevékenysége (így például a fogvatartotti önkormányzat létrehozása) a híres/hírhedt Sing Singben.¹¹ A fogvatartási körülmények megjavítása mellett Osborne érdeme, hogy a mindösszesen két évig tartó börtönigazgatósága alatt sikerült biztosítani a szabadidős tevékenységeket, illetve a sportot, így még az úszást is a börtön lakói számára. Az őt váltó börtönigazgatók közül Lewis Lawes követte Osborne példáját, számos rekreációs tevékenységet biztosítva a raboknak. A spor-

8 Felkar, V. (2012) pp. 33-37.

9 Felkar, V. (2012) pp. 40-42.

10 A több szempontból is amerikai, illetve angol mintát követő Kanada ugyanakkor jelentősen lemaradt az USA-hoz képest: a kingstoni fegyintézetben sportolásra tulajdonképpen nem volt lehetőség. A testgyakorlás és a rekreáció fontosságát hirdető felfogás csak az 1930-as években jelent meg. A szabadidős tevékenységek, sportolási lehetőségek széles körű elterjedése a II. világháború után figyelhető meg. Így a büntetés-végrehajtási intézetek ekkor kezdtek el sportolásra alkalmas börtönudvarokat építeni, illetve a meglévőket kiterjeszteni és olyan szervezett sportokat biztosítani a fogvatartottaknak, mint például a kosárlabda, röplabda, softball, jégkorong. Norman, M. (2015a) p. 89.; p. 96.

11 Bővebben: Scharf, P., Hickey, J. (1977) pp. 3-15.

tok közül különösen a baseball¹² örvendett népszerűségnek, olyannyira, hogy még a fegyőrök is csapatot alapítottak, és a környező börtönök óreivel rendszeresen megmérkőztek. Az Osborne által korábban alapított segélyegylet pedig szponzorálta a fogvatartotti csapatokat, hogy maguk is összemérhessék erejüket a börtönön kívüli csapatokkal. A rabok között igen sok tehetséges játékos akadt, akik szabadulásuk után ezeknél a csapatoknál tudtak elhelyezkedni.¹³

Büntetni vagy rehabilitálni?

Előjáróban leszögezhető, hogy a fogvatartottak szabadidős tevékenységének, sportolási lehetőségeinek megítélését alapjaiban határozza meg a börtön feladatáról, szerepéről való felfogás. Amennyiben ugyanis a börtön büntető funkciója dominál, akkor ezen tevékenységek nem feltétlenül egyeztethetők össze az intézménnyel, illetve annak céljával. Ez az irány érhető tetten számos amerikai tagállamban. Napjaink Amerikájában ugyanis a fogvatartottak testedzésére alapvetően rányomja bélyegét az a konzervatív megközelítés, amely az 1980-as évek végén, illetve a '90-es évek közepe táján jelentkezett. Ennek lényege, hogy a fogvatartottaknak meg kell tapasztalniuk a börtönélet nehézségeit, annak érdekében, hogy ne váljanak visszaesők. Mindez visszavezethető az erőszakos bűncselekmények számának emelkedésére, amely Teppermann¹⁴ megfogalmazásával élve modern erkölcsi pánikot eredményezett, és leginkább a súlyemelésre vonatkozó tilalmakban öltött testet.¹⁵ Az emberek félelme az erőszakos bűncselekmények elkövetőitől azt sugallta, hogy az erőszak a börtönökben folyó testépítés természetes mellékterméke.¹⁶ Emellett a közvélemény jelentős része azt hangoztatta, hogy a szabadidős programok, a sport olyan luxus, amelyet sok átlagember sem engedhet meg magának.¹⁷ Ezen felfogásnak köszönhetően számos büntetés-végrehajtási intézet csökkentette, illetve felszámolta a sportfelszereléseket és korlátozta a testedzés bizonyos formáit. A '90-es években Mississippi és Wisconsin például az elsők között volt a fogvatartottak súlyemelésének betiltásában. Igen szemléletesek voltak ugyanis azok a korabeli megnyilatkozások, amelyek azt hangoztatták, hogy a súlyemeléssel a fogvatartottak még erősebb és rosszabb bűnözőkké válnak. A floridai törvényhozás által 1996-ban elfogadott törvény ugyancsak ajánlotta a súlyemeléssel kapcsolatos eszközök, berendezések eltávolítását arra hivatkozással, hogy azok potenciálisan fegyverként használhatók, illetve csak a bűnelkövetők

12 A californiai San Quentin börtön hasonlóképpen híres baseball-ligájáról, illetve a baseball-program 1994-95 közötti visszaállításáról: Teppermann, Alexander pp. 1-16.

http://www.academia.edu/24740801/Not_So_Giant_Steps_The_Birth_and_Re_Birth_of_San_Quentin_Baseball

13 Cheli, G. (2003) pp. 83-85.

14 Tepperman, A. (2014) p. 3.

15 Tepperman, A. p. 2. http://www.academia.edu/552799/We_Will_NOT_Pump_You_Up_Punishment_and_Prison_Weightlifting_in_the_1990s

16 Az ún. Horton-eset különösen erősítette az emberek félelmét a „szuper fogvatartottakkal” szemben. Az emberölés miatt büntetését töltő igen izmos Willie Horton ugyanis eltávozást kapott a börtönből, amely során egy fiatal párt elrabolt, a lányt megerőszakolta, a fiút pedig megszurta. Tepperman, Alexander (2014) p. 9.

17 Lenz, N (2012) pp. 499-525.; Nossiter, A. (1994)

erejének fokozására szolgálhatnak. Ezeket a sporteszközöket így iskolák és jótékonyági szervezetek kapták meg.

E törvény nyomán nemzeti szinten elfogadásra került az úgynevezett „fapados büntetés-végrehajtási törvény”, amelynek alcíme a börtönökben uralkodó luxuskörülmények megelőzésére utalt. A törvény, amely a „legkisebb jogosultság elvére”¹⁸ épült, azt követelte, hogy a fogvatartottaknak ne lehessen a zárkájukban televízió, személyes elektronikus berendezés, ahogy tilalmazta a kávéskannákat, illetve a főzőlapokat is. Emellett ugyancsak megtiltotta a saját súlyzók használatát, valamint az intézményi sérült súlyzók megjavítását, illetve kicserélését.¹⁹ A fogvatartottak leleményességét mutatja, hogy ebben a helyzetben nehéz tárgyakat használtak súlyzóként. Így például könyveket kölcsönöztek ki a könyvtárból pusztán abból a célból, hogy emelgessék azokat, illetve a konyhán dolgozók a teli edényekkel súlyoztak.²⁰ Tepperman extrém példaként megemlítette a grúz fogvatartottakat is, akik miután a tornatermekből kitiltották a súlyzókat, egymást emelgették.²¹

A punitív szemléletmódot ugyancsak jól tükrözi, hogy Florida Államban Polk megye seriffje megvonta a kosárlabdázást a fogvatartottaktól, és alternatívaként a kocogást, valamint a nyújtást ajánlotta az elítélteknek, ezzel „biztosítva” a törvények által előírt sportolási lehetőséget.²²

Ezzel a megközelítéssel szemben, ha a végrehajtás a büntető szemlélet helyett a fogvatartottak rehabilitációjára helyezi a hangsúlyt, akkor ez egyebek mellett olyan oktatási, nevelési és egyúttal rekreációs programok biztosítását is jelenti, amelyek a társadalmi be/visszailleszkedést segítik, segíthetik elő. Norvégiában például az 1920-as évek óta szerveznek sporttevékenységeket a fogvatartottak részére, és a büntetés-végrehajtási törvény kimondja, hogy megfelelő feltételek esetén a fogvatartottak számára biztosítani kell a különféle sportok gyakorlását. A jogszabály emellett hangsúlyt helyez a fiatalokorúak sportolásának bátorítására, illetve a sportoláshoz szükséges feltételek megteremtésére.²³

A norvégiai helyzetet némiképp árnyalja, hogy a sport széles körű támogatottságának háttérben az 1980-as években jelentkező drogprobléma elleni fellépés is áll. A kábítószer elleni küzdelem ugyanis arra ösztönözte a büntetés-végrehajtást, hogy még aktívabb és konstruktívabb szabadidős tevékenységeket biztosítson a fogvatartottak számára, így került sor új sporteszközök, berendezések megvásárlására, valamint hivatásos sportoktatók bevonására. Az elérni kívánt társadalmi-nevelési célok megvalósítását szem előtt tartva, a norvég igazságügyi minisztérium a csapatsportokat preferálja a súlyemeléssel szemben, ugyanakkor mégis ez utóbbi a fogvatartottak által leggyakrabban űzött sporttevékenység. Ennek egyik kézenfekvő oka, hogy a súlyemeléshez szükséges eszközök megtalálhatóak a végrehajtási intézetekben, ráadásul tárolásuk nem igényel sok helyet.

18 Az elv lényege, hogy a fogvatartottak ne éljenek jobb körülmények között, mint a legalsóbb társadalmi osztály tagjai.

19 Tepperman, A. (2014) p. 4.

20 Norman, M. (2015b) p. 12.

21 Tepperman, A. p. 12. http://www.academia.edu/552799/We_Will_NOT_Pump_You_Up_Punishment_and_Prison_Weightlifting_in_the_1990s

22 Ambrose, M. A., Rosky, J. W. (2013) pp. 362-363.

23 Johnsen, B. (2001) p. 2.

A norvég szemléletmódot végül jól szemlélteti, hogy vannak olyan intézetek, ahol a sporttevékenységekben a fogvatartottak mellett a börtönőrök is részt vehetnek, sőt néhány intézetben a részvételük kötelező.²⁴

A sport előnyös hatásai börtönkörnyezetben

A fogvatartottak sportolásának fontosságát hangoztató felfogás mögött felsorakozó kutatások jellemzően három fő előnyt jelölnek meg. Így egyrésztől szólnak a fogvatartottak egészségére, valamint jólétére gyakorolt hatásról, a rehabilitációjukban nyújtott közrehatásról, illetve a sportot és rekreációt úgy jelenítik meg, mint a fogvatartottak irányításának, kezelésének eszközt.²⁵

E három tényező közül a kutatások elsődlegesen a testmozgásnak a fogvatartottak egészségében betöltött szerepét igazolták, aminek lehetséges magyarázata, hogy a fizikai aktivitás, a különböző sportok és a rekreáció váltak azokká a fő tevékenységformákká, amelyek szignifikánsan befolyásolják a fogvatartottak testi és mentális egészségét.²⁶ Az Egészségügyi Világszervezet 1998-as jelentése²⁷ a fogvatartottak számára nyitva álló, mentális egészségre kedvezően ható lehetőségek közül ugyancsak elsőként említi a sportot, valamint a testmozgást. A szervezet 2003-as dokumentuma²⁸ pedig arra a riasztó tényre hívta fel a figyelmet, hogy a fizikai inaktivitás becslések szerint világviszonylatban 1,9 millió halálesetért felelős, éppen ezért a testmozgás értékes eszköze lehet az egészséges életvitelnek.

A fogvatartottak egészségére, jólétére gyakorolt hatás

Általánosságban megfogalmazható, hogy a sport, a fizikai aktivitás pozitívan befolyásolja a fogvatartottak fizikai jólétét, egészségi állapotát. Sabo megfogalmazásával élve, a sport, a testmozgás egy egészséges testet kreál egy egészségtelen környezetben.²⁹ Amtmann, Evans és Powers időskorú fogvatartottak körében végzett kutatása³⁰ arra is rámutatott, hogy a heti három alkalommal végzett testedzés hozzájárult az egészségügyi kockázatok csökkentéséhez, illetve javította a résztvevők önbecsülését. Cashin és kollégái³¹ krónikus betegségben szenvedő fogvatartottaknál tapasztaltak javulást, többek között a nyugalmi állapotban mért szívverésben és állóképességükben.

Az önbizalom növekedése és a javuló egészségi állapot mellett egy romániai vizsgálat³² alanyai kiemelték még, hogy a testmozgás jó közérzetet biztosított számukra.

24 Johnsen, B. (2001) pp. 3-4.

25 Gallant, D., Sherry, E., Nicholson, M. (2014) p. 2.

26 Vaiciulis, V., Kavaliauskas, S., Radisauskas, R. (2011) p. 680.

27 Mental health promotion in prisons Report on a WHO Meeting The Hague, Netherlands 18–21, November 1998. p. 8.

28 World Health Organisation (2003) p. 1.

29 Sabo, D. (2001) p. 64.

30 Amtmann, J., Evans, R., Powers, J. (2001) pp. 1-6.

31 Cashin, A., Potter, E., Stevens, W., Muldoon, D. (2009) pp. 208-216.

32 Moldovan Ramona (2010)

Nelson és kollégái,³³ valamint Mannocci és munkatársai³⁴ a fogvatartottak állóképességének javulása mellett a depresszió, a szorongás és a félelem csökkenéséről számoltak be. Hasonló megállapításra jutott Buckaloo, Krug és Nelson is 60, alacsony biztonsági kockázatú fogvatartott körében végzett vizsgálata során.³⁵ Egy litvániai kutatás³⁶ azt igazolta, hogy a fizikailag aktív fogvatartottak pszichés állapota szignifikánsan jobb volt, mint az inaktívaké. Gates és Bradford munkája³⁷ arra hívta fel a figyelmet, hogy a női fogvatartottak körében a bebörtönzés alatti súlygyarapodás nagyobb volt, mint a férfiaknál, ugyanakkor vizsgálódásuk során az életkor nem bírt jelentőséggel.

Elger tanulmánya³⁸ a testmozgásnak az álmatlanságra gyakorolt pozitív hatásáról számolt be. Noha Battaglia és munkatársai olaszországi vizsgálódásuk³⁹ során nem tapasztaltak szignifikáns javulást a fogvatartottak alvásában, de bizonyított kapcsolatot találtak a fogvatartottak felügyelt testmozgása és mentális egészségi állapotuk javulása között. Így javult többek között a hangulatuk, és ez kihatással volt személyes kapcsolataikra is. A Frey – Delaney szerzőpáros⁴⁰ szintén igazolta, hogy a fizikai aktivitás csökkenti a fogvatartottakra nehezedő nyomást és növeli a barátságok, társas kapcsolatok lehetőségét.

Gallant, Sherry és Nicholson ausztráliai vizsgálódása⁴¹ rámutatott, hogy a fogvatartottaknál jelentkező egészségügyi előnyök nagyban függték a bebörtönzést megelőző fizikai aktivitás szintjétől, de ennek ellenére a legtöbb fogvatartott pozitív egészségügyi változásról számolt be a testmozgásnak köszönhetően. Így javult a szív- és érrendszeri állapotuk, kevesebbet dohányoztak és nyugodtabban teltek az éjszakáik is. A mentális egészségügyi kihatást tekintve megnövekedett boldogság-érzésről, illetve a stressz, a félelem, valamint a szorongás csökkenéséről tettek említést. A fogvatartottak várakozással tekintettek a „sportnapok” elé, és ez ugyancsak kedvezően befolyásolta magatartásukat is.

Wagner és kollégái⁴² a súlyemelésnek a fogvatartottak agressziószintjére gyakorolt kihatásait vizsgálták, és lényeges visszaszorulását tapasztalták mind gyakoriságában, mind súlyosságában a verbális agresszióknak, a dühnek és a rabok közötti viszálykodásnak, ellenségeskedésnek. Javult a fogvatartottak hangulata, ahogy az is megfigyelhető volt, hogy – félve a sportolási lehetőség megvonásától – jobban ügyeltek a szabályok betartására.

A sport jótékony, a fogvatartottak egészségét kedvezően befolyásoló hatása mellett végül utalhatunk egy negatív tényezőre is. Egy ausztráliai kutatás⁴³ ugyanis arra világított rá, hogy a fogvatartottak körében előforduló sérülések leginkább a sporttal voltak összefüggésben (32,5%) rándulás, ficam, illetve megerőltetés formájában.

33 Nelson, M., Specian, Victoria L., Campbell, N., DeMello, J. J. (2006) pp. 276-285.

34 Mannocci et al. (2015) pp. 172-175.

35 Buckaloo, B. J., Krug, K. S., Nelson, K. B. (2009) pp. 328-343.

36 Vaiciulis, V., Kavaliauskas, S., Radisauskas, R. (2011) pp. 679-684.

37 Gates, M. L., Bradford, R. K. (2015) pp. 1-6.

38 Elger, B. (2009) pp. 74-83.

39 Battaglia, C. et al. (2015) pp. 343-354.

40 Frey, J. H., Delaney, T. (1996) pp. 79-89.

41 Gallant, D., Sherry, E., Nicholson, M. (2014) p. 8.

42 Wagner, M., McBride, R. E., Crouse, S. F. (1999) pp. 72-89.

43 Butler, T. et al. (2004) pp. 151-154.

A sport, mint a rehabilitáció eszköze

A sportolásnak a fogvatartottak rehabilitációjában betöltött szerepe kapcsán kijelenthető, hogy széles körű támogatottsága mellett kevés empirikus kutatás igazolta, támasztotta alá ezen rehabilitációs szerepet.⁴⁴ Megemlíthető ugyanakkor Gras munkája,⁴⁵ amely rámutatott, hogy a szabadulást megelőző közösségi sporttevékenység egyrészt segítette a társadalomba való visszailleszkedésben, másrészt képes volt az emberekben megfékezni az előítéleteket, sztereotípiákat. Nelson és kollégáinak vizsgálódása⁴⁶ azon túlmenően, hogy a rendszeres testmozgás pozitív mentális és fizikális hatásait erősítette meg, kiemelte e tevékenység anti-kriminális életstílust támogató, a szerfüggőségből kigyógyító, magatartásproblémákat kezelő szerepét. Gallanték munkája⁴⁷ többek között rávilágított, hogy a sportprogramokban való részvétel kapcsán a fogvatartottakban az a meggyőződés alakult ki, hogy az elsajátított képességek birtokában elkerülhetik az ismételt bűnelkövetést.

Hasonló megállapításra jutott Meek és Lewis 18 és 21 éves fiatalok körében végzett kutatása,⁴⁸ amely a „sportakadémiában” való részvétel előnyös vonásai között tett említést a magatartásbeli, gondolkodásbeli fejlődésről, a bűncselekményektől való távolmaradásról vallott felfogásról. Meglátásuk szerint a sport így képes olyan képességekkel, tudással felruházni az egyéneket, amelyek hozzájárulhatnak a visszaesés csökkenéséhez. Ugyanezt a megközelítést fedezhetjük fel a fogvatartottak reintegrációjára irányuló Európai Uniói szintű ajánlásokban (4.3.),⁴⁹ mely dokumentum szerint az új sportok iránt való érdeklődés belenevelése a fiatal bűnelkövetőkbe hozzájárulhat a visszaesési esélyek javulásához.

Digennaro⁵⁰ szerint a testmozgás olyan szociális készségeket tud előhívni, mint a tolerancia, mások elfogadása. A csapatmunka során elsajátított együttműködés, fair play ilyenformán előmozdíthatja a társadalomba való visszailleszkedést. Önmagukban a sportprogramok ugyanakkor nem fogják közvetlenül csökkenteni az antiszociális viselkedést, hanem csak egy átfogóbb stratégia részeként redukálhatják és/vagy előzhetik meg ezeket a magatartásokat. Amennyiben pedig a fogvatartottak sportolása a börtön falain belül, illetve kívül dolgozók összehangolt munkájára, együttműködésére épül, akkor a sport egyfajta átjáróként segítheti az átmenetet a börtönből a társadalomba, és növeli az esélyt a teljes integrációra/rehabilitációra. Mindez összecseng Little megállapításával,⁵¹ aki szerint ahhoz, hogy a sporttól, illetve a rekreációs programoktól rehabilitációs célokat várjunk el, elengedhetetlen, hogy e tevékenységek a fogvatartottak számára a szabadulást követően is hozzáférhetőek, elérhetőek legyenek. Ezzel összefüggésben Caplan⁵² már 1996-ban alapvető problémának tekintette, hogy a szabadulás után a fogvatartottak felhagytak a spor-

44 Gallant, D., Sherry, E., Nicholson, M. (2014) p. 3.

45 Gras, L. (2005)

46 Nelson, M., Specian, V., Tracy, N. C., DeMello, J. (2006) pp. 276-285.

47 Gallant, D., Sherry, E., Nicholson, M. (2014) p. 9.

48 Meek, R., Lewis, G. (2014) pp. 95-123.; Meek, R., Lewis, G. (2013) p. 11.

49 EQUAL

50 Digennaro, S. (2010) p. 7.; p. 11.

51 Little, S. L. (1995)

52 Caplan, A. (1996) pp. 136-138.

tolással. Szerinte a rekreációs sportoknak csak akkor lehet hosszú távú, rehabilitáló hatása, ha azok a bebörtönzés után is folytatódnak.

A sport szerepe a fogvatartottak irányításában

A sportnak a fogvatartottak kezelésében betöltött szerepét taglaló szakirodalom Gallant, Sherry és Nicholson szerint⁵³ három altémára tagolható. Így egyrészt a sport elterelő, diverziós módszerként jelenik meg, másrészt a szakirodalom a testmozgást, a rekreációt, és a beilleszkedést elősegítő eszközként mutatja be, harmadsorban pedig a sport fogvatartotti privilégiumként van jelen.

A diverziós szerep azt jelenti, hogy a fogvatartottak számára a sport a monotonitásból, az ingerszegény környezetből, az unalomból való „szökés” lehetőségét kínálja. Segít elterelni a figyelmet a napi problémákról, gondokról, azaz egyfajta hangulatjavító. Tekintettel arra, hogy a börtönadminisztráció sok esetben felismerte a sportnak az erőszak visszaszorításában játszott funkcióját, egyfajta diverziós módszerként kezdték el hasznosítani. Sabo szerint⁵⁴ a sport által a fogvatartottak könnyebben kezelhetők, irányíthatók, azáltal az betölti a társadalmi kontroll szerepét. Másrészt azonban a sport nem pusztán a végrehajtás számára bír jelentőséggel, hiszen a mozgással a fogvatartottak testileg szabadok lehetnek, személyükben felszabadulnak.

A társadalmi kontroll-szerep dominanciáját igazolta kanadai viszonylatban Norman⁵⁵ is, utalva arra, hogy a börtönök számos módon próbálják meg ellenőrzés alatt tartani és befolyásolni a fogvatartottak magatartását. Ennek egyik lehetséges módzata a sport, mivel a börtön személyzet, illetve a testnevelők a sportban a fogvatartottak feletti ellenőrzés eszközét látják, amely egyúttal csökkentheti a tétlenséget, az unalmat. A társadalmi kontroll-jelleg alátámasztására a szerző bemutatta azt az irányelvet, amely a sportot nem mint szórakozást, vagy a fogvatartottak egészségének megőrzését biztosító tevékenységet írja le, hanem – a jogkövető életmódot elősegítendő – „pusztán” a szabadidő konstruktív eltöltésére bátorít.

A szabadidős programok mellett fontos szerepet tölthetnek be a fogvatartottak beilleszkedési folyamatában is. Mivel a szabad életből a szinte teljesen kontroll alatt tartott börtönkörnyezethez való hozzászokás sokaknak okoz gondot, a sport lehetőséget kínálhat a zökkenőmentesebb alkalmazkodáshoz. Caplan a fogvatartottak testmozgással kapcsolatos motivációját 4 fő részre osztotta: így szerinte a sport jó stresszoldó és unaloműző, másrészt a fogvatartottak élvezetes tevékenységben vehetnek részt, amely egyúttal javítja a fizikai állapotukat is, és nem utolsósorban növeli önbecsülésüket a társas kapcsolatok által.⁵⁶

Végül a sport, a rekreáció a szakirodalomban igen gyakorta jelenik meg privilégiumként. Lewis és Meek fiatalkorú fogvatartottak körében végzett vizsgálata⁵⁷ igazolta, hogy a gyakorlatban a testmozgás gyakorta nem fogvatartotti jogosultság, hanem

53 Gallant, D., Sherry, E., Nicholson, M. (2014) p. 4.

54 Sabo, D. (2001) p. 65.

55 Norman, M. (2015b) pp. 1-17.

56 Caplan, A. (1996) p. 98.

57 Meek, R., Lewis, G. (2013) p. 6.

sokkal inkább magatartásszabályozó eszköz. Így jó magaviselet esetén jutalomként alkalmazzák, míg büntetésként megvonják a fogvatartottaktól.

Zárszó helyett

A börtönökben folyó oktatásról szóló R(89) 12. Európai Tanácsi ajánláshoz kapcsolódó 1990-es jelentés⁵⁸ szerint a végrehajtási közegben a testnevelés, illetve a sport hármas célt követ. Egyrészt megjelenik a dokumentumban a specifikus cél, ami szorgalmazza a fogvatartottak bizonyos sportokban való részvételét, illetve az egyéni teljesítmény javítását az adott sportágban. Másrészt a sport társadalmi szereppel is bír, lévén alapvető érdek a másokkal való „együttdolgozás” elsajátítása, az agresszióval való megbirkózás, vagy akár a vereség elfogadásának megtanulása. Harmadik célként a jelentés az úgynevezett reflektív, visszaható célkitűzésről tesz említést, amely a sportban uralkodó szabályok elsajátítását jelenti, illetve annak megértését, hogy a szabályok minden résztvevő előnyét szolgálják.

A dokumentum alapján e célok megvalósítása egyebek mellett megfelelően képzett oktatókat, adekvát sportlétesítményeket, sporteszközöket feltételez, és a fogvatartottak számára is vonzó, különféle sporttevékenységek biztosítását igényli.⁵⁹

Az első feltétel kapcsán Devís-Devís és kollégái⁶⁰ mutattak rá arra, hogy európai viszonylatban csak az iskolai sportoktatók kaptak figyelmet, így szinte ismeretlen a hivatásos sportoktatók börtönökben végzett tevékenysége.

A fogvatartottak számára nyitva álló sportolási lehetőségekkel összefüggésben az európai börtönök sportoktatóinak körében végzett felmérés⁶¹ rámutatott, hogy a fogvatartottak számára – a férfiak dominanciájának megfelelően – a leginkább ajánlott sport egyrészt a súlyemelés, másrészt pedig a labdarúgás. Ezzel cseng össze az a 2006-os angliai vizsgálat is, amelyben a megkérdezett női fogvatartottak a számukra biztosított testedző berendezéseket, illetve súlyzókat nem találták „nemre szabottnak”.⁶²

Arra a kérdésre, hogy a fogvatartottak számára mely sport lehet igazán vonzó, nem könnyű a válasz, hiszen azt számtalan tényező befolyásolja, befolyásolhatja. Noha nem közömbös, hogy mely sport tarthat a fogvatartottak érdeklődésére számot, a realitásoknál maradva a hangsúlyt az inaktivitás leküzdésére, illetve a minőségi szabadidős tevékenységekre kell helyezni.

A jóga testre, lélekre és elmére gyakorolt pozitív hatását felismerve például egyes országokban – így hazánkban is – már fellelhető e meditatív tevékenység a fogvatartottak számára biztosított sportolási lehetőségek között. A jóga azon túlmenően, hogy önfeleglemre tanít, hozzájárulhat a lelki kiegyensúlyozottsághoz, mindemellett pedig megfelelő körülmények esetén még a zárkában is gyakorolható. A „börtönjoga projekt” elnevezésű amerikai szervezet például kezdeményezésével már célba

58 Council of Europe (1990)

59 Council of Europe (1990) p. 38.

60 Devís-Devís, J. et al. (2015) p. 3.

61 Devís-Devís, J. et al. (2015) p. 7.; 13.

62 A vizsgálatot hivatkozva Ozano, Kimberley (2008) p. 1.

vette Európát is, és speciális tréningeket szerveznek a jógaoktatók számára többek között Svédországban, illetve Hollandiában.⁶³

Talán nem meglepő, hogy a jóga börtönkörnyezetben való alkalmazása ugyancsak megosztó. Miként arra tanulmányában Norman rámutatott,⁶⁴ egyrészt ugyanis hallhatóak olyan megnyilvánulások, amelyek e tevékenységet luxusnak, és azáltal a fogvatartottak számára tiltandónak titulálják. A másik oldal ugyanakkor a rehabilitációhoz hozzásegítő eszközként mutatja be, amely alkalmas az intézetben belüli erőszak csökkentésére, és még hatékonyabb társadalmi integrációt tesz lehetővé.

Hasonló megítélés alá eshetnek a nyitott börtönök által a fogvatartottak számára kínált olyan szabadidős tevékenységek is, mint például a kenuzás, a hegymászás, az úszás, illetve a kerékpározás. A finn suomenlinnani börtön például nyaranta egyebek mellett a horgászatot is lehetővé teszi a fogvatartottaknak.⁶⁵

A fentiek tükrében így egyrészt kérdés, hogy a büntetés-végrehajtások milyen sportolási lehetőségeket tudnak, másrészt pedig milyen akarnak biztosítani fogvatartottaik számára.

Felhasznált irodalom

- Ambrose, Mallory A. – Rosky, Jeffrey W. (2013): Prisoners' round: examining the literature on recreation and exercise in correctional facilities. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2013/2.
- Amtmann, John – Evans, Roberta – Powers, Jack (2001): Measured and perceived effects of a correctional wellness program. *Corrections Compendium* 2001/9.
- Arnold, Cassie: The Treadmill Originated in Prisons. <http://mentalfloss.com/article/12275/treadmill-originated-prisons>
- Battaglia, Claudia et al. (2015): Participation in a 9 month selected physical exercise programme enhances psychological well-being in a prison population. *Criminal Behaviour and Mental Health* 2015/5.
- Buckaloo, Bobby J. – Krug, Kevin S. – Nelson, Koury B. (2009): Exercise and the low-security inmate: changes in depression, stress and anxiety. *The Prison Journal* 2009/3.
- Butler, Tony et al. (2004): Injury surveillance in the New South Wales prison system. *Health Promotion Journal of Australia* 2004/2.
- Caplan, Arnie (1996): The role of recreational sports in the federal prison system. Master thesis. Acadia University, Wolfville, NS, <http://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk3/ftp05/mq22039.pdf>
- Cashin, Andrew – Potter, Emily – Stevens, Warren – Muldoon, Diane (2009): Fit for prison: Special population health and fitness programme evaluation. *International Journal of Prisoner Health* 2009/4.
- Cheli, Guy (2003): *Sing Sing Prison*. Arcadia Publishing, Carolina, 2003.

63 <http://prisonyoga.org/trainings/>

64 Norman, M. (2015c) pp. 78-79.

65 http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/esitteetenglanti/6KdJUhCKN/Suomenlinnan_vankilan_esite_EN.pdf

- Council of Europe: Legal affairs. Education in prison. Recommendation No. R (89) 12 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13 October 1989 and explanatory memorandum Strasbourg 1990
- Devis-Devis, Jose et al.: Professionalization of sport educators in european prisons. <http://cdeporte.rediris.es/revista/inpress/artprofesionalizacion798e.pdf> 2015.
- Digennaro, Simone (2010): Playing in the jail: sport as psychosocial tool for inmates. *International Review on Sport & Violence* 2010/2.
- Elger, Bernice (2009): Prison life: Television, sports, work, stress and insomnia in a remand prison. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2009/2.
- EQUAL: European Union level recommendations for the re-integration of (ex)-offenders. http://stop-reoffending.org/fileadmin/recidive/Activities/PDF/EU_recommendations_for_Re-offending.pdf
- Felkar, Victoria (2012): The iron bar. Episodes in the modern history of prison physical culture, body typing & the ban on weight lifting in american correctional institutions. BKIN, The University of British Columbia, 2012.
- Frey, James H. – Delaney, Tim (1996): The role of leisure participation in prison. A report from consumers. *Journal of Offender Rehabilitation* 1996/1-2.
- Gallant, David – Sherry, Emma – Nicholson, Matthew (2014): Recreation or rehabilitation? Managing sport for development programs with prison populations. *Sport Management Review* (2014), <http://dx-doi.org/10.1016/j.smr.2014.07.005> p. 2.
- Gates, Madison L. – Bradford, Robert K. (2015): The impact of incarceration on obesity: are prisoners with chronic diseases becoming overweight and obese during their confinement? *Journal of Obesity* 2015.
- Gras, Laurent: Inmates on sports-related leaves: A decisive experience. *Champ Penal. Penal Field* 2. 2005/II. <https://champpenal.revues.org/2302>
- Johnsen, Berit (2001): Sport, masculinities and power relations in prison. The Norwegian University of Sport and Physical Education 2001.
- Lenz, Nygel: “Luxuries” in Prison (2012): The Relationship Between Amenity Funding and Public Support. *Crime and Delinquency* 2012/4.
- Little, Sandra L.: Research on recreation in correctional settings. *Parks & Recreation* 1995/2. <https://www.questia.com/magazine/1G1-16658355/research-on-recreation-in-correctional-settings>
- Mannocci et al. (2015): The relationship between physical activity and quality of life in prisoners: a pilot study. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene* 2015/4.
- McConville, Sean (1995): The Victoria Prison: England, 1865-1965. In: *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, edited by Norval Morris and David Rothman. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Meek, Rosie – Lewis, Gwen (2013): The benefits of sport and physical education for young men in prison. An exploration of policy and practice in England and Wales. *Prison Service Journal* 2013, No. 209.
- Meek, Rosie – Lewis, Gwen (2014): The impact of a sports initiative for young man in prison: Staff and participant perspectives. *Journal of Sport & Social Issues* 2014/2.
- Mental health promotion in prisons Report on a WHO Meeting The Hague, Netherlands 18–21 November 1998.

- Moldovan Ramona: The role of physical exercises in prison environments case analysis: maximum-security prison. 216. p. uab.ro/reviste_recunoscuta/reviste_drept/annales_13_2010/29moldovan.pdf
- Nelson, Meredith – Specian, Victoria L. – Campbell, Nancy – DeMello, Jesse J. (2006): Effects of moderate physical activity on offenders in a rehabilitative program. *Journal of Correctional Education* 2006/4.
- Norman, Mark (2015): Prison Yoga as a Correctional Alternative? Physical Culture, Rehabilitation, and Social Control in Canadian Prisons. In Joseph, Janelle – Crichlow, Wesley: *Alternative offender rehabilitation and social justice*. 2015. (2015c)
- Norman, Mark (2015): Sport and Physical Recreation in Canadian Federal Prisons: An Exploratory Study of Carceral Physical Culture, University of Toronto, PhD thesis 2015. (2015a)
- Norman, Mark (2015): Sport in the underlife of a total institution: Social control and resistance in Canadian prisons. *International Review for the Sociology of Sport*. October 28, 2015. (2015b)
- Nossiter, Adam (1994): Making hard time harder, states cut jail TV and sports. *The New York Times* September 17, 1994. <http://www.nytimes.com/1994/09/17/us/making-hard-time-harder-states-cut-jail-tv-and-sports.html?pagewanted=all>
- Oláh Ferenc (2005): A reformatory és európai hatása. *Tudományos Diákköri Dolgozat*, 2005. <http://www.ajk.elte.hu/file/OlahFerenc.pdf>
- Ozano, Kimberley (2008): The role of physical education, sport and exercise in a female prison. Thesis final. 2008.
- Sabo, Don (2001): Doing time, doing masculinity: sports and prison. In: Sabo – Kupers – London (eds.): *Prison masculinities*. Temple University Press, Philadelphia, 2001.
- Scharf, Peter – Hickey, Joseph (1977): Thomas Mott Osborne and the limits of democratic prison reform. *The Prison Journal* 1977/2.
- Tepperman, Alexander (2014): Prison weights for no man: Interpreting a modern moral panic. In: *Critical Issues in Justice and Politics. Discussing the present – Influencing the future*. Southern Utah University, No. 1. 2014.
- Tepperman, Alexander: We will not pump You up. Punishment and prison weightlifting in the 1990s. http://www.academia.edu/552799/We_Will_NOT_Pump_You_Up_Punishment_and_Prison_Weightlifting_in_the_1990s
- Teppermann, Alexander: Not-so-giant-steps: The birth and re-birth of San Quentin Baseball. http://www.academia.edu/24740801/Not_So_Giant_Steps_The_Birth_and_Re_Birth_of_San_Quentin_Baseball
- Vaiciulis, Vidmantas – Kavaliauskas, Saulius – Radisauskas, Ricardas (2011): Inmates' physical activity as part of the health ecology. *Central European Journal of Medicine* 2011/6.
- Wagner, Matthew – McBride, Ron E. – Crouse, Stephen F. (1999): Effects of weight-training exercise on aggression variables in adult male inmates. *Prison Journal* 1999/1.
- World Health Organisation (2003): *Health and Development Through Physical Activity and Sport*. Geneva, 2003. WHO/NMH/NPH/PAH/03.2. p. 1.

Fotó: Apró Andrea

„ÉLNI NEM ENGEDJÜK, MEGHALNI NEM HAGYJUK ŐKET” – SOROZATGYILKOSOK A RÁCSON INNEN

II. rész

A Börtönügyi Szemle 2016/2. számában a sorozatgyilkosok bebörtönzésének nemzetközi és magyarországi gyakorlatával foglalkoztunk. Vizsgáltuk az érintett hazai fogvatartotti kör által elkövetett bűncselekmények motivációit, áttekintettük az intézetben belüli viselkedésük jellemzőit, és elemeztük a börtönszocializációjuk sajátosságait, valamint kidolgoztunk egy mérőszámot a fogvatartotti együttműködés minőségének kifejezésére. A jelenlegi számban a sorozatgyilkosok jelentős részét is érintő tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés alig több mint másfél évtizedes múltját elemezzük, górcső alá vesszük a jelenlegi gyakorlatot, és javaslatokat fogalmazunk meg a jogintézmény megváltoztatása érdekében.

In the 2016/2 issue of the Hungarian Prison Review we discussed the characteristics of the lives of serial killers behind both international and Hungarian bars. We examined the motivations reasoning the committed crimes of the inmates concerned. We gave an overview about the characteristics of their behavior within the prison, construed the peculiarities of their prison socialization and furthermore we have developed an index number to measure and express the quality of their cooperation. In this issue we analyze the “real life imprisonment”, which has just over fifteen years of past to look back on. This sentence is imposed to the majority of the serial killers; we examine its past, its current practices and formulate proposals in order to change this legal institute.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés (TÉSZ)

A TÉSZ büntetés hatályosulása óta ítéletet kapott sorozatgyilkosok (13 fő) 79%-a (11 fő) kapott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. Úgy gondoljuk, hogy csupán ez az adat is elégséges indok lenne ahhoz, hogy ezzel a büntetési nemmel kapcsolatban részletesen kifejtjük álláspontunkat. Döntésünket tovább erősíti az a tendenciózus bírói gyakorlat, miszerint a sorozatgyilkosok esetében ez a leggyakrabban alkalmazott büntetési tétel. A kialakult gyakorlatot plasztikus szemlélteti, hogy a 2005 után hozott 9 ítéletből mindössze egy ítélet (11%) volt számos, a többi 8 TÉSZ-es (89%). Valószínűsíthetően a jövőben sem fog változni ez a gyakorlat, így hosszú távon a sorozatgyilkosok meghatározó többsége – ha nem az összes – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést fog tölteni. Ennek a büntetési filozófiának, illetve az ebből következő gyakorlatnak az általánossá válásában minden bizonnyal közrejátszik az, hogy (1) a sorozatgyilkosság egyike a leg súlyosabb életellenes cselekményeknek, (2) az ilyen bűncselekmény jelentős mértékben megrázza és foglalkoztatja a közvéleményt, így (3) káros hatással van a lakosság biztonságérzetére is. A TÉSZ kiszabásának gyakorivá és „természetessé” válásához leginkább a halálbüntetés megszüntetése járult hozzá.

A TÉSZ „megszületésének” történetiségét Vókó foglalja össze: „1971-ben az életfogytig tartó szabadságvesztés visszakerült a szankciók közé. A halálbüntetés tilalmát az Alkotmánybíróság 1990. október 31-én a 23. számú határozatával mondta ki. Helyette a törvényhozó – a bűnözésre adandó válasz és a határozott ideig tartó szabadságvesztés, illetve az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés helyett, amelyből feltételes szabadságra lehet bocsátani az elítéltet, valamint a halálbüntetés közötti „szakadék” áthidalására – bevezette az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, amelyből nem lehet feltételes szabadságra bocsátani sem.¹ Pólt Péter direkterben fogalmaz: „a feltételes szabadság kizárása mellett kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmas a halálbüntetés kiváltására, hiszen az elkövető kikerül a társadalomból, és elvileg soha többé nem kerül vissza”.²

A nemzetközi büntetőpolitikai trend és az annak megfelelő gyakorlat is ebbe az irányba mutat. Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés intézményének bevezetésére az Európa Tanács legtöbb tagországában az 1990-es években került sor, miután az érintett országok ratifikálták a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó Európai Egyezményt. A törvényalkotók úgy ítélték meg, hogy a társadalom csak abban az esetben támogatja a halálbüntetés eltörlését, ha a helyébe lépő új büntetés eléggé megtorló jellegű lesz.

Az érintett fogvatartotti kör létszáma ugrásszerűen megemelkedett. A rendelkezésre álló legfrissebb statisztikák³ szerint 2014-ben az Európa Tanács 47 tagországában 27.000 életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott volt. Abban a 22

1 Vókó Gy. (2010) p. 217.

2 Pólt P. (2013) p. 29.

3 Council of Europe Annual Penal Statistics (SPACE) 2004. 8 and 2014. 7.

tagországban, amelyek hosszabb időszakra visszamenően rendelkeznek hivatalos adatokkal, az életfogytosok száma a 2004 és 2014 közötti időszakban 66%-al emelkedett. Még megdöbbentőbb adat, hogy 2014-ben az Európa Tanács tagországaiban 7.500 tényleges életfogytig tartó büntetésre ítélt volt. Legtöbbjüket az Egyesült Királyságban, Németországban, Olaszországban és Svájcban tartják fogva.⁴

A tényleges életfogytig tartó büntetés elméleti megközelítése

Nagy Ferenc büntetőjog-történeti szempontból elemzi a TÉSZ funkcióját. Hangsúlyozza, hogy a modern jogállami büntetések hierarchiájában a szabadságvesztés-büntetés áll az élen, mely a halálbüntetés eltörlését követően központi büntetési nemmé vált, a legsúlyosabb büntetés pedig az életfogytig tartó szabadságvesztés lett. Ebben a kontextusban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés „a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét tölti be”.⁵

Kabódi rendszerszemléleti alapon közelít a TÉSZ-hez. Nézőpontja szerint ezt a büntetési módot klasszikus értelemben nem is lehet szabadságvesztés-büntetésnek nevezni, mivel „az időleges, átmeneti és a »kimenetre« felkészítő hagyományos – időkeretek közé szorított – szabadságvesztés-büntetéshez képest a TÉSZ az elítéltet a szabadságától véglegesen megfosztja. A TÉSZ – fogalmilag és gyakorlatilag egyaránt – alkalmatlan a tradicionális szabadságvesztés büntetéstani funkciójának: az elítélt reintegrációjának a megvalósítására. Összegezve: a TÉSZ pönológiai természetét tekintve nem szabadságvesztés-büntetés.” Álláspontja szerint „a TÉSZ, tulajdonképpen egy új büntetési nem, amely sajátos értékvtáló helyet foglal el a szankciórendszerben. Kevesebb, mint az élettől való közvetlen, azonnali megfosztás, de több mint a személyi szabadság egyszerű elvonása.”⁶

Kiszely Pál és Nagy István hasonló álláspontot képviselnek; szerintük a TÉSZ bevezetése valójában egy új fejezetet nyitott a magyar pönológia történetében.⁷

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték kezelésének szükségességéről és lehetőségéről a hazai szakemberek is eltérő módon vélekednek. Az egyik végletet Hagymási Kornélia képviseli, aki egyfajta célmeghatározásként azt a lehetőséget veti fel, hogy a tényleges életfogytosok esetében „a fogvatartás célja maga a fogvatartás”.⁸

A másik megközelítés Garami nevéhez fűződik, aki a büntetés-végrehajtási szervezet és a fogvatartott kooperatív, aktív és felelősségteljes tevékenységét hangsúlyozza: „az igazán nagy kérdés a büntetés-végrehajtás számára az, hogy ki tud-e alakítani olyan végrehajtási módot, amely nem ütközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár korlátozott perspektívát rajzol a tényleges életfogytiglanra ítélt ember előtt”. Kiemeli, hogy a

4 Council of Europe (2016) p. 34-35.

5 Nagy F. (2008) p. 272.

6 Kabódi Cs. (2014) p. 219.

7 Kiszely P., Nagy I. (2012)

8 Hagymási K. (2009) p. 68.

TÉSZ-esek fogvatartását „speciális módon kell megszervezni, így különösen személyre szólóan kell alkalmazni a minimális őrzés elvét, ki kell alakítani a felelősségérzetet, lehetővé kell tenni, hogy ki-ki a saját börtönbeli életének jobba tételéért cselekedhessen, és ennek valóban legyen érzékelhető eredménye. Arra kell törekedni, hogy már a büntetés kezdetén az elítéltnél kialakuljon egy elképzelés arról, hogy mi lehet vele, mit és hogyan érhet el”⁹

Van-e visszatartó hatása a TÉSZ-nek?

Ennek a kérdésnek a megvizsgálása nem tárgya a jelenlegi dolgozatunknak, mégis nélkülözhetetlennek tartjuk, hogy legalább érintőlegesen vizsgáljuk meg e problémakört. Mindenekelőtt szeretnénk leszögezni, hogy a TÉSZ bevezetését megelőző időszak legsúlyosabb büntető szankciójának, a halálbüntetés alkalmazásának visszatartható hatásáról sem találtunk egyetlen hiteles tudományos érvet, illetve kutatási eredményt sem, ezért ebben a kérdéskörben szkeptikusok vagyunk. Hasonló a véleményünk a halálbüntetést felváltó tényleges szabadságvesztés büntetés intézményével kapcsolatban is.

Elfogadjuk Vont és munkatársainak gondolatmenetét, akik Hirsch kutatási eredményeire alapozva megfogalmazzák kételyeiket, miszerint empirikus eredményekkel nehezen igazolható, hogy a súlyos büntetések valóban elrettentő hatást gyakorolnak az egyének magaviseletére. Be kellene bizonyítani ehhez, hogy az emberek, amikor elkövetnek egy bűncselekményt, ismerik a kapható ítélet szigorúságát, és éppen ez a potenciális szigorúság, illetve nem más ok készteti őket arra, hogy megtartóztassák magukat az elkövetéstől. Úgy tűnik, hogy van kapcsolat a fenyítés bizonyossága és a bűnözési arány között; ellenben sokkal kisebb e kapcsolat bizonyossága a büntetések szigorúsága esetében.¹⁰

Lőrincz saját kutatási eredményeivel támasztja alá a fenti gondolatmenetet. Álláspontja szerint a statisztikai adatsorok beszédes bizonyítékát kínálják annak, hogy a büntetőpolitika represszív periódusai nincsenek kapcsolatban a bűnözés alakulásával, valamint annak is, hogy a bebörtönzések növelésével sem sikerült a bűnözés trendjét kimutathatóan befolyásolni. Konklúzióját fenntartás nélkül elfogadjuk: „egyetlen represszív ciklus sem csökkentette a bűnözést, de minden represszív periódus jelentősen csökkentette a büntetés-végrehajtás szakmai esélyét a fogvatartottak reintegrációjában”.¹¹

9 Garami L. (1999) p. 59-60.

10 Vont, A., Bottoms, A.E., Burney, E., Wilkström, P.O. (1999)

11 Lőrincz J. (2012) p. 121.

Veszélyesek-e a börtönben a (sorozat)gyilkosok?

Előfeltevések

A szakemberek már 1999-ben, a TÉSZ hatályosulásának évében igyekeztek bejósolni a TÉSZ-re ítélték intézetben belüli magatartásának várható alakulását. Garami a kezdetektől fogva hangsúlyozta, hogy a pszichológiai jellemzőket tekintve minden TÉSZ-es elítélt más személyiség, aki másképpen viseli el a büntetést, és egyedi módon reagál az őt érintő hatásokra. Lényeges különbség azonban más elítéltekhez viszonyítva a kilátástalanság, „az idő végtelenségé”, társulva azzal, hogy az elítélt súlyosabb és újabb büntetést már nem kaphat, semmit nem veszíthet. Ezek a jellemzők felvetik a kérdést, hogy vajon mindez milyen reakciókat eredményez az érintettek viselkedésében? A szerző szerint a leginkább várható reakció az agresszivitás, figyelemmel arra is, hogy az elítéltek életük során már bizonyíthatóan követtek el szélsőségesen agresszív cselekményt, hiszen ezért részesültek büntetésben. Erre tekintettel számítani lehet arra, hogy túszot ejtenek, mely az elítélt társakon kívül irányulhat a személyzetre is.¹²

Csapó József, a Szegedi Fegyház és Börtön – a TÉSZ-esek elhelyezésére először kijelölt intézet – volt parancsnoka az elhelyezési körülmények kialakítása során elsősorban az új jogintézményből fakadó esetleges veszélyekre koncentrált. Szerinte „a súlyosabb büntetéssel sújtott elítéltek esetében a büntetés-végrehajtás számára az adja a legnagyobb biztonsági kockázatot, hogy ezeknek az embereknek nincs veszteni valójuk. Magatartásukkal ugyan veszélyeztethetik egyes börtönbeli kedvezményeiket, ám büntetőjogilag gyakorlatilag már nem vonhatók felelősségre semmiért (...). A jövőt nem láthatjuk előre: nem tudjuk, hogy mi lesz három, öt vagy tíz év múlva, amikor az elítéltek személyiségváltozása révén tudatosulhat bennük a kilátástalanság”.¹³

A jelenlegi gyakorlati tapasztalatok és a vonatkozó kutatási eredmények

Ha figyelembe vesszük azokat a hipotéziseket, melyeket a szakirodalom a TÉSZ bevezetését követően állított fel – miszerint sorozatosak lesznek a büntetés-végrehajtás rendjét súlyosan sértő cselekmények – megállapíthatjuk, hogy ez a prognózis szerencsés módon egyelőre nem igazolódott be. Beigazolódott viszont az az előzetes feltételezés, hogy a TÉSZ-re ítélték esetében gyakrabban fognak előfordulni önkárosító, a saját életük kioltására irányuló cselekmények.¹⁴ Ez az eredmény egybecseng a nemzetközi kutatások eredményeivel, amelyek az állandósult bizonytalanság pszichésen romboló hatásait emelik ki. Az „életfogytosok” a sorsukról döntést hozó hatalmat elidegenedettnak érzékelik, és noha tudatában vannak a rájuk irányuló kontrollnak, az aktuális viselkedéssel szembeni elvárásokat zavartan érzékelik és értelmezik, ami

12 Garami L. (1999)

13 B. Papp L. (2007) p. 25.

14 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 11.

elsődleges hatásként szorongást és agresszivitást eredményez.¹⁵ Kiszely Pál és Nagy István közös munkájukban a hosszúidős fogvatartottak viselkedését tanulmányozva hívják fel a figyelmet arra, hogy a „*kiegyensúlyozott ítélletlenség mellett leginkább a reménytelenség és a tanácstalanság érezhető az elítéltek részéről*”.¹⁶

A nemzetközi szakirodalom évtizedek óta rendszeresen beszámol a hosszúidős, azon belül is az életfogytiglanig tartó bebörtönzésről, illetve a halálra ítélt fogvatartottak intézetben belüli magatartásával foglalkozó kutatásokról.

Sorensen és Cunningham 2003-ban a floridai állami büntetés-végrehajtás intézményrendszerében elhelyezett 5010 legsúlyosabb minőségű emberölést elkövető gyilkos magatartását hasonlította össze 45000 egyéb bűncselekmény elkövetéséért bebörtönzött fogvatartott viselkedésével. Még a szakemberek jelentős részét is meglepte a vizsgálat eredménye: a fegyelmi cselekmények gyakorisága és az egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények kisebb arányban fordultak elő az emberölést elkövetők körében. A szerzők az eredmények feldolgozását követően azt a következtetést vonták le, hogy „*az életellenes cselekmények elkövetői semmivel sem hajlamosabbak erőszakos cselekményt elkövetni a börtönön belül, mint a többi fogvatartott*”.¹⁷

Erre a megállapításra jutott Marquart, Ekland-Olson és Sorensen is, akik 1989-ben 107 olyan életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélt gyilkos magatartását elemezték, akik 1974 és 1988 között Texasban töltötték büntetésüket. A statisztika szerint a fogvatartotti társak sérelmére fegyverrel elkövetett támadások évenkénti előfordulásának gyakorisága (0,009%) megegyezett az összes Texasban raboskodó fogvatartott hasonló cselekményének gyakoriságával.¹⁸

Hasonló eredményt kapott 2007-ben Cunningham és Sorensen is, akik szintén Texasban vizsgálták 136, gyilkosságért életfogytig tartó bebörtönzésre elítélt fogvatartott intézetben belüli magatartását. Kutatási eredményük tovább erősíti azt a nézetet, hogy az életfogytig tartó ítélettel rendelkezők által elkövetett erőszakos támadások (14%) és a súlyos erőszakosságba torkolló cselekmények (5%) előfordulási gyakorisága megegyezik a más cselekményért elítéltek hasonló fegyelemsértéseinek előfordulási gyakoriságával.¹⁹

Az USA-ban az egyes államok büntetés-végrehajtási intézeteiben végzett kutatások eredményeivel teljes egészében megegyeznek az amerikai szövetségi börtönökben zajlott felmérések eredményei. Cunningham, Reidy és Sorensen 2008-ban a szövetségi fogvatartottak összehasonlító vizsgálata során kimutatták, hogy a gyilkosságért elítéltek 9%-a követett el erőszakos támadást, míg 1%-uk cselekménye végződött súlyosabb sérüléssel, ami megegyezett a normál fogvatartotti populáció által egymás sérelmére elkövetett cselekmények gyakoriságával.²⁰

A gyilkosságért elítélt fogvatartottak viszonylag konform viselkedésén is túlzás a valamikori halálra ítélt börtönbeli beilleszkedése és a börtönrezsimmal történő nyílt konfrontáció elkerülésének sikeressége. Sorensen és Cunningham többször idé-

15 Matovics Cs. (2009)

16 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 11-12.

17 Sorensen, Jon R., Cunningham, Mark D. (2009) p. 239.

18 Marquart, J. W., Ekland-Olson, S., Sorensen, J. R. (1989)

19 Cunningham, M. D., Sorensen, J. R. (2007)

20 Cunningham, M. D., Reidy, T.J., Sorensen, J.R (2008)

zett kutatási eredménye meggyőzően igazolja, hogy a valamikori halálra ítélték, a „legrosszabbak legrosszabbjai” közel sem jelentenek akkora veszélyt a személyi állományra, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek egészére, mint azt korábban gondolták, sőt a maximális biztonsági fokozatba tartozók háromszor gyakrabban támadják meg a felügyelőket, mint a volt halálra ítélték. Statisztikai elemzésük szerint 1000 fogvatartottra vetítve a volt halálra ítélték közül 12,4 fő, míg a legmagasabb biztonsági fokozatba tartozók esetében 37,6 fő támad a felügyeletre.

A szerzőpáros saját kutatásaira és más komparatív tanulmányokra hivatkozva bizonyítottnak látja, hogy a valamikori halálraítéltek sem a társaik, sem a személyi állomány sérelmére nem jelentenek nagyobb veszélyt, mint a normál fogvatartotti populációhoz tartozó elítéltek.²¹

Az általunk feldolgozott szakirodalomban találtunk egy olyan tanulmányt, amely a Missouri államban található Potosi Büntetés-végrehajtási Intézetben 1991-ben bevezetett új eljárást elemzett, és még a fentiekben is túlmutató összefüggést tárt fel. Ebben a maximális biztonsági fokozatú börtönben a halálra ítélték nincsenek halálsoron elkülönítve, hanem közös zárkákban laknak a nem halálra ítélt társaikkal, valamint a mindennapos programokon (iskola, sport, munkavégzés) is együtt vesznek részt. Cunningham, Reidy és Sorensen az intézet 1991-2002 közötti fegyelmi statisztikáját elemezve két rendkívül érdekes megállapítást tett közzé: (1) a halálra és az életfogytiglanra ítélték azonos gyakorisággal követtek el erőszakos jellegű támadásokat; (2) és ez az elkövetési arány a fele (!) volt az intézetben elhelyezett és feltételes kedvezményel rendelkező fogvatartottak azonos cselekményének gyakoriságával.²² A kutatási anyagban azonban nem találtunk magyarázatot a meglepő statisztikai eredményekre, így azokat mindössze kuriózumnak tekintjük, amelyből tudományos igényű következtetések jelenleg még nem vonhatóak le.

A számos nemzetközi kutatási eredmény alapján Sorensen és Cunningham megállapította, hogy *„az életfogytig tartó ítélettel sújtott gyilkosok semmivel sem követnek el több erőszakos jellegű fegyvelemsértést, mint az átlagos elítélti populáció, továbbá a személyi állomány megtámadása sem gyakoribb az esetükben”*.²³

Az Európában végzett vizsgálatok eredményei összecsengenek a tengerentúli kutatók véleményével. A CPT a 2015-ös vizsgálata alapján hangsúlyozza, hogy *„Európa számos országának tapasztalata szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték nem feltétlenül veszélyesebbek a többi fogvatartottnál”*.²⁴

A fenti konklúzió optimizmusra adhatna okot, és elméleti alapul szolgálhatna a hazai legsúlyosabb cselekményeket elkövető fogvatartottak számára egy generálisan megengedőbb elhelyezési szisztéma kidolgozására, majd egy ennek megfelelő gyakorlat bevezetésére. A hazai helyzet – ahogy azt az előző számban bemutattuk – azonban más összképet mutat. Rendkívül fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a sorozatgyil-

21 Sorensen, J. R., Cunningham, M. D. (2009) p. 243.

22 Cunningham, M. D., Reidy, T. J., Sorensen, J. R. (2008)

23 Sorensen, J. R., Cunningham, M. D. (2009) p. 240.

24 Council of Europe (2016) p. 36.

kosok börtönbeli viselkedését a magyarországi börtönökben vizsgálva jelentősen eltérő és negatív irányba mutató eredményre jutottunk.

Foglalkoztatás, tevékenykedtetés

A hosszúidős fogvatartottak – a sorozatgyilkosok természetesen kivétel nélkül ebbe a kategóriába tartoznak – kezelése a büntetés-végrehajtás számára kiemelt és nehéz feladatot jelent, mivel ezen elítéltek életét a legszigorúbb végrehajtási fokozat keretei között kell megszervezni.²⁵ A szakemberek ezt a problémát a TÉSZ tervezésének első pillanatától felismerték. Csóti András már tíz évvel ezelőtt több fórumon is hangsúlyozta, hogy „a mindennapi élet megszervezése során nem mondunk le a TÉSZ-es elítéltek bevonásáról az oktatásba, szakképzésbe, a legkülönbözőbb terápiás programokra, tréningekre, mert ezt elengedhetetlennek tartjuk. Álláspontunk szerint a programok és a foglalkozások lekötik a fogvatartottak figyelmét, elősegítik feszültségeik adekvát levezetését, szolgálják a mentális és fizikai egészség megőrzését.”²⁶ Az elméleti felismerések azonban csak rendkívül csekély mértékben tudtak hatást gyakorolni a mindennapi élet tényleges viszonyaira, hiszen azok alakítását a kezdetektől fogva a biztonsági szempontok uralják. A TÉSZ bevezetése első évtizedének tapasztalatait elemezve Kiszely és Nagy hangsúlyozzák, hogy ezeknek a biztonsági megfontolásoknak a fenntartása továbbra is indokolt, sőt „a biztonsági feltételek javítása hosszú távon elengedhetetlen. Tudomásul kell vennünk, hogy az életfogytiglanra elítélt emberek folyamatosan az intézet biztonsági rendszerével »sakkoznak«, folyamatosak az informális törekvések arra, hogy a védelmi rendszert megismerjék. A közeljövőben elengedhetetlen a statikus biztonsági elemek korszerűbbre cserélése.”²⁷ Látjuk tehát, hogy a biztonsági kockázat minimálisra csökkentése elsődleges szemponttá vált, és jelenleg felülírja a komplex megközelítést. Kabódi hívja fel a figyelmet arra, hogy: „az elítélt emberi méltóságát megőrző, a fogva levő számára értelmes programok megszervezésének kívánalma folytonosan ütközik a fokozott biztonsági kockázatot figyelembe vevő fogvatartási rendszer követelményeivel”.²⁸ Állítását a gyakorlat igazolja: a 15 sorozatgyilkos közül jelenleg mindössze egy fő folytat tanulmányokat (N^o1), és egy másik (N^o3) szerzett az eddigi büntetési időtartam alatt szakképesítést. A többiek – és közéjük tartozik valamennyi TÉSZ-es sorozatgyilkos – semmiféle oktatásban, képzésben, szakképzésben sem vettek részt, illetve jelenleg sem vesznek részt.

Belső mozgás a „Hosszúidős speciális részleg”-ből (HSR)

A sorozatgyilkosok elhelyezése során a HSR alkalmazása a leggyakoribb. Véleményünk szerint az ilyen elkövetők személyisége, az általuk elkövetett bűncselekmények, az ítéletük hossza és a börtönrendszerrel kapcsolatos általános beállítódásuk

25 Garami L. (1999)

26 Csóti A. (2005) p. 28.

27 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 13.

28 Kabódi Cs. (2014) p. 219.

indokolja is ezt a – mindenekelőtt biztonsági szempontú – döntést. A vonatkozó törvényi szabályozás is ebbe az irányba mozdul el azért, hogy deklarálja: „hosszúidős speciális részlegre az az életfogytig tartó, vagy legalább tizenöt évi szabadságvesztés büntetését töltő elítélt helyezhető, akinek magatartása, a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított együttműködési készsége, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, illetve egyéni biztonsági kockázatelemzése alapján különleges kezelése és elhelyezése indokolt abból a célból, hogy a közösségbe helyezésre fel- illetve visszahelyezést nyerjen”.²⁹

Jelenleg a 15 sorozatgyilkos közül mind a 10 TÉSZ-es ítélettel rendelkező a HSR-körleten van elhelyezve. Ennek a speciális részlegnek a kialakítása során különös hangsúlyt fektettek arra, hogy a fogvatartottak, a többi elítélt, a személyi állomány, az intézet teljes biztonsága, az élet- és vagyonbiztonság megőrzése folyamatos legyen. Csóti András szakmai irányításával olyan biztonsági rendszert igyekeztek kiépíteni és működtetni, ami e célnak maradéktalanul megfelel. Legjobb megoldásnak az önálló körletrészen kialakított egyszemélyes elhelyezést tartották, ahol megfelelő nagyságú mozgástér biztosítja a speciális programok végrehajtását, csökkenti a frusztrációt, de garantálja a biztonságot.³⁰

Kiszely és Nagy a gyakorlati tapasztalataikra hivatkozva arra hívják fel a figyelmet, hogy „a zárt, izolált elhelyezés következtében kiég az egyénből az értelmes élet utáni vágy, ösztöntevékenységei felerősödnek, társas készségei leépülnek. A HSR-körlet nem biztosít elegendő energiát a belső fejlődéshez, hiányzik a társak nyújtotta életmodell, melynek következtében az idő elteltével a TÉSZ-re ítélték visszavezetése a börtön nyitottabb világába egyre nehezebbé válik.”³¹ Matovics arra is figyelmeztet, hogy a TÉSZ-esek esetében „a személyes időstruktúra felborul, ami óhatatlanul további funkciók sérülésével jár együtt. Nagyon nagy gondot jelent az élet és az idő monotóniája, ami a halálíg tartó szabadságvesztés-büntetés esetében kiküszöbölhetetlen.”³²

A HSR és a „normál” fegyházfokozatú elhelyezés, esetleg a belső rezsimek közötti dinamikusabb mozgás lehetőségének biztosítása az idő múlásával egyre sürgetőbb lesz. Figyelmeztető jelként foghatjuk fel, hogy az öngyilkossági kísérletet és a szándékos egészségrontásokat, valamint a „terrorcselekmény előkészülete, fogolyszökés kísérlete, előkészülete” cselekményeket elkövetők kivétel nélkül HSR-körleten elhelyezett TÉSZ-esek. Az érintettek egyre feszültebbek és fokozottan kilátástalannak élik meg a helyzetüket. Kiszely Pál és Nagy István dilemmája jól érzékelteti a jelenlegi helyzetet: egyrészt „a TÉSZ-re ítélték – akiknek semmi veszítenivalójuk nincs, hiszen a legsúlyosabb büntetést kapták – elhelyezése, őrzése és felügyelete során a maximális biztonsági követelmények foganatosítása nem hiábavaló”, másrészt „nem bizonyítható, hogy az egyes elítéltek »normál« fegyház körleten ne lennének elhelyezhetők.”³³ Egyelőre erről nincs gyakorlati tapasztalatunk, mert TÉSZ-es sorozatgyilkos HSR-körletről történő kihelyezésére még nem került sor.

29 Bv. tv. 105. § (1)

30 Csóti A. (2005)

31 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 12.

32 Matovics Cs. (2009) p. 101.

33 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 10-11.

Az életfogytig tartó ítélettel sújtott fogvatartottak intézetben belüli elhelyezésében a nemzetközi gyakorlat sem egységes. A CPT 2015-ben számos európai ország olyan börtöneiben tett látogatást, amelyekben életfogytig tartó büntetésre ítélteteket tartanak fogva. Több helyen tapasztalták, hogy az érintett elítélteket az ítéletük jogerőssé válásának pillanatától a többiekkel közösen helyezik el, és a rájuk vonatkozó rezsimszabályok (munkáltatással, oktatással, képzéssel, valamint a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos jogaik), és a külvilággal való kapcsolattartás gyakorlata megegyezik az „átlagos” fogvatartottak jogaival. Csehországban, Litvániában és Szlovákiában az életfogytosok a büntetésük első 10, illetve 15 évét egy elkülönített speciális egységben töltik, majd ezt követően „normál” rezsimbe helyezik át őket, ahol együtt élnek más fogvatartottakkal. Örményországban, Azerbajdzsánban, Bulgáriában, Lettországon, Moldáviában, Romániában, Oroszországban, Törökországban és Ukrajnában ettől eltérő gyakorlat honosodott meg. Ezekben az országokban az életfogytosokat nagyon szigorú körülmények között, a többi elítélttől teljesen elkülönítve tartják fogva.³⁴

Elgondolkodtatónak tartjuk, hogy a „vegyes”, valamint a szigorú elkülönített megvalósító országok mindegyike – Törökország kivételével – a volt szocialista blokk országai közül kerül ki. A II. világháborút követő minimum négy évtizedig tartó szovjet ideológiai elnyomás, a bűnről és a bűnös emberről kialakított és kötelező érvényű erkölcsi viszonyulás, valamint az ettől elválaszthatatlan elutasító és punitív gyakorlat nagy valószínűséggel még ma is érezteti hatását.

Gondolatkísérlet: A feltételes kedvezmény lehetőségének biztosítása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték számára

A TÉSZ-esek számára a feltételes kedvezmény lehetősége bevezetéséről szóló felvetés jelentős mértékben polarizálja a szakmai álláspontokat.

A támogatók közül Tóth Mihály rendkívül plasztikusan fogalmazza meg véleményét a TÉSZ-ről: „izolálás, a társadalomból történő végleges kiiktatás, kiközösítés, a létezés alig több mint fizikai vegetálásra történő korlátozása – és legfőképpen e helyzetnek a megváltoztatás reménye nélküli végleges konzerválása – még a büntetőjog céljával és rendeltetésével sem igazolható, a harmadik évezred modern jogrendszerei egészének szemléletét tekintve pedig embertelen, indokolhatatlan, s ezért indokolatlan büntetés”.³⁵

Messzemenően egyet tudunk érteni Nagy Ferenc szakmai véleményével is, aki nem csak állásfoglalását fogalmazta meg, hanem megoldást is javasol a problémára: „*azt kellene lehetővé tenni, hogy a büntetés-végrehajtási bírák meghatározott időintervallum letelte után megvizsgálhassák a kérdést, és akár egy többlépcsős procedúra után dönthessenek a feltételes szabadságra helyezésről, vagy annak megtagadásáról.*”³⁶

34 Council of Europe (2016)

35 Tóth M. (2012) p. 271.

36 Nagy F. (2009) Idézi: Hagymási K. (2009) p. 71.

Szakmai véleményünk szerint a feltételes kedvezmény megvizsgálhatóságának bevezetése 40–45 év letöltött szabadságvesztés büntetés után természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy valaki akár élete végéig is rácsok mögött maradjon. Ennek a javasolt intézkedésnek az a kizárólagos célja, hogy a büntett súlyától függő idő elteltével a bíróság megvizsgálhassa, teljesült-e a büntetés célja, vagy továbbra is maradjon az elítélt börtönben. Tóth Mihály hasonló véleményen van. Úgy véli, hogy célszerű lenne egy olyan differenciált, a tettarányosság elvén álló rendszert bevezetni, mely időszakonként visszatérő, több lépcsőből álló, több szakterület bevonásával zajló felülvizsgálatra teremtene lehetőséget, és melynek révén az elítéltnak legalább arra nyílna joga, hogy *„számíthasson rá: örökös élve eltemetése helyett bizonyos idő elteltével felelősen döntenek további sorsáról”*.³⁷

Uitz Renáta más szavakkal, de azonos álláspontot fogalmaz meg; hangsúlyozza, hogy az ilyen előre látható szabályok szerint lefolytatott felülvizsgálat lehetőségének biztosítása nem más, mint az elítéltet és az áldozatot emberként kezelő állami büntetőpolitika szimbóluma az életfogytiglanra ítéltet esetében.³⁸

Antal Szilvia, Nagy László és Solt Ágnes az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatosan végzett kutatásuk konklúziójaként komoly kritikákat fogalmaznak meg: *„a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés jelenlegi törvényi szabályozását nem tartjuk elfogadhatónak, az valójában a halálbüntetés farizeus módozatának tekinthető, amely szembefordul az alkotmányos elvekkel és a modern európai civilizált kriminálpolitika szemléletével. Soha, egyetlen elkövető esetében sem állítható bizonyossággal az ítélet kiszabásakor, hogy újabb büntetést követne el a jövőben. Erősen vitatható, hogy a bíróság mindenkorra visszavonhatatlanul kizárja a személyiségváltozás esélyét.”*³⁹

Gönczi a TÉSZ emberi jogi aspektusait elemző tanulmányának nemzetközi tekintést tartalmazó részében kiemeli, hogy a végleges szabadságelvonást az angol és amerikai szakirodalmi források egyaránt a halálbüntetés lassabb és az elítéltre kedvezőtlenebb, elnyújtott kínzással egyenértékű változatának minősítik. Véleménye alátámasztására egy megdöbbentő esetet ismertet: Belgiumban egy 2014. szeptember 15-i bírósági döntés engedélyezte egy TÉSZ-re ítélt, pszichopátiában szenvedő – de a büntethetőséghez és az önrendelkezéshez szükséges belátási képességgel rendelkező – elítélt kérelmezőnek az orvosi segítséggel végrehajtott „eutanáziát”, azaz voltaképpen az asszisztált öngyilkosságot. Az elítélt így a TÉSZ kilátástalansága helyett a halált választotta.⁴⁰

Magyar György megoldási javaslata egyszerre jeleníti meg a szigort és a humánomot. Véleménye szerint *„érdemben azt kell elérni, hogy a törvény a legszigorúbb formában büntetni rendelje a rendkívüli, magukból kifordult embereket és sújtsa őket a legszigorúbb büntetéssel, a halálbüntetés helyébe lépő tényleges életfogytiglannal. De a végrehajtás során a humanitás szabályait már alkalmazni kell, és 20 vagy 25 évben meg kell határozni azt az első év-időszakot, amikor az elítéltet legalább egy háromtagú bírói tanács elé állítják, a börtönparancsnok, a szakemberek, szakpszichológusok*

37 Tóth M. (2012) p. 272.

38 Uitz R. (2014)

39 Antal Sz., Nagy L. T., Solt Á. (2008) p. 62.

40 Gönczi G. (2014)

*véleményét beszerezve meghallgatják és nyilatkoznak arra nézve, hogy ha továbbra is ekként viselkedik és pozitív az életvitele, akkor reményt kell hagyni neki az esetleges utóvizsgálatra és a szabadulásra. Nem feltétlenül kell ezt gyakorolni, de a lehetőséget nyitva kell hagyni. Én úgy szabályoznám ezt, hogy a 20 vagy 25 év után minden évben bizottság elé állítják, minden évben láthatja ő, hogyha pozitív a benti viselkedése, életvezetése, nem vált agresszívvé, nem tört a rabtársai életére, nem volt elviselhetetlen magaviseletű, ami által sokkal nagyobb gondot okozott az őrzőinek, akkor van egy kicsi remény.*⁴¹

A CPT legfrissebb állásfoglalása határozott és támogató a TÉSZ-esek feltételes kedvezményével kapcsolatban. A dokumentum hangsúlyozza, hogy „a börtönöknek veszélytelennek, biztonságosnak és rendezettnek kell lenniük mindazok érdekében, akik kapcsolatba kerülnek vele. A fogvatartottak – és különösen a tényleges életfogytig tartó büntetést töltők – számára a börtön ugyanakkor szinte automatikus módon károsító hatású. Mindent el kell követni annak érdekében, hogy a börtönártalmakat minimalizálni lehessen. Ennek egyik legfontosabb eszköze, ha ezeknek a fogvatartottaknak is kijelölnek egy olyan meghatározott dátumot, amikor az esetleges feltételes szabadításuk érdekében megvizsgálják az addigi magatartásukat és teljesítményüket; valamint felkínálnak számukra egy olyan egyénre szabott programot, amelynek a megvalósítása során lépésről lépésre közelebb kerülhetnek ehhez a célhoz.”⁴²

A felvetés ellenzői véleményének lényegét Herczog Mária foglalja össze: „Az elzárásnak csak egyik funkciója a büntetés, a másik, hogy valakiket azért tartunk fogva, mert nem merjük kiengedni őket a közösségbe (...) A közösség szempontjából védhető álláspont, hogy a többszörösen visszaeső vagy különös kegyetlenséggel, előre megfontoltan több embertársát meggyilkoló embertől meg kell óvni a potenciális áldozatokat, azaz valamennyiünket.”⁴³

Hasonló véleményt képvisel Polgár András is: „a halálbüntetés eltörlését követően ez a szankció az egyetlen alkalmas eszköz arra, hogy a legsúlyosabb bűnök elkövetőit ki lehessen zárni a társadalomból”.⁴⁴ Szabó András jogelméleti szempontból fejt ki álláspontját a megtorló büntetés létjogosultságát és szükségességét indokolva: „A büntetés célja önmagában van: a jogképesség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban.”⁴⁵

A szakmai – és sok esetben az ebbe belekeveredő emocionális – álláspontok távolsága jelenleg még áthidalhatatlannak tűnik. Reményeink szerint sikerülhet hozzájárulni ahhoz, hogy kiközzítsük ezt a statikus állapotot azzal, hogy csokorba gyűjtjük a feltételes kedvezmény bevezetése ügyében keletkezett pro és kontra érveket.

41 Arató L., Bátyi Z. (2009) p. 130.

42 Council of Europe (2016) p. 38.

43 Herczog M. (2009) Idézi: Hagymási K. (2009) p. 71.

44 Polgár A. (2009) p. 39.

45 23/1990 AB határozat

Van-e létjogosultsága a tényleges életfogytig tartó bebörtönzésre ítélt (sorozat)gyilkosok feltételes kedvezményben történő részesítésének?

Jelenleg nem tudunk hazai gyakorlati tapasztalaton alapuló választ adni arra a kérdésre, hogy egy szabaduló sorozatgyilkos milyen mértékben jelenthet veszélyt a társadalomra, mivel az elmúlt száz évben egyetlen sorozatgyilkos sem szabadult magyar büntetés-végrehajtási intézetből. Ennek ellenére – vagy éppen ezért – el kell gondolkodnunk azon a felvetésen, hogy mi történik akkor, ha rászabadítunk a társadalomra egy „javíthatatlan” sorozatgyilkost?

Kérdésünk vizsgálatát a „kinek az érdeke?” klasszikus nézőpont érvényre juttatása mellett a „kinek okoznánk kárt vele?” szemlélet beemelésével célszerű elvégezni. Tekintsük át, hogy kinek mi haszna, illetve kára származna a tényleges életfogytig tartó büntetés szabályozásának esetleges megváltoztatásából:

(1) Az állam és a jogrend szempontjából: Magyarország Alaptörvénye kimondja a Nemzeti Hitvallásban: *„Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.”* A fenti célkitűzésből egyértelműen következik, hogy a nagypolitika, a jó kormányzás egyik meghatározó feladata a közbiztonság fenntartása, illetve növelése, és ettől elválaszthatatlanul az állampolgári biztonságérzet megteremtése. A sorozatgyilkosok egy részének tényleges életfogytig tartó bebörtönzése vitathatatlanul hozzájárul a biztonságérzet növeléséhez. Az állami büntetőhatalom példát statuál, hiszen a kegyetlen és embertelen tetteket sorozatban elkövetőket végérvényesen kivonja a társadalomból. Vajon mi lenne a lakosság véleménye a feltételes kedvezmény lehetőségének általános kiterjesztéséről? Ha egy ilyen elképzelést megfelelő előkészítés nélkül hoznának nyilvánosságra, minden bizonnyal ellenállást generálna. Véleményünk szerint azonban a pro és kontra érvek korrektt felsorakoztatása, és annak hangsúlyozása, hogy a lehetőség nem jelent kötelezettséget, megváltoztathatná a népszerűség egy részének hozzáállását. Álláspontunk szerint a mindenkor hatalom is profitálna az ilyen lépésből, hiszen csak az erős engedheti meg magának, hogy engedékeny legyen.

Hazánk nemzetközi megítélése szempontjából is fontos ez a problémakör. Békés Ádám rámutat, hogy a Magyarországot marasztaló strasbourgi döntés⁴⁶ nem kívánja meg hazánktól az életfogytig tartó szabadságvesztés teljes elvetését, csupán a ténylegesség élethosszig tartó végrehajtásban való megkérdőjelezhetetlen és bírói felülvizsgálatot kizáró megnyilvánulását sérelmezi. Békés kiemeli továbbá, hogy nem az életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlése a cél, hanem a végrehajtás során alkalmazott felülvizsgálat rendszerének a finomhangolása szükséges. Ez utóbbival kapcsolatban pedig hangsúlyoznunk kell, hogy az eredményes és „szabadulást” eredményező feltételes szabadságra bocsátás csak lehetőség és nem kötelezően alkalmazandó „kedvezmény” az ítélt javára. A szerző a probléma megoldására is tesz javaslatot: *„a változtatás meglehetősen egyszerűnek tűnik, ugyanis csupán a feltételes szabadságra*

46 Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) Magyarországot elmarasztalta az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 3. cikkének megsértése miatt - 73593/10, 2014. május 20.

*bocsátás lehetőségét kell megadni. Ennek feltételrendszerén lehet szigorítani, az idejét meg lehet emelni, az igény csupán az, hogy kiszámítható, előre meghatározott legyen. Vizsgálják meg a hatóságok, hogy változott-e az elítélt és mutatott-e olyan fejlődést, amely alkalmassá teheti a szabadulását.*⁴⁷

(2) A társadalom szempontjából az első pillanatban úgy tűnhet, hogy teljesen irreleváns a javaslat, illetve az elképzelés. Az évtizedekkel korábban történt események a meghatározó többség számára teljesen ismeretlenek, hiszen az elkövetés óta közel két generáció nő fel. A kortársak sem emlékeznek már a nevekre, a tragédiák részletei feledésbe merülnek. A társadalom több évtized távlatából nem tud semmit az elkövetőről, és be kell látnunk; többnyire nem is akar tudni. Számára így a legkényelmesebb. „*Ha nem beszélünk róla, nem is létezik*” mentalitás hamis biztonságérzete teljes közönyösséggel párosul. Az elkövetők szabadítása – ami 3-5 évente egy-egy embert jelentene – normál körülmények között nem érné el a társadalom ingerküszöbét.

Az esetlegesen majd feltételesen szabaduló volt tényleges életfogytosok biztonsági kockázatot egészen biztosan nem jelentenének a társadalomra. Minimum négy, négy és fél évtizednyi idő a rácsok mögött kivédhetetlenül olyan mértékű leépüléssel jár, ami már fizikailag sem teszi lehetővé újabb életellenes, vagy erőszakos bűncselekmény elkövetését. Egy 70 éves ember, aki az életének közel kétharmadát fokozott biztonsági körülmények között, minimális mozgástérben, rendkívül egyszerű manuális munka végzésével és tényleges fizikai testgyakorlás nélkül tölti el, nagy valószínűséggel már önálló életvezetésre sem lesz képes. Támogató családi környezet, lakhely, anyagi erőforrások és modern kommunikációs képességek hiányában a többségük minden bizonnyal intézeti elhelyezésre szorul majd – ami lényegesen kisebb anyagi megterhelést jelent a társadalomnak, mintha élete végéig börtönben tartaná az érintetteket.

(3) A büntetés-végrehajtási szervezet számára a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása a speciális egységek kialakítása, a fokozott biztonsági kontroll folyamatos biztosítása és az állomány képzése/továbbképzése miatt (is) rendkívül drága. Ennek a büntetési nemnek a fenntartása tulajdonképpen „zsákutcát” jelent az intézetek számára. Amennyiben a jelenlegi törvényi szabályozás nem változik, egészen biztos, hogy új HSR-körletek építése és/vagy a jelenlegiek jelentős bővítése válik szükségessé. Néhány évtized múlva az érintett elítéltek egy részének „elfekvő” típusú elhelyezéséről is gondoskodni kell, ami újabb és rendkívül költséges beruházást igényel majd.

A HSR-körleteken közvetlenül dolgozó személyi állomány számára minden valószínűség szerint sokat jelentene a feltételes kedvezmény lehetőségének általános kiterjesztése. A jutalmazás és fenyítés új értelmet kapna, így a kollégák eszközrendszere érdemben bővülne.

(4) Az érintett fogvatartotti kör számára a jelenlegi törvényi szabályozás megváltoztatása újra dimenzionálná az idő fogalmát. Egy civil ember számára nehezen értelmezhető 4-4,5 évtizednyi idő. A fogvatartottak esetében ez mást jelent. A „nagyon távoli” is sokkal közelebb van a „soha” felfoghatatlan kategóriájához képest. Lenne mit nyerni és lenne mit veszíteni, hiszen a feltételes kedvezmény megvizsgálása

47 Békés Á. (2014) p. 7.

mindössze az eltelt idő áttekintő értékelését jelenti. A feltételes szabadtítás nem alanyi jog! A lehetőség megléte azonban már önmagában valós és reális döntési helyzetet teremt a fogvatartott számára. Azok az elítéltek, akik verbálisan, vagy cselekedeteikkel konzekvensen ellenállnak, illetve ellenszegülnek, biztosan nem élhetnek majd a kedvezménnyel. Akiben a „bestiális ember”⁴⁸-ből az emberi alkotórész erősödik meg, nagy valószínűséggel arra kapna lehetőséget, hogy egy szociális, vagy egészségügyi intézetben szabad emberként töltsön néhány évet, majd ott is haljon meg. Hogy ez perspektívának sok vagy kevés? Erre a válaszra biztosan kell várunk még néhány évtizedet.

Összegzés

Véleményünk szerint a sorozatgyilkosok szabadságvesztés büntetésének végrehajtási módja – rendszerszemléleti aspektusból – tulajdonképpen egy lakmuszpapírhoz hasonlítható legjobban; mely pontosan mutatja a büntető igazságszolgáltatási rendszer jellemzőit, a merevség és a rugalmasság mértékét, a feszítő problémákra adható válaszok folyamatos keresését, valamint az emberről alkotott felfogásunkat.

Tanulmányunk egy útkeresés bevezető fázisa. Szándékunkban állt bemutatni a sorozatgyilkosokra vonatkozó tipizálási törekvéseket, csokorba gyűjteni a legmarkánsabb tulajdonságaikat, hogy több információval rendelkezünk róluk. Igyekezünk bemutatni a szabadságvesztés büntetésük végrehajtására vonatkozó nemzetközi gyakorlat legplasztikusabb típusait, rámutatva a nehézségekre és bemutatva az újdonságokat. Hozzá kívántunk járulni ahhoz, hogy a sorozatgyilkosokról ne a bulvársajtó színvonalán gondolkodjunk, és akkor talán a büntetésükkel kapcsolatban sem ragadtatjuk el magunkat zsigeri indulatokra. Ugyanakkor fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt az álláspontunkat, miszerint a sorozatgyilkosok az elkövetett tetteik alapján rászolgáltak arra, hogy „bestiális emberekként” tekintsünk rájuk. Számunkra éppen ebből a premisszából eredt a dilemma. Bestiális emberekről van szó, de emberekről. Esetükben sem jelenthet alternatívát, hogy a szabadságvesztés büntetésük mindössze az „élni nem engedjük, meghalni nem hagyjuk őket” típusú vegetálás megvalósítása legyen.

A sorozatgyilkosok szabadságvesztés büntetésének elemzése elválaszthatatlan a tényleges életfogytig tartó büntetés kritikai elemzésétől. Szem előtt kell tartanunk, hogy a jelenlegi sorozatgyilkosok 67%-a (10 fő) tényleges életfogytig tartó büntetést tölt, a fennmaradt 33%-ot (5 fő) konkrétan meghatározott időtartamra ítélte a bíróság. Ez is bizonyítja, hogy a jogalkotó – és persze az ítélelhozó – sem zárkózik el mereven attól, hogy az ilyen elkövetők egy része a büntetésük letöltését követően visszatérhessenek a társadalomba. Véleményünk szerint ezt a problémakört két dimenzió szerint célszerű vizsgálni.

Az első dimenzió a jogszabályi környezet elemzését jelenti. Kriminálpedagógiai szempontból feltétlenül indokoltnak tartjuk a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés hatályon kívül helyezését. Úgy gondoljuk, hogy a feltételes kedvez-

48 Utalás Thomas Müller „Bestiális emberek – sorozatgyilkosokkal négy szemközt” című könyvének címére

mény megvizsgálása lehetőségének első időpontját esetükben 40–45 évben lenne célszerű meghatározni. A fogvatartott számára az „idő dimenzió” így újra értelmet kaphat, és ez már önmagában utat nyithat és keretet teremthet az együttműködéséhez. Véleményünk szerint egy ilyen tartalmú törvénymódosítás a legkisebb mértékben sem csökkentené az állam büntető hatalmát, ráadásul egy 40–45 év szabadságvesztés büntetésből szabaduló 65-75 éves ember már biztosan nem jelent fizikai veszélyt a társadalomra. Ugyanakkor azt is fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy javaslatunk lényegi eleme, hogy „mindössze” egy ma is széles körben alkalmazott kedvezmény, a feltételes kedvezmény intézményének őrájuk is vonatkozó bevezetését pártoljuk. Tehát szó sincs semmilyen automatizmusról, az érintetteknek hosszú távon és tartalmasan kell bizonyítaniuk, hogy többé már nem számítanak potenciális veszélyforrásnak. A hazai fogvatartottak között ma is találunk olyat, aki fennhangon hirdeti elvetemültségét és gyilkos szándékát: *„Azt gondolom, nincs mindenkinek joga arra, hogy éljen. (...) Senkinek ne adja az Isten, hogy odakint egyszer találkozzon velem! Olyan piszkos munkát még nem láttak, amit művelnék!”*. (№6) Az ilyen fogvatartott számára természetesen sosem nyílhat ki a börtön ajtaja. Álláspontunk szerint tehát az olyan bűnelkövetőkkel szemben, akik több ember életét kioltották, a társadalom rendjével nyíltan szemben állnak és azt alapjaiban veszélyeztetik, indokolt és szükséges lehet az érintettek haláláig tartó büntetés fenntartása. Ugyanakkor látni kell, hogy ez nem jelenti, és nem jelentheti a feltételes kedvezmény törvény általi automatikus kizárását.

A másik dimenzió a jelenlegi helyzetben – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés megléte okán – az érintett elítéltek számára a „börtönélet” pedagógiai tartalommal történő fokozott kitöltése és a rezsimek közötti belső mozgás gyakorlattá tétele. Mindnyájunk érdeke, hogy megtaláljuk a biztonság és az önfejlesztés lehetőségének összhangját, és képesek legyünk biztosítani mindehhez a szükséges és megfelelő kereteket. A probléma megoldása már nem odázható el sokáig. Kiszely Pál és Nagy István elsősorban a gyakorlati tapasztalataikra hivatkozva hívják fel a figyelmet arra, hogy *„a pedagógiai eszköztárunk lassan kiürül, egyre nehezebb lesz az idő strukturálásával, közeli és távoli célok kitűzésével nevelési terveket felállítani olyan elítélteknek, akik sohasem, vagy nem a belátható időn belül szabadulnak. Nem elég hangsúlyoznunk azt, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés nem más, mint a személyiségfejlődés segítése; nem vezetés és irányítás, hanem az önállóság optimális kibontakoztatására irányuló célorientált tevékenység. A fentiekből kiindulva nehéz célorientált tevékenységet folytatni, következetesen minden elítélt esetében véghezvinni, amikor magát a célt nem látják az elítéltek.”*⁴⁹

Hickey szerint a sorozatgyilkosok börtönben tanúsított magatartásának nyomonkövetése és tudományos igényű elemzése a bűnmegelőzésben egy olyan jelentős szerepet játszhat, amelyet ma még nem aknázunk ki. Javaslatára szerint az érintettek számára több, börtönön belüli rehabilitációs kezelést kell felajánlanunk, és az ezek során tanúsított magatartásukat kell mélyrehatóan tanulmányoznunk. Ilyen módon bepillantást nyerhetünk ezeknek a bűnelkövetőknek az elméjébe, és képet kaphatunk arról, hogyan működik a pszichéjük. Kedvező esetben talán arról is kaphatunk információt, hogy miképpen váltak gyilkosokká. Ezek az ismeretek hozzájá-

49 Kiszely P., Nagy I. (2012) p. 12.

rulnak ahhoz, hogy lehetséges küzdőteret találjunk a megelőzés és a kezelés/beavatkozás számára.⁵⁰

A Büntetés-végrehajtási Szervezet munkáját meghatározó új törvény megszületése apropójából Lőrincz „őszinte reménységgel” fordul a szakma jelenlegi modernizációs próbálkozása felé. Úgy látja, hogy „a börtön még jó ideig az állam büntetőhatalmának egyik fontos rekvizitumaként fog örködni a társadalom védelmében, az igazságszolgáltatás intézményeként. (...) Ezért is fordul most különös figyelem a hazai börtönügy egy újabb korszakváltása, szakmai talpra állításának szándéka felé.”⁵¹

A saját szakmánk jövőjének tervezésekor természetesen figyelemmel kell lennünk a bennünket körülvevő nemzetközi környezet jelenlegi állapotára és az aktuális trendekre is. Nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy: „az európai büntetőjogi gondolkodás olyan fázisba jutott, amelyben a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (TÉSZ) létjogosultsága gyakorlatilag megszűnt. Hazai vélelmek szerint is a TÉSZ megszüntetésével kapcsolatos döntésekben nem játszhatnak szerepet a társadalom esetleges kritikái, ellenérzései.”⁵²

A probléma tényleges megoldása még várat magára, azonban a szakmai gondolkodás, a pro és kontra érvek összegyűjtése és ütköztetése már évek óta zajlik. Minden vonatkozásban egyetértünk Vókó előremutató álláspontjával: „A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és a jogalkalmazókat a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt mindannyian nagyon óhajtjuk. Közös érdekiünk, hogy megtaláljuk az eltérő büntetőpolitikai felfogások, napjaink büntetési elméletei és gyakorlatai közötti hidat, amelyre a jövő büntetőjoga, az ezt érvényesítő büntetés-végrehajtás épülhet.”⁵³

Reményeink szerint a sorozatgyilkosok „rácson inneni” helyzetének elemzésével, a tanulmányunkban felvetett kérdésekkel és az azokra adott válaszkísérletekkel, a fogvatartotti együttműködés mértékét kifejező mérőszám kidolgozásával, valamint javaslatainkkal hozzájárulunk a megújuláshoz; egy új szabályozási struktúra és végrehajtási metódus kialakításához.

50 Hickey, E. W. (2002)

51 Lőrincz J. (2014) p. 348.

52 Vókó Gy. (2010) p. 150.

53 Vókó Gy. (2010) p. 737.

Felhasznált irodalom

- 23/1990 (X.31.) AB határozat Dr. Szabó András párhuzamos véleményében
- Antal, Szilvia – Nagy, László Tibor – Solt, Ágnes (2008): Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata – kutatási zárójelentés. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest
- Arató László - Bátyi Zoltán (2009): Életfogytiglan – Az apró kortyokban fogyasztott halál. Quintus, Szeged
- B. Papp, László (2007): Mindörökké rács mögött. Szükség van-e a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre? *De Jure* 2007/2. 22-25. o. Idézi: Hagymási, Kornélia (2009): Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle* 2009/2. 61-76. o.
- Békés, Ádám (2014): Életfogytig tartó vita? – tennivalók egy strasbourgi döntés kapcsán. *Iustum Aequum Salutare* X. 2014/2. 5–12. o.
- Council of Europe (2016): 25th General Report of the CPT⁵⁴
- Cunningham, M. D. – Reidy, T. J. – Sorensen, J. R. (2008): Is death row obsolete? A decade of mainstreaming death-sentenced inmates in Missouri. *Behavioral Sciences & the Law*, 23, 307-320. o.
- Cunningham, M. D. – Sorensen, J. R. (2007): Capital offenders in Texas prisons: Rates, correlates, and an actuarial analysis of violent misconduct. *Law and Human Behavior*, 31, 553-571. o.
- Csóti, András (2005): A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. *Börtönügyi Szemle*, 2005/2. 25-28. o.
- Garami, Lajos (1999): Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái. *Börtönügyi Szemle* 1999/2. 56-63. o.
- Gönczi, Gergely (2014): A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése – érvek, ellenérvek. Mailáth György Tudományos Pályázat <http://birosag.hu/media/aktualis/elismeres-mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat-nyerteseinek>
- Hagymási, Kornélia (2009): Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle* 2009/2. 61-76. o.
- Herczog, Mária (2009) – szóbeli közlés. Idézi: Hagymási, Kornélia (2009): Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle* 2009/2. 61-76. o.
- Hickey, E.W. (2002): *Serial murderers and their victims*. Wadsworth/Thomson Learning, Belmont, CA
- Kabódi, Csaba (2014): A szabadságvesztés határmezsgyéin. In: Borbíró, Andrea – Inzelt, Éva Kerecsi, Klára – Lévy, Miklós – Podoletz, Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz - Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 217-221. o.

54 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

- Kiszely, Pál – Nagy, István (2012): Az idő rabságában. A hosszú időre ítélt büntetés-végrehajtásának helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle* 2012/3. 1-16. o.
- Lőrincz József (2012): A büntetőpolitikai változások hatása a börtönnépeség alakulására. In: Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2011. évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból. *Kriminológiai Közlemények* 70. szám. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 114-124. o.
- Lőrincz, József (2014): Száz év magány – a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlata 1914–2014-ig. In Borbíró, Andrea – Inzelt, Éva – Kerezsi, Klára – Lévy, Miklós – Podoletz, Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz - Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 339-348. o.
- Marquart, J. W. – Ekland-Olson, S. – Sorensen, J. R. (1989): Gazing into the crystal ball: Can jurors accurately predict dangerousness in capital cases? *Law & Society Review*, 23, 449-468. o.
- Matovics, Csaba (2009): A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle*, 2009/2. 99-108. o.
- Müller, T. (2013): Bestiális emberek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Nagy, Ferenc (2008): A magyar büntetőjog általános része. HVG-Orac Kiadó, Budapest
- Nagy, Ferenc (2009): – szóbeli közlés. Idézi: Hagymási Kornélia (2009): Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle* 2009/2. 61-76. o.
- Polgár, András (2009): Egy szankció védelmében – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. In: *Bűnügyi Szemle*. 2009/4, 39–43. o.
- Polt, Péter (2013): Új Btk. kommentár. 2. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest
- Sorensen, Jon R. – Cunningham, Mark D. (2009): Once a killer, always a killer? Prison misconduct of former death-sentenced inmates in Arizona. *The Journal of Psychiatry & Law* 37/Summer-Fall 2009, 237-267. o.
- Tóth, Mihály (2012): Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny* LXVII. évf. 2012/6. 268-273. o.
- Uitz, Renáta: Tévhitek és hazugságok – A strasbourgi bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről szóló ítéletéről. 2014/22. (05. 29.) <http://magyarnarancs.hu/publicisztika/a-strasbourgi-birosag-tenyleges-életfogytig-tarto-szabadsagvesztesrol-szolo-iteleterol-90294>
- Vókó, György (2010): Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban. MTA Doktori Értekezés, kézirat
- Vont A. – Bottoms, A. E. – Burney, E. – Wilkström P. O. (1999): *Criminal Deterrence and Sentence Severity; An Analysis of Recent Research*, Oxford, Hart Publishing

Hivatkozott jogszabályok

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről
1995. évi II. törvény a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülészakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve kihirdetéséről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 23/1990. (X. 31.) AB határozat a halálbüntetés tilalmáról
- Európai Emberi Jogi Egyezmény 3. cikk (kínzás tilalma)
- Magyarország Alaptörvénye

Fotó: Fekete Attila

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI PÁRTFOGÓ FELÜGYELŐI TEVÉKENYSÉGEK FEJLESZTÉSE

A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenységek fejlesztése című pályázati projekt, amely a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával valósult meg, azt a célt szolgálta, hogy a reintegrációs tevékenységekért felelős – elsősorban büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői – személyi állomány a munkavégzéséhez szervesen kapcsolódó képzést kapjon. Ennek érdekében két tréningen vettek részt, az egyiket a csoportos foglalkozások, a másikat az egyéni esetkezelés módszertanát ismerhették meg. Ezt követően saját büntetés-végrehajtási intézetükben, a gyakorlatban alkalmazták a tanultakat, csoportfoglalkozásokat, tréningeket tartva és egyéni esetvezetést végezve. Az eredmények magukért beszélnek, különböző témakörökben a csoportfoglalkozásokon 423, a tréningeken 420, az egyéni esetkezelésekkel pedig 553 elítéltet értek el a körülbelül 4 hónapos pályázati időszak alatt.

The project named “Developing the Activities of the Prison Probation Service” was financially supported by the National Council for Crime Prevention. The aim of the project was to provide training for those – mainly members of the Prison Probation Service – personnel, who are responsible for the reintegration activities. To receive a training very closely related to their work they attended two courses: in the framework of the first course they could learn the methodology of the group sessions, while during the other course they focused on the individual case management. After finishing the courses they applied the learnt knowledge in practice at their workplace: they held group workshops and training sessions as well as doing individual case management. The numbers reached speak for themselves, as during the approximately 4 months test period they reached 423 clients during group sessions and 420 clients with training sessions held on various topics, while on the other hand they reached 553 inmates through individual case management.

Bevezető

Jelen tanulmány „A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenységek fejlesztése” című, BM-15MI-0054 azonosítószámú, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Fogvatartási Ügyek Szolgálat Pártfogó Felügyelői Osztálya (a továbbiakban: PFO) által benyújtott, és a Nemzeti Bünmegelőzési Tanács által támogatott pályázat tapasztalatait kívánja bemutatni. A pályázat lényege a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelők (a továbbiakban: bv. pártfogó felügyelők) képzése, melynek célja a csoportfoglalkozások és tréningek megtartására való felkészítés, valamint az egyéni esetkezeléshez kapcsolódó ismeretek elsajátítása, majd a csoportvezetés és egyéni esetkezelés gyakorlati alkalmazása volt. Tekintettel arra, hogy a megvalósítás számos reintegrációs törekvést magában foglalt, fontosnak tartjuk ezek bemutatását.

Az elítéltek társadalmi reintegrációjának és ezáltal a bűnismétlés megelőzésének elősegítése nemes feladat. Ugyanakkor számos nehézséggel is jár, amelyeket egy projekt megtervezésekor figyelembe kell vennünk. Amíg egy elítélt a büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: bv. intézet) falain belül tartózkodik, viszonylag könnyen elérhető, a szegényes ingerkörnyezet megkönnyíti a bevonhatóságot, a velük való foglalkozást. A benti élet „mássága”, az irrealisztikus jövőkép és tervek más perspektívába helyezik az éppen aktuálisan történő eseményeket. A fogvatartottak nehezen néznek szembe veszteségeikkel, mivel gyakorlatilag nem is szembesülnek ezekkel olyan módon, ahogyan a szabad életben. A társas kapcsolataik sokszor elszegényednek, a jövőre vonatkozó terveik elszakadnak a valóságtól, leginkább remény- és fantáziavezéltek. Ennek természetesen énvédő funkciója van, ilyen értelemben tehát segítik a bezártsággal való megküzdést.

A szabadulást követően az elítéltek számos nem várt problémával találkozhatnak. Mindenképpen fontos, hogy azok a szakemberek, akik szabadultak reintegrációjával szeretnének foglalkozni, ezzel tisztában legyenek annak érdekében, hogy hatékony és valós segítséget nyújtsanak számukra.

Egy ilyen típusú projekt megtervezésekor számolni kell azzal, hogy szabadulás után az elítéltek nehezen vonhatók be bármilyen foglalkozásba, egyáltalán a kapcsolattartás nehéz velük. A bv. pártfogó felügyelőknek ilyen szempontból megvan az előnyük, hogy a pártfogó felügyelet hatálya alatt álló személyek részére kötelező a jelentkezés a feltételes kedvezményük megtartása érdekében. Civil szervezetként ez a kapcsolattartás csak önkéntesen elképzelhető, azonban a vállalható indikátorok megbecslése számukra pont ezért problematikus.

Rövid szakirodalmi kitekintés¹

„A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának operatív célja az elítélt reintegrációjának előmozdítása, amelynek kiteljesítéséhez széleskörű társadalmi összefogásra van szükség.

1 Ahogyan a fejezet címe mutatja, jelen írás nem törekszik a széleskörű szakirodalmi áttekintésre és annak elemzésére, megelégszik néhány fontosabb momentum kiemelésével.

ség. Az új törvény egyik fontos üzenete: a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenysége egy nagyon fontos szolgáltatás a társadalom számára, amely a reintegrációs tevékenységben ölt testet.² Ennek érdekében elengedhetetlen, hogy a bv. intézetek a fogvatartási tevékenység mellett a legkülönbözőbb módon foglalkozzanak az elítéltekkel, hiszen a cél csak így valósulhat meg.

A strukturált csoportos foglalkozás előnyeit mutatja be Budavári-Takács Ildikó³. Azon túl, hogy a csoportfoglalkozás kevésbé időigényes, mint az egyénekekkel való foglalkozás, ennek a műfajnak számos előnye van. A csoport képes támogató közeget biztosítani, összetartozás érzését kiváltani, többféle szempontot egyszerre bemutatni. Ahogy tanulmánya bevezetőjében írja: „A csoportban történő munka a viselkedés szociális jelentését képes értelmezni, mert más személyekkel összefüggésében kerül elemzésre az egyén viszonyulása.”⁴ Nem nehéz belátni, hogy a bv. intézetben a reintegrációs tevékenységgel – a személyi állomány kapacitását figyelembe véve – sokkal több fogvatartottat lehet csoportban, mint egyénileg elérni. A csoportozás előnye továbbá az egyéni foglalkozással szemben, hogy könnyebben szabályozhatók az intimitás megjelenésének szintjei, hiszen akár a szociális munka, akár a pszichológia eszköztárával is foglalkozunk valakivel, az egyéni helyzetben a fókusz olyan erősen rá koncentrál, hogy sokkal könnyebb mély, akár regresszív érzéseket előhívni az adott személyből, amelyeket a börtönkörülmények között nem egyszerű kézben tartani. A csoportban minden tag megkövetelheti a neki járó figyelmet, így jobban ellenállnak az egyes személyektől jövő érzelmi hullámnak.

A fogvatartottak idejének lekötése, programok szervezése megkönnyíti mind az elítéltek, mind a személyi állomány dolgát. Csima⁵ az elmúlt néhány év statisztikai eredményeiről szóló elemzésében bemutatja, hogy a bv. intézetekben a munkáltatásba, foglalkoztatásba, oktatásba bevont fogvatartotti létszám növekedése az ellenük induló fegyelmi eljárások csökkenését eredményezte. Fontos, hogy a szokásos, hétköznapi tevékenységeken túl olyan újszerű kihívások is megjelenjenek a fogvatartottak életében, amelyek a megszokásból kiemelik őket. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága ennek érdekében többek között pályázatokat ír ki a bv. intézetek, valamint a fogvatartottak részére, segítve ezzel a kreativitás és az énhatékonyság érzésének kibontakozását.⁶ Amerikai vizsgálatok alapján⁷ a bv. intézeten belüli oktatás és munkaerőpiaci tréningek pozitív hatásai a szabadulást követően többféle módon jelentkezhetnek, még akkor is, ha a szabadulók nem képesek egyformán profitálni ebből. A vizsgálatok szerint azok az első szabadságvesztés büntetést töltő személyek, akik a bv. intézetben oktatásban részesültek, szabadulásuk után könnyebben elhelyezkedtek és tartották meg munkahelyüket, magasabb fizetést kaptak és csökkent a visszaesési arányuk azokéhoz képest, akik nem vettek részt ilyen jellegű tevékenységben.⁸ A bv. intézetben történő munkáltatás maga pedig a munka értékét, a rendsze-

2 Schmehl J. (2015) p. 2.

3 Budavári-Takács I. (2011)

4 Budavári-Takács I. (2011)

5 Csima B. (2015)

6 Ilyen programokról olvasható összefoglaló: Barbalics N. (2015), bv. intézeti oldalról pedig: Pesti F. (2015)

7 Fabelo, T. (2002)

8 Fabelo, T. (2002)

resszét, a társadalmi hasznosságot közvetlenül, a tapasztalatokon keresztül tanítja meg a fogvatartottaknak, ezáltal növelve szabadulásuk után a munkaerőpiaci visszailleszkedésüket.⁹

Visher és Travis¹⁰ arra hívják fel a figyelmet, hogy a szabadulást követően a visszailleszkedés sikerét nagyban befolyásolja egy sor olyan tényező, amelynek ismerete segítheti a szakembereket a bűnismétlés megelőzésében. Elemzésük szerint a bv. intézetbe bekerülés előtti életvitel, beleértve a munkahelyi tapasztalatokat és munkaerőpiaci készségeket, a bent töltött idő, a fennmaradt kapcsolatok minősége és mennyisége mind hatással van a reintegráció sikerességére vagy éppen kudarcára. Ilyen értelemben nem elég felkészíteni a szabadulás előtt állót arra, hogy a társadalomnak milyen elvárásai vannak vele szemben és mit kell tennie a társadalmi elfogadottság érdekében, hanem szükséges megtalálni azokat a belső és külső erőforrásokat, amelyek lehetővé teszik egy szabaduló számára útja megtalálását és egyben a visszaesés elkerülését. Az elítéltek történetének fontosságára hívja fel a figyelmet Pesti¹¹ is. Meglátása szerint a reintegráció nem lehet sikeres anélkül, hogy ne ismer-nénk meg a bűnelkövetéshez vezető utat.

Előzmények

A 2014-ben bekövetkezett szervezeti átalakulás miatt a pártfogó felügyelői tevékenységek egy része a büntetés-végrehajtási szervezethez került át. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban Bv. Kódex) hatálybalépésével a korábbiakhoz képest új feladatokat is kaptak immáron a bv. pártfogó felügyelők. A kezdetkor 30 státuszt adtak át a megyei kormányhivatalok, ami 2015. év végére 55-re emelkedett. Az új típusú feladatok, valamint a létszámbővülés és a fluktuáció következményeképpen szükségesnek tűnt egy olyan módszertani képzés megszervezése a bv. pártfogó felügyelők számára, amelynek segítségével munkavégzésük hatékonyságát növelni lehet, emellett segítséget nyújt abban, hogy az országos gyakorlat egységes legyen. Prioritásként kezeljük azt, hogy a tapasztalt munkatársak szakmai tudásukat átadják a fiatal, esetleg pályakezdő kollégáknak, mivel ezek az ismeretek komoly értékkel bírnak.

Tekintettel arra, hogy a Bv. Kódex kiemelt feladatként határozza meg a reintegrációs gondozást, illetve az elítéltek szabadulását követő pártfogó felügyelet végrehajtását és az utógondozást, a pályázatban ezen tevékenységek fejlesztését tűztük ki célul, melyeknek ráadásul igen nagy szerepe van a bűnismétlés megelőzésében és a társadalomba való visszailleszkedés segítésében, így a pályázati kiírásban szereplő célokkal teljesen összhangban álltak.

A bv. pártfogó felügyelők szakmai képzettsége és háttere szerteágazó, nincs olyan iskolarendszerű képzés, amelynek során a komplex pártfogói feladatok elvégzéséhez, végrehajtásához szükséges ismeretek elsajátíthatók lennének. Éppen ezért fontos

9 Schmehl J. (2015)

10 Visher, A., Travis J. (2003)

11 Pesti F. (2015)

olyan szakmai képzések megszervezése a személyi állomány részére, ahol alkalmuk adódik közös tudás megszerzésére és a tapasztalatok kicserélésére. Utóbbira csak a képzések alkalmával adódik igazán lehetőség, hiszen a tevékenységet országosan végzik, így van olyan bv. intézet, ahol jelenleg egyetlen bv. pártfogó felügyelő látja el a munkát. Nem nehéz belátni, hogy a közel 14 ezer fős elitélti állomány, valamint az átlagosan 3 ezer pártfogó felügyelet alatt álló szabadult ellátásához 55 fő kapacitását a lehető legésszerűbben kell beosztani, ezért a fogvatartotti állomány csoportos tájékoztatása, részükre tréningek megtartása nagy mértékben elősegíti a munkaszervezést.

A már meglévő korábbi szakmai tapasztalatok alapján a szabadult elítéltek nehezen vonhatók csoportba, még nehezebben lehet őket több alkalomra benne is tartani, ezért választottuk a csoportos technikák mellett az egyéni esetkezelést mint támogató területet.

A tervezett projekt egy ívet írt le. A kiindulópontja a bv. pártfogó felügyelők továbbképzése volt, ami a saját munkájukon keresztül végül egészen a társadalomig nyúlik. A megszerzett ismereteket fel kellett használniuk mindennapi munkavégzésük során, a közvetett célcsoport számára (reintegrációs gondozásba vont elítéltek) tréninget és csoportfoglalkozást kellett tartaniuk, illetve – a támogató- és kontroll-funkció egyidejű alkalmazása mellett – (a reintegrációs gondozásba vont elítéltek, pártfoglaltak és utógondozottak) egyéni szükségleteinek és igényeinek megfelelő foglalkozást kellett biztosítaniuk. A bv. pártfogó felügyelők hidat képeznek a bv. intézetben belüli és az azon kívüli világ között. Tevékenységeik célja kettős, egyrészt a bűnisméltés megelőzése, másrészt a társadalomba való reintegráció elősegítése. A bűnelkövetők számára ők képviselik a társadalmat, szociálpozitív mintát adva eléjük.

A program által elérendő célok

A program elsődleges célja az volt, hogy a bv. pártfogó felügyelők részére szervezett továbbképzések keretében olyan szakmai-módszertani ismeretek kerüljenek átadásra, amelyek alkalmazása hozzájárul a pártfogás és a reintegrációs gondozás hatékonyságának növeléséhez, ezáltal hosszú távon a bűnisméltési kockázatok csökkentéséhez.

Elemi:

- az egyéni esetkezelés módszerének fejlesztése, hatékony kommunikációs technikák elsajátítása és alkalmazása;
- a diagnózis behatárolása, egyéniesített cselekvési terv kidolgozása, potenciális megoldások feltárása és alkalmazása, az együttműködési készség és a motiváció fejlesztése, utánkövetés biztosítása;
- csoportépítési technikák elsajátítása és fejlesztése;
- képzés tréningek vezetésére (különböző készségeket fejlesztő vagy a hiányzó készségek kialakítását elősegítő, konfliktuskezelő, munkaerőpiaci ismereteket nyújtó);
- csoportfoglalkozások és tréningek megtartása reintegrációs gondozásba vont elítéltek részére.

A fentiekben foglaltak megvalósítása hozzájárul a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BvOP) hosszú távú célkitűzéseinek eléréséhez. A továbbképzések közvetlenül nyújtanak olyan szakmai ismereteket a bv. pártfogó felügyelők részére, amelyek egy részét már a projekt megvalósítási időszakában kamatoztatni tudnak az egyéni tanácsadás és esetkezelés, a csoportos foglalkozások és készségfejlesztő tréningek alkalmazásával. Az elsajátított ismereteket a projekt befejezése után is napi szinten alkalmazzák, amelyek hosszabb távon a bűnismétlési kockázatok csökkenését eredményezik.

Nem utolsósorban az ország bv. pártfogó felügyelőinek tartott közös tréning a saját körükben kialakított (és folyamatosan alakít) egy, a szakmai tapasztalatcserét és egymás kölcsönös szakmai segítségét támogató csoportdinamikát.

A program tevékenységi elemeinek bemutatása

A pályázat elkészítésekor nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy a rövid távon megvalósuló elemek hosszú távú eredményeket hozzanak. A bv. pártfogó felügyelők képzése tréningmódszerrel valósult meg, azonban az egyes trénerpárok a megadott szempontok és az előre definiált tematika alapján maguk töltötték meg tartalommal a folyamatot. Két képzést terveztünk, az első a csoportmódszerek, a második az egyéni esetkezelés módszertanának mélyebb megismerését célozta. A képzések kettébontásának okául egyrészt az szolgált, hogy a munkatársak ne essenek ki hosszabb időre a mindennapi feladatvégzésből, másrészt pedig, hogy az első képzésen elsajátított ismeretek feldolgozása után módjuk legyen a trénereknek kérdéseket feltenni. Összességében elmondható, hogy ez a törekvés hasznosnak bizonyult. A résztvevők tanultak többek között a csoportvezetés alapjairól, a csoporttagok motiválásáról, az ellenállás kezeléséről, a tematika összeállításának fontosságáról és módszertanáról, valamint az egyéni esetkezelés során alkalmazandó hatékony információgyűjtésről, az aktív figyelemről, az empátiáról és a segítő attitűdökről. Az elméleti és saját élményű tudás megszerzése után fontosnak tartottuk, hogy a gyakorlatban is próbálják ki azokat. Ennek érdekében minden bv. intézetben legalább egy csoportfoglalkozást és egy 3 alkalomból álló tréninget kellett szervezniük és lebonyolítaniuk a bv. pártfogó felügyelőknek a fogvatartottak részére. A magas ügyszámok és a nagyfokú leterheltség miatt természetesen volt a munkatársakban némi ellenállás, azonban biztosak voltunk abban, hogy a gyakorlati tapasztalatok alapján a bv. pártfogó felügyelők és más szakterületen dolgozó kollégáik meglátják a csoportok erejében rejlő lehetőségeket, amelyek végül megkönnyítik saját munkájukat. Tekintettel arra, hogy a reintegrációs tevékenység a bv. intézet minden szakterületének közös feladata, a munkatársaknak a programok szervezésében szorosan együtt kellett működniük a bv. intézetben dolgozó reintegrációs tisztekkel és pszichológusokkal. Az együttműködés erősítése érdekében feladatul kapták, hogy a képzéseken megszerzett ismereteket a helyi kollégáknak átadják, azokat közösen alkalmazzák. Bár a kezdeti tervekben a képzéseken kizárólag bv. pártfogó felügyelők megjelenését terveztük, ez utóbbi célunk megvalósulását tulajdonképpen segítette, hogy a létszám megtartása érdekében végül reintegrációs tisztek bevonására is sor került. A csoportfoglalkozások és a tréningek tartalmát a bv. pártfogó felügyelők maguk határozták meg a helyi szükségletek és

saját kompetenciájuk alapján. A csoportos módszerek mellett minden, a képzésben részt vett személynek 10 egyéni esetkezelési naplót kellett írnia, amellyel az egyéni esetkezeléshez kapcsolódó szakmai kompetenciájukat mutatták be. A csoportos elemek végrehajtását a PFO munkatársai szűrőpróbaszerűen személyesen ellenőrizték. A munkatársaknak minden feladat megvalósulását dokumentálniuk kellett, majd a dokumentációkat a BvOP-ra küldték, ahol azok ellenőrzése, összesítése és a szakmai beszámoló elkészítése történt.

A Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács által megjelölt tevékenységi körökhöz való kapcsolódás

A bv. pártfogó felügyelők 3+2 napos továbbképzése magában foglalta a „Büntetés-végrehajtási intézetben és javítóintézetben tevékenykedő szakemberek képzése és továbbképzése”, valamint „A pártfogás, megelőző és börtönpártfogás fejlesztése, ennek érdekében programok, képzések és továbbképzések szervezése és lebonyolítása” elnevezésű tevékenységeket. A továbbképzések során a munkatársaknak lehetőségük volt olyan módszertant és szakmai ismereteket elsajátítani, amelyek segítik őket mindennapi munkájuk során a reintegráció és a visszaesés megelőzése érdekében folytatott feladatok ellátásában.

A pályázatban vállalt másik két tevékenység, a „Szociális kompetenciafejlesztő tréningek szervezése és lebonyolítása fogvatartottak, javítóintézeti neveltek, illetve a velük foglalkozó szakemberek számára”, illetve „A fogvatartottak, javítóintézeti neveltek munkaerőpiaci elhelyezkedését elősegítő képzések, továbbképzések szervezése és lebonyolítása” a továbbképzésen elsajátított ismeretek gyakorlatba történő átültetését célozta meg. Látható, hogy a kétféle tevékenységcsokor egymásra épül, egyik a másik nélkül hiányos lenne, nem valósulhatott volna meg.

Résztevők

A program közvetlen célcsoportja az országban dolgozó 55 bv. pártfogó felügyelő volt. Mivel a megvalósítás kezdetekor 47 bv. pártfogó felügyelő tudott jelen lenni, így a létszámot reintegrációs tisztekkel töltöttük fel. (Jelen tanulmányban a képzéseken résztvevőket az egyszerűsítés kedvéért bv. pártfogó felügyelőként jelöljük.) Szakmai szempontból tulajdonképpen hasznosnak bizonyult ez a „feltöltés”, mivel a reintegrációs gondozás a bv. pártfogó felügyelők és a reintegrációs tisztek közös feladata. Mindemellett lehetőség nyílt arra, hogy a két szakterület munkatársai közösen tartsanak csoportfoglalkozásokat az elítéltek reintegrációjának elősegítése érdekében.

A képzéseket 6 tréner tartotta, vállalkozói szerződés keretében, kiválasztásukra referenciáik alapján került sor. Szándékosan olyan trénereket kértünk fel, akik szakmai tapasztalataikat nem a büntetés-végrehajtás területén szerezték, annak érdekében, hogy szélesebb értelemben vett módszertani kereteket tanuljanak a résztvevők, mivel a bv. intézetek adta lehetőségek, valamint a fogvatartotti állomány országo-

san nagyon eltérő. Emellett törekedtünk arra, hogy olyan ismereteket szerezzenek a bv. pártfogó felügyelők, amelyekkel a szakmai munkájuk módszertanilag és hatékonyság szempontjából egységesíthető, természetesen az egyéni, személyiségbeli különbözőségek megtartásával és kiaknázásával. A bv. pártfogó felügyelők az ország valamennyi bv. intézetéből eljöttek. Az egyes bv. intézetekben 1-4 fő bv. pártfogó felügyelő dolgozik, a bv. intézet nagysága és a megyei ügyek számának mértéke szerint. Fontos megjegyezni azonban, hogy az országos 55 fős létszám még mindig alacsony, a betanítási és a helyettesítési tevékenységek megoldása nehézségekbe ütközik, főleg azokban a megyékben, ahol egyetlen kolléga dolgozik. Gyakorlatilag személyes, érdembeli kommunikáció a bv. pártfogó felügyelők között a képzések során valósulhat meg, így a tapasztalatcsere és a szakmai összetartozás színteréül is ezek az alkalmak szolgálnak, a továbbképzések adnak lehetőséget arra, hogy a szakmai identitásuk megerősödjön és kollektívaként tudjanak együtt dolgozni, tapasztalatcserékkel és egymás segítése révén. A részt vevő munkatársakat 3 csoportba soroltuk a korábbi szakmai és csoportvezetési tapasztalataik alapján („kezdő”, „középhaladó” és „haladó” csoportok), és a trénerek páros vezetéssel tartották részükre a képzést. A csoportbeosztás abból a feltételezésből indult ki, hogy a hasonló tapasztalatokkal rendelkező tagokban hasonló kérdések merülnek fel, illetve bizonyos kérdések tisztázása nem válik sem unalmassá, sem túl gyorsá.

A bv. pártfogó felügyelők összesen 40 óras (24+16) tréningen vettek részt, amelynek célja olyan ismeretek megszerzése volt, amelyekkel aztán maguk is alkalmassá válnak hatékonyabban csoportmódszereket és egyéni esetkezeléseket alkalmazni. A hatékonyság növelése érdekében nem frontális tanulási módszert választottunk, hanem interaktív, saját élményen alapuló technikákat.

Tulajdonképpen a szakmai iránymutatást és az ehhez kapcsolódó szakmai segítséget a PFO végzi, ezért is tartottuk kiemelten fontosnak, hogy élve a pályázati lehetőséggel, ezt a munkatársak szakmai fejlődésére fordítsuk.

Lényegesnek tartottuk, hogy civil trénerek tartsák a képzéseket, mivel tapasztalataink szerint olyan szempontokat képesek nyújtani, amelyek kizökkentik a rendszerben dolgozókat a mechanikus gondolkodásmódjukból, ezáltal új megoldások és lehetőségek keresésére serkentve őket.

A közvetett célcsoport tagjait a bv. pártfogó felügyelők és a programban részt vevő reintegrációs tisztek választották ki. A csoportfoglalkozásokon és tréningeken általában olyan jogerősen elítélt fogvatartottak vettek részt, akiknek szabadulási idejük nagyjából fél éven belül várható.

A közvetett célcsoport (elítéltek/pártfogoltak/utógondozottak) elérése nehezebbnek bizonyult. Tekintettel arra, hogy a szabadultaknak tartott csoportfoglalkozás megtartása szinte lehetetlen, így a bv. pártfogó felügyelők a bv. intézetekben tartották meg a csoportos foglalkozásokat és tréningeket. A bv. pártfogó felügyelők munkájuk során csak jogerősen elítélt személyekkel jogosultak foglalkozni, így a megyei bv. intézetekben dolgozók nem minden esetben találtak 15 főt, akiket a foglalkozásokba be lehetett volna vonni. Annak érdekében, hogy a pályázatban vállalt létszámok tarthatók legyenek, a letöltő házakban dolgozó kollégák vállaltak nagyobb létszámú csoportokat és/vagy több csoport megtartását. Ennek eredményeképpen sikerült teljesíteni a vállaltakat: összesen 423 fő került bevonásra a csoportfoglalkozásokba és 420 fő vett részt tréningeken.

Az egyéni esetkezelés alanyai (553 fő) változatos képet mutatnak, mivel szerepelnek benne fogvatartottak és szabadult elítéltek egyaránt. Értelemszerűen a reintegrációs tisztek leírásaiban csak fogvatartottak szerepelnek, míg a bv. pártfogó felügyelők a reintegrációs gondozás mellett pártfogó felügyelet alatt állók, illetve reintegrációs őrizetbe helyezettek eseteit is ismertették.

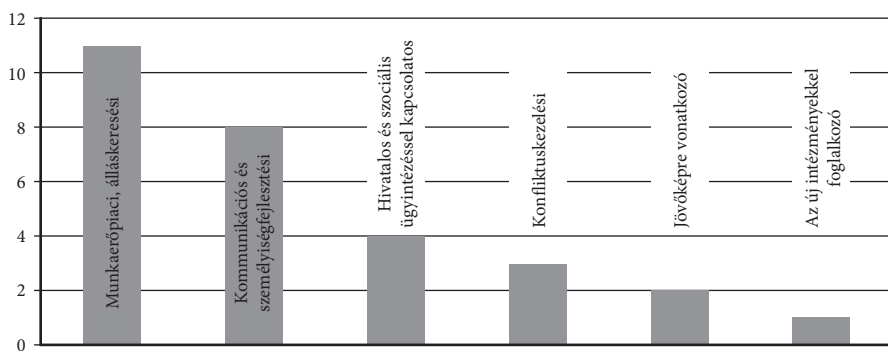
Eredmények

A bv. pártfogó felügyelők a részükre szervezett tréningek végén az elsajátított szakmai ismereteikről egy-egy feladatlapra adtak számot, valamint a képzést elégedettségi kérdőívben jellemezték.

Az első továbbképzési rendezvényen összesen 58 fő vett részt, melyet gyakorlati használhatósága, valamint az új ismeretek szerzése szempontjából – 1-5-ig tartó Lickert-skálán mérve – 4,02-ra, illetve 4,23-ra értékelték. A visszajelzések alapján a bv. pártfogó felügyelők és a reintegrációs tisztek elégedettek voltak mind a tréningekkel, mind a megszerzett szakmai ismeretekkel, ugyanakkor nagy kihívásnak érezték a csoportos foglalkozások és tréningek megtartását a fogvatartottak körében.

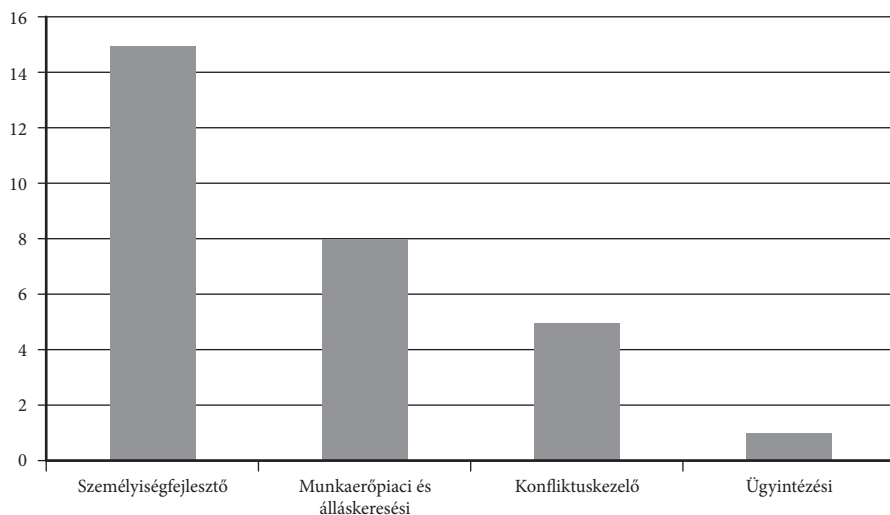
A második alkalommal szintén 58 fő vett részt a továbbképzésen, melyet gyakorlati használhatósága, valamint az új ismeretek szerzése szempontjából 4,33-ra, illetve 4,16-ra értékelték, azaz szemben a múltkori alkalommal, magasabbra értékelték a hasznosíthatóságot és alacsonyabbra az új ismereteket, ami érthető, hiszen a legtöbben idáig még nem vezettek csoportot, azonban az egyéni esetkezelés a napi munkájuk része. Összességében a továbbképzésre 4,38 pontot adtak a múltkori 4 ponttal szemben.

Ezt követően az elsajátított ismereteket alkalmazva csoportfoglalkozásokat, tréningeket tartottak a fogvatartottak részére. Összesen 29 csoportfoglalkozás (a Váci Fegyház és Börtönben 2), illetve 29 tréning (a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2 kiscsoportban megvalósuló) végrehajtására került sor. A csoportfoglalkozások tartalmi megoszlása a következőképpen alakult¹²:

1. ábra: Csoportfoglalkozások téma szerinti megoszlása

12 11 db munkaerőpiaci, álláskeresési, 8 db kommunikációs és személyiségfejlesztési, 4 db hivatalos és szociális ügyintézésrel kapcsolatos, 3 db konfliktuskezelési, 2 db jövőképre vonatkozó és 1 db az új intézményekkel foglalkozó foglalkozást tartottak a munkatársak.

A tréningek megoszlása a témakörök tekintetében¹³:

2. ábra: A tréningek téma szerinti megoszlása

Az elítéltek – szintén 5 fokú Lickert-skálán – a csoportfoglalkozásokat összességében 4,16-ra, a tréningeket pedig 4,24-re értékelték átlagosan. A szövegesen tehető észrevételek összegzése alapján az elítéltek hasznosnak és érdekesnek találták ezeket az alkalmakat, ezért szeretnék, ha máskor is, több alkalommal, akár hosszabb időtartamban folynának ilyen jellegű összejövetelek. A fogvatartottak motiválása csoportos eseményeken való aktív részvételre sosem egyszerű feladat, mivel a bv. intézetben betöltött vélt vagy valós státuszukat a többiek előtt tartani igyekeznek. Bár számtalan tényező függvénye az egyes csoportok sikeressége, mégis általánosságban elmondható, hogy a munkaerőpiaci és álláskeresői témát találták leghasznosabbnak a fogvatartottak. Szakirodalmi ismereteink¹⁴ (pl. Vischer & Travis, 2003.), illetve különböző kutatási eredmények alapján feltételezhető, hogy ennek oka egyrészt a téma megfoghatóságában van, másrészt kevésbé érinti mélyen a személyeket, harmadrészt a szabadulás előtt állókra jellemző irreális jövőkép tekintetében ez a téma képezi még leginkább a realitáshoz való kapcsolódást. Ennek ellenére fontos, hogy legyenek olyan foglalkozások, amelyek a személyiségfejlődést, a készség- és kompetenciafejlesztést tűzik ki célul, mivel ha akkor nem is feltétlenül, de a szabadulásuk után sokat tudnak belőle profitálni az elítéltek a visszailleszkedéssel járó alkalmazkodási feladataik során.

A reintegráció sikeressége nehezen fejezhető ki konkrétan – akár számokban –, mivel ez önmagában egy sokfelé ágazó, komplex kérdéskör. A fentieket figyelembe véve azonban annyi mindenképpen kijelenthető, hogy ezeknek az „odafigyelő és

13 A tréningek tartalmi bontása alapján 15 db személyiségfejlesztő, 8 db munkaerőpiaci és álláskeresői, 5 db konfliktuskezelő és 1 db különféle ügyintézéshez kapcsolódó tréning

14 Visher, A., Travis J. (2003)

törődő” reakcióknak a visszailleszkedésben nyújtott szerepük az elítéltek szemében szubjektíven mindenképpen hasznosnak, segítőnek és ily módon sikeresnek minősült. A bv. pártfogó felügyelőkkal való kapcsolattartás, illetve maga a kapcsolat, az odafigyelés, ugyanakkor emellett az ellenőrzés, a kontrollfunkció által hatékony segítséget jelent az elítéltek társadalomba való visszailleszkedésében, ami hosszútávon a bűnismétlés megelőzésének záloga.

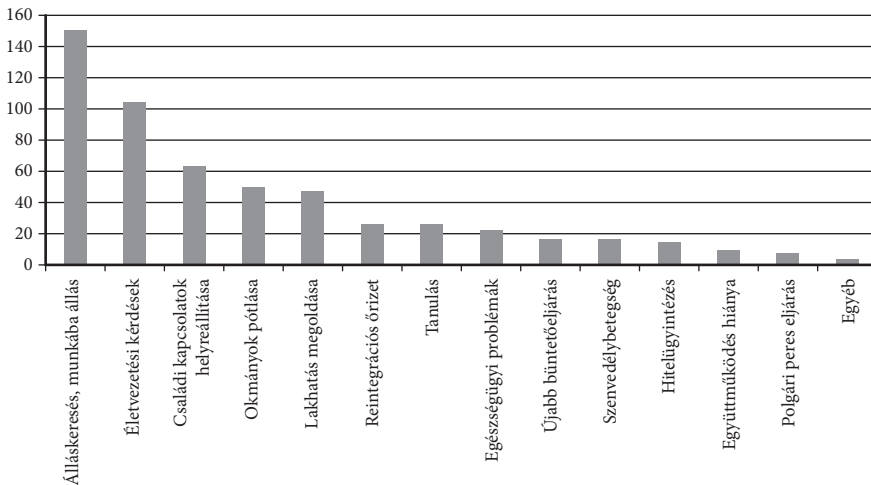
A későbbiekben az általuk tartott csoportfoglalkozásokat és tréningeket az azokon részt vevő fogvatartottak értékelték, szintén elégedettségi kérdőíven.

A csoportfoglalkozásokat – a pártfogók képzéséhez hasonlóan – 1-5-ig tartó skálán kellett értékelnük különböző szempontok szerint. Az elhangzottak hasznosíthatóságát átlagosan 4,17-re, az új ismereteket 3,96-ra, a foglalkozásokat pedig összességében 4,16-ra pontozták.

A tréningek értékelése a következőképpen alakult: hasznosíthatóság szintén 4,17, az új információk 4,05, a tréningek pedig összességében 4,24 átlagértékűek.

Mind a csoportfoglalkozásokra, mind a tréningekre adott értékek tekintetében elég nagy szórás jellemző, aminek többféle oka is lehet. Egyrészt nem minden bv. pártfogó felügyelőnek sajátja a csoportmódszer, sokan most tartottak először ilyen jellegű foglalkozást. Ennek ellenére az ellenőrzés tapasztalatai alapján elmondható, hogy minden munkatárs megtette a tőle telhetőt, így szakmai szempontból maximálisan helyálltak. Másik oka lehet a nagy szórásnak, hogy hogyan sikerült a csoporttagokat megválasztani. Nem minden esetben volt lehetőség a megkezdés előtt az egyéni elbeszélgetésekre, így a fogvatartottak a legkülönbözőbb motivációkkal és elvárásokkal jelentek meg az alkalmakon.

Az 553 egyéni esetkezelés a következő témák köré csoportosítható¹⁵:

3. ábra

15 álláskeresés, munkába állás: 151 db, életvezetési kérdések: 104 db, családi kapcsolatok helyreállítása: 63 db, okmányok pótlása: 49 db, lakhatás megoldása: 47 db, reintegrációs őrizet: 26 db, tanulás: 25 db, egészségügyi problémák: 22 db, újabb büntetőeljárás: 17 db, szervedélybetegség: 17 db, hiteligysíntezés: 14 db, együttműködés hiánya: 9 db, polgári peres eljárás: 6 db, egyéb: 3 db (pártfogolt felkutatása: 1 db, névváltoztatás: 1 db, nem találta az irodát: 1 db)

Látható, hogy a felőlet területek, témák igen széleskörűek, szinte mindegyik a társadalomba való reintegrációra irányult.

Az álláskereső mint téma fontosságát igazolják az esetkezelési naplók, mivel az 553 esetből a legpopulárisabb (összesen 151) ez volt. Az esetkezelési naplók nagy része pozitív kicsengésű, mivel sikerült az elítéltek/pártfogoltak/utógondozottak életében valamilyen előrelépést elérni. Sokszor ezek önmagukban nem nagy horderejű dolgok, ugyanakkor pont ezek az apróságok tudnak valakit továbblendíteni vagy éppen megállítani az útján. Ezek a megoldások a bűnisméltés megelőzése szempontjából kedvezőek, az életfeltételek alakítása ugyanis csökkenti a visszaesési kockázatot.

A csoporttechnikák alkalmazása során több bv. intézet is meghívott külső előadókat, főleg a helyi kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztályának munkatársait, hogy az álláskereső információkat első kézből osszák meg a szabadulásra váró elítéltekkel. Több esetben is segítséget nyújtott a foglalkozások tematikájának kialakításában és a megvalósításban, illetve a szupervíziós feladatok ellátásában a bv. intézetek pszichológusa, ami nagyban segítette a kollégák biztonságérzetét, magabiztosságát.

Az egyéni esetkezelések tekintetében is segítséget kaptak a képzés során a bv. pártfogó felügyelők. Ez a típusú feladat a mindennapi munkavégzésben kiemelkedő jelentőségű, hiszen mind a fogvatartottakkal, mind a szabadultakkal való foglalkozás jogszabályi kötelezettségük. Az egyes alkalmakról feljegyzést kell készíteniük az ellenőrizhetőség és a nyomon követhetőség érdekében. Ellenőrzési tapasztalataink alapján sokszor a bv. pártfogó felügyelők sokkal többet tudnak ügyfeleikről, problémáikról, aktuális élethelyzetükről, mint amennyit az általuk írt feljegyzések tartalmaznak. Az egyéni esetkezelési napló megírásával azt a célt kívántuk elérni, hogy minél tudatosabban és színesebben írják le a rendelkezésükre álló információkat, hogy az azokat olvasó számára is kialakuljon egy kép az adott személyről. Az egyéni esetkezelésnek az elítélt/pártfogolt/utógondozott egyéni szükségleteihez kell igazodnia, azonban fontos, hogy a segítségnyújtás mellett az önálló ügyintézésre és életvitelre törekvés mindig a szemünk előtt lebegjen. Ebben a folyamatban gyakran szükségessé válik más szervezetek és intézmények bevonása, amelyet a bv. pártfogó felügyelők a lehetőségeikhez mérten jól kihasználtak.

Az egyéni esetkezelések kapcsán tehát más szervezetek bevonása elsődleges feladat, mivel ezekben az esetekben az egyéni szükségletek a meghatározók a társadalmi visszaailleszkedés érdekében. A társzervek bevonására sokkal több lehetőség adódik (és sokkal nagyobb a szükség is), amikor az elítélt már szabadult, vagy akár a reintegrációs őrizetbe helyezése miatt elhagyhatja a bv. intézetet. A bevont szervek segítenek például a hivatalos és szociális ügyintézésekben (ilyenek a gyámhivatal, a hajléktalan szállók, a gyermekjóléti és családsegítő központok, az iskolák, a munkaügyi központok és nem utolsósorban a rendőrség). Az esettanulmányok alapján a bv. pártfogó felügyelők felvették még a kapcsolatot a jogi segítségnyújtó szolgálattal, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezettel, kábítószer-függőséggel foglalkozó civil szervezetekkel, a Magyar Vöröskereszttel, valamint a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményeivel. Amennyiben szükséges, a munkáltatókat is megkeresik, akár az elhelyezkedés elősegítése, akár a megszerzett állás megtartásának elősegítése érdekében.

A pályázat egyik kiemelkedő eredménye az, hogy a legtöbb bv. intézetben olyan sikeressé váltak a csoportos módszerek, hogy a kötelezőként előírtak teljesítése után

is folytatódtak/folytatódnak azok. Így például, a Fővárosi Bv. Intézetben személyiségfejlesztő tréning, a Budapesti Fegyház és Börtönben szabadulásra felkészítő csoportok és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben személyiségfejlesztő tréning indult vagy indul a közeljövőben, hogy csak néhány példát említsünk.

A projekt fenntarthatósága

A program fenntarthatóságát a gyakorlati szükségessége szavatolja. A bv. pártfogó felügyelők által megszerzett és át/továbbadott ismeretek alapján munkavégzésük hatékonyabbá és célorientáltabbá vált. A szabadulásra való felkészítés csoportos keretek közötti megvalósítása kevesebb időt igényel, mint ugyanezt egyéni keretek között végezni. A sokakat érintő információkat csak egyszer kell közvetíteni, ráadásul a csoporttagok egymást is tudják erősíteni, támogatni, adott esetben informálni egy szakember mentoráló jelenléte mellett. A program önfenntartó jellegét mutatja, hogy több bv. intézet indított már újabb csoportfoglalkozásokat és tréningeket, a kedvező eredmények miatt.

Az egyéni esetkezelés tekintetében elmondható, hogy ez a bv. pártfogó felügyelők napi munkájának mindennapos része, ez a leggyakoribb működési forma, amiben dolgoznak. E tekintetben tehát, jelen pályázat inkább elmélyítő, semmint új ismeretek átadására volt hivatott.

A pályázat keretében megvalósított feladatok egy lépcsőfokot jelentenek abban a folyamatban, amelynek célja a bv. pártfogó felügyelők szakmai munkájának fejlesztése és országos szinten való egységesítése. A cél elérése érdekében azonban nélkülözhetetlen, hogy a továbbiakban is legyenek olyan szakmai képzések és fórumok, ahol lehetőség nyílik a szakemberek eszköztárának bővítésére, a szakmai kérdések és szempontok megvitatására. A folyamatos fejlődés érdekében fontosnak tartjuk, hogy mind a büntetés-végrehajtásban dolgozó, mind a civil szakemberek tartsanak képzéseket. A széleskörű ismeretek és tapasztalatok integrálása elengedhetetlen, mivel a bv. pártfogó felügyelők tevékenységeinek célcsoportját alkotó emberek nagyon sokfélék, részükre rendkívül széleskörű tudás birtokában lehet csak valódi szakmai segítséget nyújtani.

A korábbiakban bemutatottak alapján a projekt „nyeresége” nem kérdéses, annak hasznosíthatósága és felhasználhatósága egyértelmű. Terjesztési lehetősége ugyanakkor a szakma specifikussága miatt szűkre szabott. A büntetés-végrehajtásban dolgozó személyi állománynak mindenképpen érdemes átadni a megszerzett ismereteket és tapasztalatokat, ami jelentősen segítheti a fogvatartottakkal dolgozók együttműködését, team-munkáját.

Ezen kívül a fogvatartottakkal foglalkozó civil szakemberek körében lenne még érdemes egy közös tudásbázist kialakítani. Ez hasznos és eredményes a fogvatartottak reintegrációjának elősegítése érdekében amellet, hogy a civil szervezetek nem rendelkeznek olyan kontroll lehetőségekkel és egyben feladatokkal, amelyeket a büntetés-végrehajtás dolgozóitól jogosan elvárhatunk. A civil szervezetek jelenlétének és a velük való együttműködésnek a fontosságát a bv. szervezet már felismerte, ezért mind országosan, mind helyi szinten különböző együttműködési megállapodások kötettek velük. A bv. pártfogó felügyelők szervezeti áthelyezése előtt a bv. intézetek

a szabadulással szükségképpen el kellett, hogy engedjék az elítéltek kezét, rájuk a továbbiakban hatásuk nem volt. A jelenlegi szerveződés nagy előnye, hogy a szabadságvesztés büntetést az elítéltek életében nem kiszakított időként, hanem az életük folyamatának részeként képes kezelni.

Konklúzió

A projekt elérte a pályázati felhívásban megjelölt célokat, a reintegráció komponentshez kapcsolódóan vállalt tevékenységek megvalósultak. Mind a közvetlen (bv. pártfogó felügyelők és reintegrációs tisztek), mind a közvetett (elítéltek) célcsoport hasznosnak ítélte meg a pályázat keretei között megvalósult tevékenységeket, ami a jövőre nézve jó prognózist jelent. A bv. pártfogó felügyelők mindennapi tevékenysége során az egyéni esetkezelés alapvető feladat, emellett a csoportos foglalkozások és tréningek kiemelt jelentőségűek a tekintetben, hogy egy időben több, hasonló nehézséggel és problémával küzdő személlyel való foglalkozásra adnak lehetőséget. Emellett a csoportdinamika, a sorstársakkal való találkozás és beszélgetés további pluszt jelentenek, amelyekre építeni lehet a hatékonyság érdekében.

A megvalósítás közben és azt követően is megfigyelhető volt, hogy a bv. pártfogó felügyelők pályázattal kapcsolatos kezdeti ijedtsége és ellenállása folyamatosan oldódott, megtapasztalták a projekt értelmét, a vállalt feladatok munkájukhoz hozzáadott értékét, így a tevékenységek fenntartása könnyen vállalható. Ezt bizonyítja az is, hogy több bv. intézetben indultak és indulnak újabb csoportos programok, valamint a reintegrációs tisztekkel végzett közös munka is sokkal gördülékenyebbé és hatékonyabbá vált.

Természetesen van még előttünk fejlődési út, nem állhatunk meg ezen a ponton. A végrehajtás során kitűnt, hogy sokféle képzésre szükség van még, jó lenne hosszabb időtartamú projekteket is tervezni, ahol több lehetőség adódik a szakmai felügyeletre és utánkövetésre. Fontosnak tartjuk, hogy a kollégák részére szupervíziót biztosítsunk, valamint a szakmai tapasztalatszerének teret adjunk. Ezek megszervezése azonban nehéz, nem csak a pénz- és az időhiány miatt, hanem mert az országos lefedettség miatt a bv. pártfogó felügyelők eléggé elszórtan tevékenykednek. Ezt felismerve az idei évben regionális találkozókat szerveztünk és tervezünk továbbiakat is tartani, ugyanakkor az egységes szakmaiság érdekében az országos rendezvények megtartása is elengedhetetlen. Mint korábban már utaltunk rá, a bv. pártfogó felügyelői szakma fiatal, még sok megválaszolandó és kiforratlan kérdés elé néz. A növekvő feladatterhek, a régi tapasztalt kollégák nyugdíjkorhatár felé közeledése egyre sürgetőbbé teszik a szakma megerősödésének szükségességét, amihez a képzések és a gyakorlatok megfelelő arányú megvalósulása elengedhetetlen. Természetesen minden ilyen típusú feladatnál figyelniünk kell arra is, hogy a munkatársak egyediségét és sokszínűségét megtartsuk, tudván azt, hogy lesznek olyanok, akik a csoportos, és lesznek, akik az egyéni foglalkozásokban tudnak és képesek sikeresebbek, hatékonyabbak lenni. Helyi szinten arra kell törekedni, hogy ezekben a szegmensekben is egyensúlyi állapot alakulhasson ki.

Összességében tehát elmondható, hogy a pályázat elérte célját, a bv. pártfogó felügyelők hasznos és hasznosítható képzést kaptak, a tanultakat jó színvonalon átültették a gyakorlati munkájukba, segítve ezzel az elítéltek reintegrációs folyamatát, amely hosszú távon csökkenti a bűnismétlés kockázatát. A pályázat egy folyamatnak, egy szakma fejlődésének egyik állomása, amely már a folytatást, a jövőt is magában hordozza.

Felhasznált irodalom

- Barbalics N. (2015): Fogvatartotti programok a reintegráció jegyében. *Börtönügyi Szemle*, 34:4, 69-75. o.
- Budavári-Takács I., Dr. (2011): Strukturált csoportfoglalkozás felépítése. In: A tanácsadói módszerek, 6. fejezet. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadasi_modszerek/ch06.html letöltve: 2016.08.12.
- Csima B. (2015): Reintegrációs tevékenység a büntetés-végrehajtásban. *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf. 2., 225-232. o.
- Fabelo, T. (2002): The Impact of Prison Education on Community Reintegration of Inmates: The Texas Case. *Journal of Correctional Education (1974-)* Vol. 53, No. 3 (September 2002), pp. 106-110.
- Pesti F. (2015): Reintegrációs törekvések a Fiatalkorúak Bv. Intézetében. *Börtönügyi Szemle*, 34:1, 11-17. o.
- Schmehl J. (2015): A neveléstől a reintegrációig: a fejlődés útja a legjobb gyakorlatok tükrében. *Börtönügyi Szemle*, 34:1, 1-4. o.
- Visher, A., Travis J. (2003): Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*, Vol. 29., pp. 89-113.

Fotó: BvOP Archívum

A HOMOKHÁTSÁG FÖLDMŰVESEI RÁKOSI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁNAK ÚTVESZTŐIBEN

A tanulmány a Homokhátság földműveseinek az 50-es években elszenvedett megpróbáltatásait dolgozza fel, mely egy specifikus, eddig kevésbé kutatott téma. Ennek keretében a szerző, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet személyi aktáinak feldolgozása alapján a bebörtönzöttek adatainak elemzését végezte el. A kecskeméti börtön irattárában ez a 126 iratanyag arról tanúskodik, hogy a hatalom, ha kellett, lesújtott és akár börtönbe záratta azokat az embereket, akik valamilyen okból nem teljesítették a mezőgazdasági terménybeadási kötelezettségüket, vagy más módon sértették meg a közellátás érdekét. A 126 anyagból kigyűjtött és rendszerezett adatokból a szerző az akkori börtönvilágról alkotott képet, amit diagramok segítségével mutat meg és elemez.

The study details the afflictions suffered by the farmers of the sand ridge in the Danube-Tisza Interfluve during the 50's. It is a very specific, yet so far less researched topic. The author analysed the personal files on inmates imprisoned in Bács-Kiskun County Remand Prison. The 126 records from the archive located in the Kecskemét Prison tell a dark story and testify to the power striking down hard on those who for any reason have not completed the obligation to hand in a predetermined proportion of the agricultural corps produced by them, or who have violated the interests of the public supply in any other way. From this gathered and systematized data a picture is drawn of the world inside the prison of the time. It is analysed and described with the help of diagrams.

Bevezetés

A Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában tucatszám lelhetők fel az akkori földművesek bebörtönzésének dokumentumai. Ezek között megtalálható néhai nagyapám anyaga is, aki a Kecskemét környéki 20 holdas birtokával kulákká lett. Miután 1952-ben nem tudta teljesíteni a beszolgáltatási kötelezettségét, egy októberi éjszakán a kecskeméti börtönbe került. A megpróbáltatásairól nem beszélt nagyon senkinek sem, még nekem, az unokájának sem, aki gyerekkorában jó néhány nyári szünetet kettesben töltöttem vele. Az élet úgy hozta 1994-ben, hogy a nagyapám után én is a kecskeméti börtönbe kerültem. A szerep más volt, smasszer lettem. Nem gondoltam volna, hogy nagyapám halála után még felbukkan az emlék, amit csak suttogva mondtak ki a családban: „*a papa börtönben volt*”. Néhány éve egy irattári rendezés után láttam a megsárgult személyi dossziékat és leküzdhetetlen érzés vett erőt rajtam, nevezetesen az, hogy a K betűnél megkeressem a nagyapám nevét. A keresés eredménnyel járt, néhai Kósa József anyaga a kezembe került. Az irat azonban még annyi adatot sem tartalmazott, mint amennyit rokonaim elbeszéléséből tudtam meg.

A homokhátsági kulákok közül csak azokat vizsgáljuk, akiket börtönbe zártak és személyi anyagaik is rendelkezésre állnak. Az 1949 és 1956 között keletkezett iratok közül minden olyan anyag a kutatás tárgyát képezte, amiben a megjelölt, rögzített bűncselekmény a „közellátás érdekének veszélyeztetése”, vagy más, ezzel összecsengő büntett (pl. beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása, feketevágás, engedély nélküli fakivágás, árdrágítás, üzérkedés, stb.) volt. A közös a börtönbe került emberek sorsában és a vizsgált anyagokban az, hogy általában kisebb-nagyobb földet birtokoltak és földműveléssel foglalkoztak.

A bemutatott természetes személyazonosító adatokat, a birtok- és jövedelmi viszonyokat, illetve a hatalom szempontjából fontos és a büntetés-végrehajtásra vonatkozó információkat összesítve kapunk arról képet, hogy milyen is volt a kecskeméti börtönbe juttatott kulákok igazi arca.

A téma rövid áttekintése

A Homokhátság – mint földrajzi tájegység – hivatalos elnevezésekben nem létezik a Magyarországot ábrázoló térképeken, ennek ellenére elsősorban mezőgazdasági terminusokban gyakran előforduló szókapcsolat. Tájegységként vizsgálva, Homokhátságon a Duna-Tisza köze síkvidéki területének megközelítőleg 10 ezer km²-es területi egységét értjük. A terület lefedi a mai Bács-Kiskun megye szinte egészét, ezen túl Pest megye déli és Csongrád megye egy vékony nyugati sávját is.¹

A II. világháború befejezését követően csak 1950-ben került sor a megyerendezésre, ekkor pedig az akkori politikai akaratnak megfelelően alakult ki Pest, Bács-Kiskun és Csongrád megye. Bács-Kiskun megye székhelye a korábban is törvényhatósági joggal felruházott Kecskemét lett.²

1 Nagy N. (2013) p. 18-23.

2 Akadémiai Kislexikon I., (1989) p. 161-162.

A büntetőintézetek területi megoszlása a megyerendezéshez alakult, az országban 18 megyei és 71 járási börtön szolgált a letartóztatottak és elítéltek elhelyezésére. Az új Bács-Kiskun megyében – Kecskeméten – az 1904-ben épült és a máig is működő megyei börtön felügyelete alá tartozott a bajai, a bácsalmási, a kiskunhalasi, a kiskőrösi, a kiskunfélegyházi és a kunszentmiklósi járási börtön. Az igazságszolgáltatás gépezetébe került kulákok és földművesek egy része e járási börtönök valamelyikéből került Kecskemétre.³

A „kulák” szó orosz eredetű, gazdag parasztot – a szegény és középparasztokhoz viszonyítva –, nagy földtulajdonnal rendelkezőt jelent. A kulákokat a Szovjetunió dogmáihoz hasonlóan politikai osztályellenségnek minősítették.⁴

A hatalom legfőbb képviselőinek számára viszont nem volt elég a listákon szereplők száma, ezért újraértékelték azokat. Az új listákra már közép- és kisbirtokosok is felkerültek, már az sem számított, hogy a földet 1945-ben kapták. A vizsgált iratokra ebben az esetben azt írták a vagyoni rovatba, hogy „juttatott föld”. A kecskeméti börtönben ebben az időben nem volt ritka a 700 fős rablétszám sem. Ennek a mai szemmel óriási tömegnek közel 20%-a volt a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekményekkel vádolva, elítélve. Az első befogadott 1949. december végén, karácsonykor érkezett, az utolsó elítélt pedig 1957 februárjában távozott. Számításaim szerint egy időben 30-50 ilyen fogvatartott volt elhelyezve Kecskeméten, ami így a százalékos kimutatást 4-7%-ra mérsékeli. A befogadási nyilvántartások – amit a bv. dolgozók évről évre vezettek – hiányosak, így ebből az időszakból megtalálható az 1946-os év, majd nagy úr következik és ezt követően csak 1963-tól rendelkezünk újra adatokkal.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár nem őriz a fenti időszekekre vonatkozóan semmilyen iratot, sem a megyei, sem a járási börtönökről. A büntetés-végrehajtási intézet irattárából szintén hiányoznak a korszak iratai. Bár a személyzeti anyagokból találtam 23-at, azonban ezek az alapadatokon kívül nem nagyon tartalmaznak kordokumentumokat. Így az iratok helyett a káderosztályt vezető munkatárs visszaemlékezéseit használtam fel; a történetek, amiket az unokájával osztott meg, az iratokat valamelyest pótolják.

A kutatás leírása

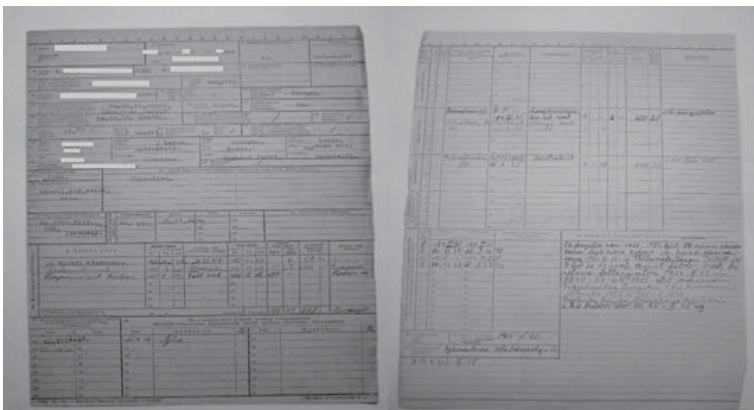
A forrásanyagok a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában vannak elhelyezve. A korábbi és a mai iratkezelési szabályzat szerint a fogvatartottak anyagai nem selejtezhettek, így minden olyan ember anyaga itt kerül elhelyezésre, aki több-kevesebb ideig büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodott és Kecskemétről szabadult. A II. világháború után a büntetés-végrehajtás nagymértékű változásokon ment át, ezért a nyilvántartó lapok és egyéb iratok formái is az akkori elvárásokhoz igazodtak. Kutatási szempontból e változás mindenképpen hasznosnak mondható, mivel olyan adatok kerültek rögzítésre, ami a téma szempontjából meghatározó, bár a szoros értelemben vett büntetés-végrehajtáshoz nem szükségesek.

3 Estók J. (2015) p. 1-27.

4 Akadémiai Kislexikon I., (1989) p. 1038.

A kulákok, földművesek nem politikai okokból kerültek börtönbe, hanem azért, mert a különböző és rendszeres időközönként változó jogszabályokban – általában rendeletekben – meghatározott beadási kötelezettségüknek nem tettek eleget.

Az irattárban 126 olyan ember anyagát leltem fel, akit azért fogtak el, mert a közellátás érdekét veszélyeztette, illetve ezzel összefüggő bűncselekmény elkövetésével vádolták vagy ítélték el. Az iratok A-tól Z-ig a köztörvényesek iratai között voltak megtalálhatóak. Meg kell jegyezni, hogy a „valódi” bűncselekményeket elkövetők iratainak száma többszöröse volt ezen iratoknak. A vizsgált anyagok már büntetés-végrehajtási szempontból is rendkívül érdekesnek ígérkeztek, hiszen később alapot adhatnak az akkori és a mai szabályok összehasonlításának, elemzésének. A dolgot azonban az akkori viszonyokat, sorsokat igyekszik bemutatni, a kecskeméti börtönből kitekintve. Átvizsgálva a nyilvántartó lapokat, 16 szempont szerint tudtam az adatokat statisztikai módszerrel gyűjteni, összegezni.

1. ábra: a kutatás alapjául szolgáló nyilvántartólapok egyike

Ezekből az alábbi öt nagyobb csoportot tudtam felállítani:

- természetes személyazonosító adatok,
- börtönbe kerülés és szabadulás ideje,
- birtok- és jövedelmi viszonyok,
- a hatalom szempontjából fontos és a
- büntetés-végrehajtásra vonatkozó adatok.

Ezeket az adatokat összesítve kapunk arról képet, hogy milyen is volt a kulák igazi arca. Az akkori propagandával ellentétben nem az a „zsiros paraszt”, aki a demokratikus átalakulás legnagyobb ellenlábasa, hanem egyszerű kisember, aki egyszerűen csak megélni szeretne a földjén megtermelt javak eladása, felhasználása által. Egy-két ítéletben megjelenik az üzleti érzékük is, amikor egy-egy árut többért szerettek volna eladni, mint amennyiért hozzájutottak. Őket az akkori büntetőjogszabályok szerint, mint árdrágítókat vonták felelősségre. A forrásanyagok vizsgálata egyik utolsó lépéseként a személyi anyagokban fellelhető ítéleteket tanulmányoztam és ezek közül választottam ki négyet. Az egyik egy kulák megpróbáltatásairól, a második egy árdrágító viszontagságairól, a harmadik egy egész termelőszövetkezeti csoport kálváriájáról szól. Az utolsó pedig egy peches ember rövid története, aki az 1953-as

kegyelem után rövid idő elteltével ismét a börtönben kötött ki, a bűncselekménye mindkét esetben a közellátás érdekének veszélyeztetése volt.

A szocialista törvénykezés hatása a kulákságra

A statisztikai évkönyvek szerint 1948-tól 1956-ig a 835 996 elítélt közül a legtöbben – 193 826-an (23%) – közellátás elleni büntettek miatt kerültek elmarasztalásra. Az 1948 és 1953 közötti időszakban ez az arány 29%-ra nőtt. Ez volt a legelterjedtebb mezőgazdasági bűncselekmény, noha sokan kerültek a vádlottak padjára árdrágítás, izgatás, csalás, esetleg hatósági közeg elleni erőszak vagy kisebb kihágások elkövetőiként is.⁵

A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása során általában az első intézkedés a helyi tanácsra való behívás volt, ahol a mulasztó kulákként megpróbálták meggyőzni, ha ez nem sikerült, akkor felkeresték otthonában, amihez elég gyakran vették igénybe a karhatalom segítségét. A feldolgozott anyagokban található ítéletkiadmány jól példázza a hathatós agitációt. Az eset Jánoshalma térségéből származik, és bizonyítja, hogy beszolgáltatási ügyekben a hatalom nem volt kíméletes.

A jánoshalmi születésű, de Imrehegyen lakó D. M. 1952-ben és 1953-ban is összeütközésbe került a törvénnyel. A nyilvántartó lapon kulákként került rögzítésre, mivel 23 kataszteri hold földdel rendelkezett, amiből 1200 négyszögöl szőlővel volt betelepítve. A szőlő művelési ágú területeket ötszörös szorzóval vették figyelembe, így D. M. kulákká nyilvánították.

A Kiskőrösi Járásbíróság ítélete szerint 1952 augusztusában 635 kg rozsbeadási hátraléka volt. Megállapítják, hogy a beadási kötelezettség keletkezése előtt 4 kataszteri hold és 800 négyszögöl területet idő előtt bevetett. Hátralékként az ítélet felsorolja az 1951-ben nem teljesített tojás és baromfi beszolgáltatási kötelezettségét is. D. M. a terhére rótt bűncselekmény elkövetését tagadta és előadta, hogy nem a beszolgáltatási kötelezettség kikerülése miatt vetett előbb, hanem azért, mert ő ilyenkor szokott vetni. A baromfi és tojás beadási kötelezettség elmulasztásának igazolására pedig előadta, hogy az előírt mennyiséghez nem volt meg a szükséges állatállománya.

A bíróság a védekezést nem fogadta el, mert mint indokolta „*vidékünkön szeptember első napjai azok, amelyeken a rozst szokták vetni. Baromfi és tojás beadására való kötelezettség a használatban lévő földterület nagysága után van meghatározva, független attól, hogy az ingatlan tulajdonosa rendelkezik-e baromfi állománnyal.*”

D. M.-et a bíróság termény megsemmisítésével, illetve használhatatlanná tételével és beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásával elkövetett közellátás érdekét veszélyeztető büntettségben találta bűnösnek, ezért 8 hónap letöltendő börtönre, 1500 forint pénzbüntetésre, 1200 forint értékű vagyonelkobzásra és 4 évi közügyektől eltiltásra ítélte.

A másodfokú eljárásban a Kecskeméti Megyei Bíróság az ítéletet helyben hagyta.

Az ítéletben a tényállás megállapításánál bizonyítási eszközként helyszíni szemle, tanúvallomások vagy más, a terhelt javát szolgáló eljárás cselekmények hiányoznak.⁶

5 Erdmann Gy. /szerk/ (1994) p. 188-196.

6 A Kiskőrösi Járásbíróság B.21.208/1952. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.II. 8879/1952. számú ítéletei

A következő évben, 1953-ban eljött az újabb beszolgáltatás. Ebben a beszolgáltatási évben D. M. gazdálkodónak 18 mázsa gabonabeadási kötelezettsége keletkezett, de a földjein csak 11 mázsányi termett. Ebből beszolgáltattott 3 mázsányit, 8-at megtartott magának. A mulasztás miatt az Imrehegyi Tanács többször beidézte, de ezeken az alkalomokon nem jelent meg. Ezt követően az elszámoltató bizottság a tanácselnök vezetésével több ízben járt a lakásán is, amikor otthon találták közölték vele, hogy a vetőmagra és fejadagra is hagynak vissza gabonát, csak a többit kell beszolgáltatni. A gazda felelete szerint ő véres harcok árán sem adja ki a gabonáját. Az elszámoltatók ekkor még távoztak, de legközelebb már rendőri közeget is vittek magukkal. A meggyőzés azonban még így sem sikerült.

Az ítélet indoklása szerint a bizottság tagjai udvariasan próbálták rábírní a gazdát az előírt búza beszolgáltatás teljesítésére, ami ismét kudarcot vallott és előkerült a „véres harcok árán sem” kifejezés. A rendőr – látva a helyzet tarthatatlanságát – behívta a saját házának konyhájába, hogy meggyőzze. A vádlott nem akart bemenni, ezért a tanácselnök a „vállára téve a kezét” tessékelte be a helyiségbe. Udvariasan. A konok gazda hirtelen visszafordult és arcon ütötte a tanácselnök elvtársat, aki nem hagyta magát, ütés-ütést követett. A rendőr felszólította a gazdát a cselekmény abbahagyására, de az erre nem reagált, amire a közeg a puskatussal a derekára ütött. Ekkor a rendőrré támadt, de a tanácselnök közbeavatkozására D. M. a földre esett, azonban felugrott és egy kapát megkaparintva azt a tanácselnökre emelte, amire a tanácselnök egy másik kapával a kezére ütött. A vádlott csak a rendőr „fel a kezekkel” felszólítására hagyta abba a cselekményt. A sérülésekről látlelet készült. A tanúk eskü alatt vallották, hogy bizony ez a szintizsza igazság.

D. M. kulák azonban egészen másképp emlékezett, tagadta, hogy bárkit is bántalmazott volna a bizottság tagjai közül. Védekezése szerint a tanácselnök durván belökte a konyha felé, és amikor az ajtófélfába megkapaszkodott, pofon is ütötte, a rendőr pedig a puskatussal a kezére és a fejére suhintott. A tanácselnök a földhöz vágta és a nyakára taposott, gyomrába lépett. Tagadta azt is, hogy kapát ragadott volna a tanácselnök ellen, csak a verés közben leesett papucsat akarta felvenni, amit a tanácselnök kapával támadásnak vélt, mivel egy kapa valóban a földön volt. A rendőr bántalmazását is tagadta, de elismerte, hogy a dulakodás közben az ajtófélfához szoríthatta. Az elsőfokú bíróság az elszámoltató bizottság nyilatkozatait fogadta el, nem véve figyelembe a vádlott jelen lévő fiának és egy másik jelen lévő pártatlan tanú – a gazdáéval összecsengő – vallomását sem.

A Kiskőrösi Járásbíróság hatósági közeg elleni erőszak miatt egy év börtönbüntetést, 500 forint pénzbüntetést és 2 év közügyektől eltiltást szabott ki D. M.-re. A másodfokon ítélő Kecskeméti Megyei Bíróság az ítéletet helyben hagyta, de a tényállás tekintetében új vizsgálatot folytatott le, amiben megpróbálta helyre tenni a történeteket, de ismét a „többség” és a „hivatal” embereinek igazát állapította meg. Tette ezt annak ellenére, hogy a bizottságot helyszínre szállító gépkocsivezető nyilatkozata szerint az első vallomása előtt a tanácselnök befolyásolta, mert annak szavai szerint „a tanácsot kell pártolni nem a kulákot”.⁷

7 A Kiskőrösi Járásbíróság B.748/1953. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.3083/1953. számú ítéletei

Egy, az elítéltek „társadalmi hovatartozását” vizsgáló 1956-os igazságügy-minisztériumi statisztika alapján elmondható, hogy 1952-ben az összes elítélt 46%-a volt paraszt, ezen belül 11% mezőgazdasági munkás, 6% termelősövetkezeti tag, 21% kis- és középparaszt és 8% kulák. Amennyiben a közellátási büntettek közel 40 ezer elítéltjét nézzük 1952-ben, a parasztok aránya 67% (a mezőgazdasági munkások nélkül), köztük a termelősövetkezeti tagoké 8%, a „kis- és középparasztoké” 39%, a kulákoké 20%, míg ugyanakkor a „társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények” elítélteinek csak 16%-a paraszt. Az 1949-es népszámláláskor a parasztság aránya 48,5%-os, ebből kulák 1,4%. A statisztikából kitűnik, hogy a közellátási büntettekben jóval felülmúlják a társadalomban betöltött arányukat, főleg a kulákok. A kulákká nyilvánítottak szinte biztos eséllyel számíthattak elmarasztalásra, ítéletre.⁸

Az MDP Titkársága 1950 júliusában tárgyalta a letartóztatottak és rendőrhatalósági őrizet alatt állók foglalkoztatását, az Országos Tervhivatal előterjesztése alapján. Felvetődött, hogy a kevésbé szigorú börtönbüntetésre ítéleteket külső munkahelyekre, táborokba utalják be a büntetőintézetek helyett. Erre jött létre a Közérdekű Munkák Igazgatósága (közkeletű nevén a KÖMI).

A büntettek iratai

A közellátási bűncselekmények elkövetőinek számáról nem áll rendelkezésre semmilyen adat, így csak azokra hagyatkozhattam, amiket az 1945-1955 között keletkezett 40 folyóméternyi személyi katonai tüzetes átvizsgálása során találtam. Az előtalált anyagok nem tükrözik a Homokhátság börtönbe vetett földműveseinek valódi számát, mivel a kecskeméti börtön méreténél fogva nem volt képes minden befogadott rabot akár évekig elszállásolni. Valószínűleg sokakat átszállítottak más büntetőintézményekbe, illetve a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) irányítása alá tartozó táborokba. A pártelit elvárása, hogy a rabokat nem etetni, hanem dolgoztatni kell, így bevezetik a kényszermunkát, azaz az elítéltek tervszerű népgazdasági foglalkoztatását.

Kecskeméten a Korhán-közben működött egy kényszermunkatábor 1951 júliusától szeptemberig, ahol hadifogoly őrizetesei szovjet csapatok számára építettek különböző épületeket.⁹ Arról nincs semmilyen feljegyzés, hogy itt köztörvényes elítélteket dolgoztattak volna. A területen már korábban is katonai objektum volt, Ferenc József laktanya néven. (A sors fintora, hogy a felépített szovjet katonai bázis üzemanyag telepén nyílt meg 1994-ben Magyarország európai mértékkel is elfogadott, korszerű büntetés-végrehajtási intézete, ami a mai Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet II. számú egysége.)

Az iratanyagok átvizsgálása után 126 közellátási bűncselekmény miatt előzetes letartóztatásba helyezett, elítélt vagy elzárásra ítélt személy anyagát találtam meg. Az iratanyagok sok mindenre rávilágítanak a rögzített adatokon túl, többek között az adatrögzítők műveltségi, iskolázottsági szintjére. Alig található olyan adatlap, ami

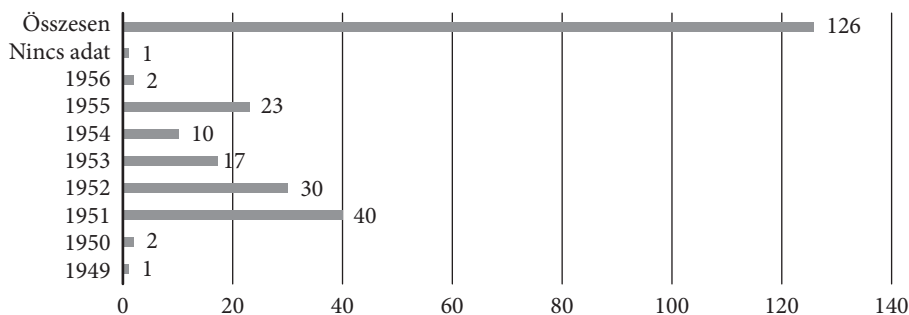
8 Erdmann Gy. /szerk/ (1994) p. 188-196.

9 Bank B., Gyarmati Gy., Palasik A., (2012) p. 46.

helyesírási hibákat ne tartalmazott volna. A nem túl bonyolult és viszonylag rövid szavakból, szövegekből kisiskolás szinten lévő állami alkalmazottak hada tárul elénk.

A vizsgált anyagok időbelisége

Az időszakot tekintve az első anyag 1949. december 3-án, az utolsó pedig 1956. október 26-án keletkezett, a forradalom kitörése után három nappal. Az évek szerinti bontásból az tűnik ki, hogy az 1951-ben (40 fő) és 1952-ben (30 fő) volt a legnagyobb számú letartóztatási hullám, e két évben összesen 70 fő került börtönbe. Kiemelkedő még az 1955-ös év (Rákosi visszatérési kísérletének éve), amikor újabb 23 fő letartóztatására került sor.

2. ábra: A börtönbe kerülés éve

A két munkáspárt egyesülésekor a Magyar Dolgozók Pártja programja szerint a párt tudatában volt annak, hogy a tőkés elemek békés belenövése a szocializmusba lehetetlen. A kizsákmányolók, nagytőkések, földbirtokosok korlátozása, kiszorítása és felszámolása fokozza az ellenállásukat. Az osztályharc fokozódik, főleg azzal, hogy a társadalmi elemek egyre inkább a szabotázs, a földalatti összeesküvés és a fegyveres fellépés eszközeihez nyúlnak. A dolgozó nép a népellenes reakció elleni harcot az államhatalom birtokában vívhatja meg.¹⁰

Az Államvédelmi Hatóság nyolc vidéki osztálya által szolgáltatott 1949. augusztusi adatokból jól érzékelhető a hatalom gyanúsítottakkal szembeni politikája. Az anyag jellemezte a még meglévő, de átalakítás előtt álló vármegyeyeket az államvédelmi szempontok alapján. Az ismertetés kitért a szegény és kisparaszt, a munkás, a kisiparos (több mint 110 ezer fő), a kereskedő (37 ezer fő), a kulák (60 ezer fő) mint társadalmi csoport részletes adataira. Megyénként elemezték az 1947-es, 1949-es – nem munkáspárti erők által elért – választási eredményeket, és egyben vizsgálták a kulákok aktivitását a különböző mezőgazdasági szabotázsokban, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy többen a reakciónak mondott erőkre szavazzanak.

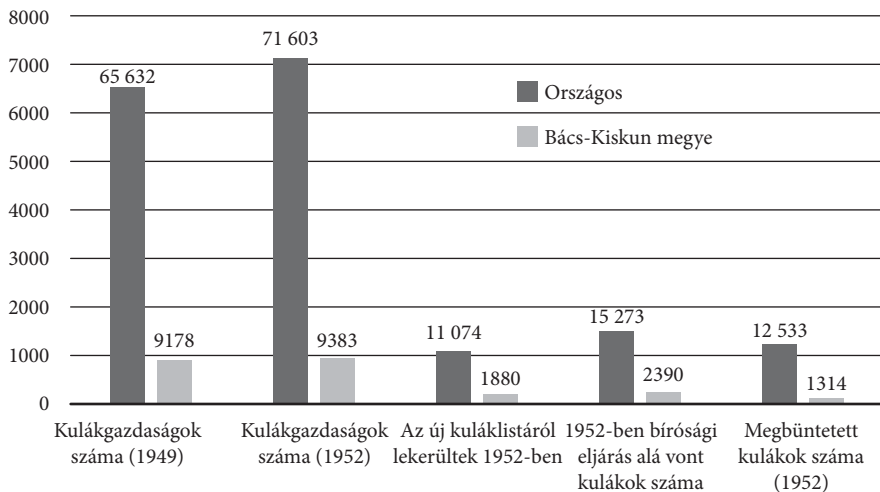
A rendelkezésre álló adatok megerősítik azt a tényt, hogy a kulákküldözések igazán látványos „eredményei” 1951-ben és 1952-ben hatottak, de Rákosi hatalomba visszatérési kísérletének évében újból fellángolt a kulákok – mint reakciós elemek

¹⁰ Törvénytelen szocializmus (1991) p. 59-66.

– elleni harc. Korabeli statisztikai évkönyvekből idéz Sipos András és Závada Pál a Statárium könyvében, ezek szerint:

- 1948-1956 között Magyarországon az összes bűncselekmény száma 930 251 volt,
- ebből közellátási büntett volt a legtöbb, mintegy 193 826 eset.¹¹

Kávási Klára a kulákokra vonatkozó országos és megyékre is lebontott adatokat közül 1949-ből és az 1952-es évre vonatkozólag is. Ezekből az tűnik ki, hogy az országos adatok megyékre lebontott részletei szerint a legtöbb kulákot úgy 1949-ben, mint 1952-ben Bács-Kiskun megyében számlálták, itt is indult ellenük a legnagyobb számban bírósági eljárás.

3. ábra¹²: A kulákokra vonatkozó országos és Bács-Kiskun megyei adatok

Az 1952-es év bírósági eljárásaiban megbüntetettek számában azonban csak az így is előkelő második helyet hozta el a megye, az első szempontból Fejér megye lett a maga 2312 kiszabott büntetésével. Az adatok Bács-Kiskun megye vonatkozásában nem teljes körűek, mivel Kávási összesítésében Kecskemét adatai nem szerepelnek. A levéltár számára átadott bírósági peranyagok összesített adatai pedig politikai és köztörvényes bűncselekmények szerint vannak csoportosítva.

A Homokhátság kulákjai?

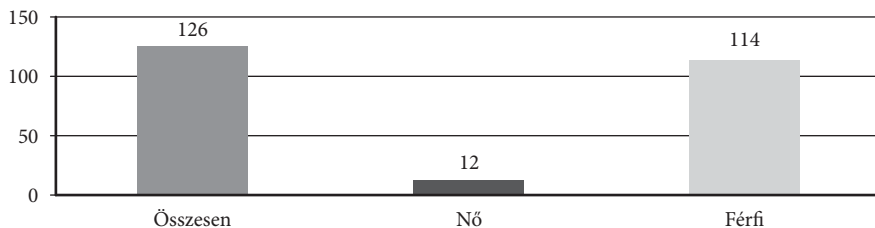
A vizsgált anyagokban a lakcím nagy szerepet kapott. Elsősorban azért, mert szabaddon bocsátáskor értesíteni kellett a lakóhely szerint illetékes rendőri szervet, hogy a leadott igazolványt adja ki, másodsorban pedig azért, mert a felmerült és meg nem fizetett rabtartás költségeiről a lakóhely szerinti tanácsnak küldtek értesítést. A 126

¹¹ Sipos A., Závada P. (1989) p. 9.

¹² Kávási K. (1991) p. 115-116.

fő lakhelyének területi megoszlása nem korlátozódik kizárólag Bács-Kiskun, illetve 1950 előtt Dél-Pest, valamint Bács-Bodrog megyékre. Nagy részük, mintegy 101 fő az előbbi területekről érkezett, ezen belül a legtöbben Kecskemétről (8 fő) és Kiskunfélegyházáról (6 fő). Huszonöten pedig az ország más területeiről, minden településről általában 1-1 fő, Budapestről 5-en.

A bebörtönzöttek nem mindegyike volt férfi. Bár elenyésző a nők száma a közellátás érdekének veszélyeztetése bűncselekmény vonatkozásában, ennek ellenére néhányuk ellen a törvény teljes szigorával sújtottak le.

4. ábra: A börtönbe került földművesek nemek szerinti megoszlása

A következő – általunk feldolgozott – esettanulmány nem függ szorosan össze a földműveléssel, csak annyiban, hogy egy sükösdői kisbirtokos földműves-nő követte el.

K. T.-né nem volt kulák, mivel három kataszteri hold földön gazdálkodott. Az ő bűne árdrágító üzérkedés volt. A vádbeli tényállás szerint 1954 szeptemberében a piacon örölt pirospaprikát vásárolt kilónként 30 forintért. A paprikát nem sokkal később elvitte egy másik községbe (Nagymányokra), ahol ebből egy-másfél kilónyit értékesített, de már 45 forint kilónkénti áron. Mivel az üzlet nem sikerült túl jól, ezért a maradékot haza akarta szállítani, de a bajai vasútállomáson igazoltatták, a paprikát a rendőr „felfedezte, azt lefoglalta és a vádlott ellen eljárást tett folyamatba”. A lefoglalt áru súlya öt kilogramm volt.

A vádlott beismerte a cselekményt, az indoklás szerint a megítélést súlyosítja, hogy „olyan egyén követett el életszínvonalunk emelését sértő bűncselekményt, aki arra ráutalva nem volt, mert a három kataszteri hold föld hozama gondtalan megélhetését biztosítja.”

A bíróság árdrágító üzérkedés büntette miatt öt hónapi börtönrre és 400-, Ft pénzbüntetésre ítélte.

Az ítéletet a Bajai Járásbíróság hozta, de a keltezés szerint az elítélt lakóhelyén (Sükösdön), amiből egyenesen következik, hogy a helyi lakosság számára nyilvánvalóvá tették az „életszínvonalunk elleni bűncselekmények” hatalom általi helytelenítését.¹³

A 6,5 kilogramm paprikát K. T.-né 195 forintért vette, ha kilónként 45 forintért el tudja adni, akkor 292 forint 50 fillért kapott volna érte. A kettő különbsége 97 forint 50 fillér. Mivel csak másfél kilón adott túl, valójában 22 forint 50 fillér volt a haszon számára. Annak érdekében, hogy visszatartsák további bűncselekmények elkövetésétől – amit a büntetőjog speciális prevencióként aposztrofál –, a szabadságvesztésen túl a valódi haszon majdnem tizennyolcszorosát vetették ki rá pénzbüntetésként.

13 A Bajai Járásbíróság B.I.991/1954. számú ítélete

A férfi-nő csoportosításnál sokkal fontosabb volt a bebörtönzöttek osztályhelyezete, ami tekintetében adatokat rögzítettek az 1945 előtti és utáni állapotról is.

A börtönbe kerültek osztályhelyezete

A kulákság teljes körű megsemmisítése megkövetelte azok számának pontos felmérését. Ezzel a számok látványos emelkedését várták, ezért elrendelték, hogy e listákon a kitelepített és elköltözött kulákokat is szerepeltetni kell. Kávási Klára, Kuláklis-ta című művében a Belügyminisztérium 1953. január 13-i jelentését idézi, amelyből kitűnik a kulákok létszámának emelkedése. A táblázat szerint az országban 71 209 kulákot tartottak nyilván, 23 320-al többet, mint 1952 elején; ez egy év alatt 48%-os emelkedést jelentett. Ebből Bács-Kiskun megyében 9319 főt nyilvánítottak kuláknak, az egy évvel korábbi számuk ezzel szemben 7920 volt, ami 17%-os emelkedéssel ért fel. Bács-Kiskunt a rosszul teljesítő megyék közé sorolták, mivel az emelkedés az országos átlag alatt volt.¹⁴

A kecskeméti börtönbe utalt „kulákok” egy része nem volt osztályellenség, mivel nem tartozott ebbe a társadalmi osztályba. A hatalom szerint mégis meg kellett büntetni őket, mivel a bűncselekményük a közellátás érdekét veszélyeztette. A 126 főből 32 fő kulák osztályhelyzetű (25,4%), 2 fő tőkés (1,5%), 19 fő középparaszt (15,1%) és 34 fő kisparaszt (27%) volt. Így a viszonylag nagyobb művelhető földdel bíró 87 fő a közellátási bűncselekménnyel vádolt 126 főnek a 69%-át teszi ki. A pártközpontból érkezett direktívák miatt vélhetően más társadalmi rétegekből is kellett válogatni az elvárt számok teljesítésére. A mezőgazdasági és gyári munkások, az értelmiségiek, az iparosok, a kisiparosok és a termelőszövetkezeti csoport tagok a személyi anyagok szerint nem rendelkeztek földdel, vagy csak néhány száz négyszögöl földjük volt.

A hatalom nem nézte jó szemmel az értelmiségi osztályhelyzetűek földdel kapcsolatos próbálkozásait sem. A feldolgozott forrásanyagok között található egy értelmiségi kulák ítélete, mely jól példázza a hatalom képviselői által a magasabb iskolai végzettségűek irányába megnyilvánuló ellenszenvet.

K. L. Nagykörösön élt 30 évig és újságot szerkesztett, a vád alá helyezés időpontjában gazdálkodott valamivel több, mint 32 kataszteri hold földön, tehát kuláknak minősült. Iskolai végzettségét tekintve felsőkereskedelmi érettségije volt, a nyilvántartó lapon ezért az értelmiségi osztálybesorolás szerepelt.

A vádlott a Független Kisgazdapárt politikai lapjának, a Nagykörösi Újságnak volt a főszerkesztője, amíg a lapot be nem szüntették 1949-ben. A lapterjesztés beszüntetése és a döntés kézhezvétele előtt nagyobb mennyiségű újságnyomtatáshoz szükséges papírt vásárolt, amit a kereskedőnek vissza akart küldeni, de az nem vette vissza az árut. Így ezt a nagy mennyiségű papírt K. L. és egy másik személy lakásán helyezték el. Az újságírás mellett a vádlott a nagykörösi idegenforgalmi hivatalnak volt a vezetője, melynek megszüntetésekor a különböző összegyűjtött sajtótermékeket és a nyomtatáshoz használt „fasiszta jellegű kliséket” a pincéjében rejtette el. Ezen kívül a magtárban tartott házkutatás során egy mázsza zsizsikes, molyos rozst találtak

14 Kávási K. (1991) p. 100., 102.

és megállapították azt is, hogy a vádlott a sertéseit rozsdarával etette. A fenti cselekmények elkövetése miatt a bíróság a vádlott bűnösségét megállapította.

K. L. védekezésül előadta, hogy a papír visszavásárlását kezdeményezte a kereskedőnél, de az nem volt hajlandó az árut visszavenni. Ezt követően a papír továbbértékesítését is megpróbálta, ám az sem járt sikerrel. A „fasiszta klisék” tárolásával, rejtegetésével kapcsolatosan a vádlott azt állította, hogy azt múzeum részére tartogatta.

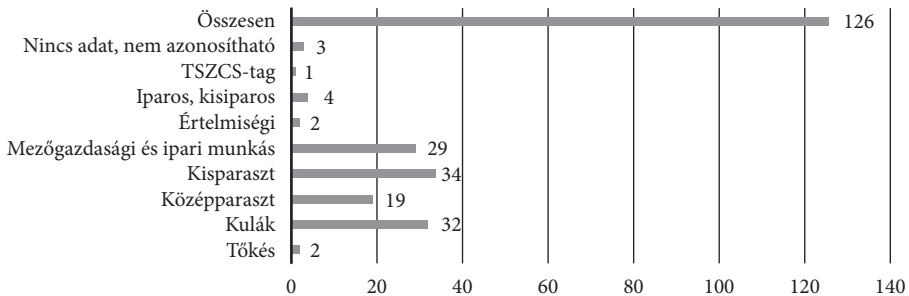
A termények zsiszikes, molyos állapotát is tagadta, de a bíróság a házkutatást végző rendőrök ellentétes állításait vette figyelembe. A fasiszta jellegű termékek rejtegetését is súlyosító körülményként ítélte meg a megyei bíróság. A bíróság megállapítja, hogy: „a vádlott osztályhelyzeténél fogva kulák, tehát a társadalomra nézve veszélyes egyének tekintendő”.

Az ítéletben azt is tényként szögezik le, hogy a felesleges terményeit a köz javára nem ajánlotta fel, illetve nem jelentette, inkább az állataival etette fel, ezáltal is veszélyeztetve a közellátást.

A bíróság K. L.-et közellátás büntette és meg nem nevezett, csak jogszabályhellyel hivatkozott kihágás miatt hat hónapi börtönbüntetésre, háromezer forint pénzbüntetésre és ugyanennyi értékű vagyonelkobzásra, illetve egy év közügyektől eltiltásra ítélte.¹⁵ Az elítélt és védője enyhítésért fellebbezett.

A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítélet megállapításait pontosította, a szabadságvesztés tartamát és vagyonelkobzást helyben hagyta. A közügyektől eltiltást három évre emelte, a pénzbüntetés kiszabását mellőzte.

Az ítéletekben szinte csak néhány mondat van a közellátás veszélyeztetéséről, az újságpapír és a klisék rejtegetését próbálják bizonyítani nagyrészt, ennek ellenére az ítéletet közellátás érdekében büntett elkövetése miatt szabták ki.

5. ábra: Osztályhelyzet szerinti felosztás, fő

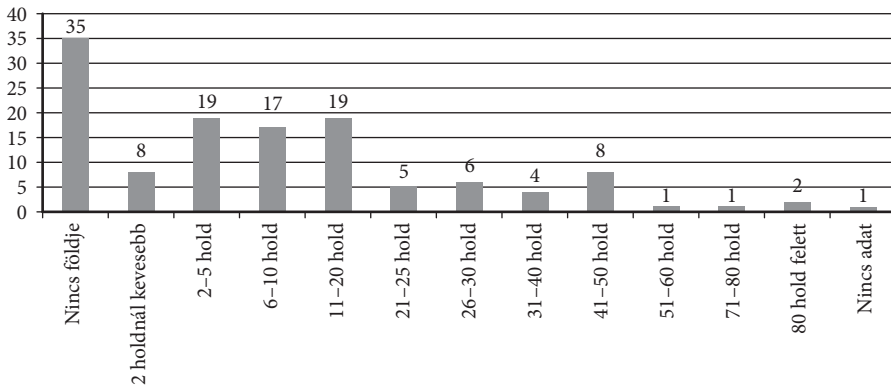
A kulákokat 1950-ben és 1951-ben a legtöbb helyen így csoportosították:

- földkulák (földműves, nagybérő),
- ipari kulák (kereskedő, kocsmáros vállalkozó, gép vagy kisüzem tulajdonos),
- kupec kulák (kereskedő és egyéb más foglalkozású, akinek bevétele a 350 aranykoronát meghaladta),
- politikai kulák, vagyis osztályellenség (pap, csendőr, bankigazgató stb.).¹⁶

15 A Kecskeméti Megyei Bíróság B.II.2554/1950/21. számú és a Legfelsőbb Bíróság B.IV.9453/1951/23. számú ítéletei

16 Kávási K. (1991) p. 22.

A személyi anyagokból a fenti csoportosítás inkább kiviláglik, mint a jogszabályok szerinti beazonosítás. A Statisztikai Szemle 1951. évi 3. számában Rédei Jenő azt írja, hogy aki falun él, az testközelből érzi a két véglet kialakulását. Az egyik a szegényparasztság, a másik a kulákság. A propagált számoknak kissé ellentmondani látszanak a Szemlében közzétett, a kulák csoport százalékos csökkenésére vonatkozó számok az 1930-as adatokhoz képest. 1930-ban az össznépesség 11 %-a, 1949-ben már csak 6,9 %-a volt kulák.¹⁷ Így már érthető, hogy az osztályharc következő áldozatai a közép- és kisbirtokosok lettek.

6. ábra: A birtokolt földterület nagysága

A 6. számú ábrán az osztályharc dogmáit nem igazán érzékelhetjük, hiszen a 126 börtönbe utalt közül a 35 főnek (27,7%) nincs földje, tehát nem feltétlenül osztályellenségként követett el közellátási bűncselekményt. 25 kataszteri hold alatti földtulajdonnal 103-an (79,9%) bírnak, ami minden korabeli statisztikának ellentmond, hiszen azok jóval nagyobb arányú kulák tulajdonról számolnak be. Két fő birtokolt 80 holdnál nagyobb területet, az egyik 83, a másik 193 hold területet mondott a börtönbe befogadáskor magáénak.

A fenti osztályozást megerősíti a bemondott foglalkozás szerinti csoportosítás, ami a nyilvántartó lapokon kétszer is szerepelt a háború előtt és a háború után is.

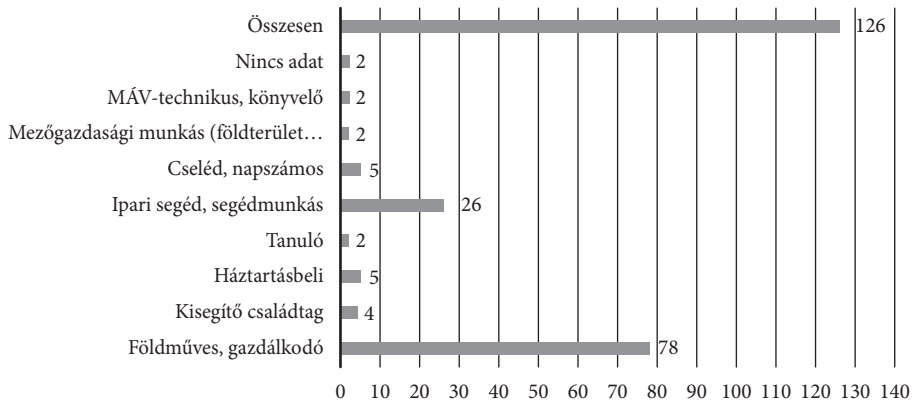
A közellátási bűncselekményekkel vádoltak foglalkozása

Mielőtt rátérnénk a foglalkozási viszonyok elemzésére, az adatok valóságáról ejtsünk néhány szót. A büntetés-végrehajtási intézetbe befogadás alkalmával az adatrögzítés a rendelkezésre álló személyi okmányokon és a kikérdezésen alapult. Semmi sem utal arra, hogy a bemondott adatokat valaki csak szűrőpróbaszerűen ellenőrizte volna. Nem került elő olyan irat, ami azt igazolná, hogy kísérletet tett a börtön személyzete a bemondott adatok helyességének ellenőrzésére. Erre nem is volt lehetősé-

¹⁷ Statisztikai Szemle 1951. június 6. sz.

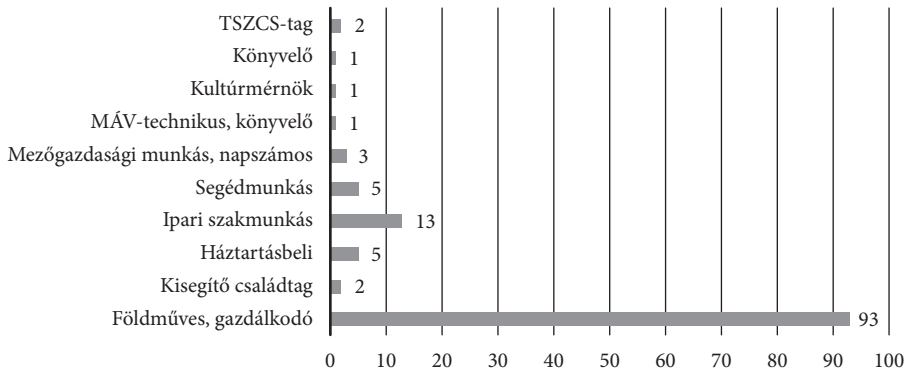
ge, hiszen a hivatalok közötti levelezések időtartama meghaladhatta akár a kiszabott – sok esetben néhány hónapos – büntetési tartamot is. Az ellenőrzés elmaradása ellenére viszont úgy vélem, az adatok viszonylag pontosak. Megállapításomat arra alapozom, hogy a földművesek nagy része először került „összeültetésbe a törvénnyel”, előtte már megjárták a rendőrség és az ÁVH kihallgató tisztjeit, akik „kicsikarták” a vallomásaikat. A börtönbe való bekerülésük szinte már megnyugvásnak számított, tekintve, hogy a kecskeméti büntetőintézet nem tartozott az ÁVH által irányítottak közé.

A feldolgozott nyilvántartó lapok az 1945 előtti és az 1945 után foglalkozásokat is rögzítették. A 7. és 8. számú táblázat adatainak összehasonlításából egyértelműen kitűnik, hogy a felszabadulás utáni földreform több vállalkozó szellemű embert irányított a mezőgazdaságból élők táborába. Ez a szám a háború előtt 78 fő volt, majd a háború után 91 főre nőtt. A növekedés egyértelműen az ipari szektorból a szak- és segéd munkásokból származtatható. A foglalkozás szerinti összetétel többi kategóriája nem kiugróan magas szám, de azért érzékelhető a földtulajdonosok elleni harc, még akkor is, ha csak mellékes kereset kiegészítő tevékenységként folytatták is a földművelést.

7. ábra: Foglalkozás 1945 előtt, fő

A bemondott adatokból arra lehet következtetni, hogy a börtönbe befogadottak közül 29 ember ugyanazt a földhöz nem kötődő foglalkozást végezte a háború előtt és annak befejezését követően is, ennek ellenére a hatalom megvádolta őket közellátási bűncselekmény elkövetésével. Az iratokból az derül ki, hogy a 12 letartóztatott nő közül 6 háztartásbeli, egy-egy pedig varrónő és kereskedő volt, de kuláknak nyilvánították, vagy mondták magukat. A közellátási bűncselekménnyel vádolt férfiak közül 3 fő értelmiségi, 18 fő ipari szakmunkás, hentes, asztalos, cipész, vagy más nem nevesített szakmunkás volt.

8. ábra: Foglalkozás 1945 után, fő

A háború után az arányok kissé eltolódtak a földművelés irányába és megszűnt a cseléd, mint foglalkozás. A napszámos kategóriát sem rögzítették, bár azt a mezőgazdasági munkást, aki más földterületén bérért dolgozik, ma is napszámosnak hívjuk. Sok esetben a termelészövetkezetek tagjai sem kaptak külön bánásmódot, mint a kulákok. Az alábbi feldolgozott esetpélda ma egy egyszerű lopás szabálysértésnek tűnik. Akkor a közellátás érdekét veszélyeztette.

A jakabszállási Vörös Csillag termelészövetkezet vezetője és tagjai 1951 szeptemberében kerültek a vádlottak padjára. A büntették társadalmi tulajdon ellen irányult. Az ügyben 13 vádlott volt, az elsődrendű ezek közül K. F., aki a jakabszállási Vörös Csillag termelészövetkezeti csoport elnöke. A büntetőügyben három fiatalkorú is vádlott volt, a mai büntetőeljárás szabályok szerint ebben az esetben a fiatalkorúak bíróságának kell ítélni minden vádlott tekintetében, de 1951-ben a szocialista törvénykezés máshogy működött.

A vádlottak a termelészövetkezeti csoportban egy brigád tagjaként tevékenykedtek, elnökük a fent említett K. F., a brigádvezető Z. F. volt. A csoport részére 1950 őszén a Magtermeltető Vállalat külföldi eredetű burgonyát utalt ki, mintegy 150 mázsát. Ezt a tavaszi vetésre elvermelték, majd tavasszal, a verem felbontását követően 5 mázsa vetésre alkalmatlan burgonyát válogattak ki, melyet maguk között szétosztottak. A burgonyavetés során ebből több vádlott néhány esetben engedély nélkül egy-egy főzésre valót (5-6 kilogramm) elvitt, és azt elfogyasztották.

A vetést 14 és fél hold területen végezték, a kapott és átválogatott burgonyából 14 mázsa 40 kilogramm megmaradt. Az elnök és a brigádvezető nem ellenőrizték a vetés folyamatát, nevezetesen azt, hogy a burgonyát elég sűrűre vetik-e és a kimaradt vetőmaggal elszámolnak-e. A járási tanács utasítása szerint a kimaradt vetőburgonyát a Magtermeltető Vállalat részére vissza kellett volna szállítani. Ezt elmulasztották és a maradékot maguk között szétosztották a munkaegység arányában. Az elnök és brigádvezető ezt megtiltotta, később azonban ők is, és a brigád tagjaként dolgozó feleségei is felvették a nekik járó burgonyát. A vádlottak némelyike ezen a burgonyán túladott, de a brigádvezető és elnök ezt sem akadályozta meg, mert egyéni érdekeiket előbbre tartották a köz érdekénél.

A vádlottak az ellenük felhozott vádakot beismerték, amit két meghallgatott tanú is alátámasztott. Az elsődrendű K. F.-et és a negyedrendű Z. F.-et 4-4 havi letöltén-

dó börtönbüntetésre és 1-1 év közügyektől eltiltásra ítélte. K. kapott még 300 forint pénzbüntetést is. A többi vádlott közül négyen felfüggesztett börtönbüntetésben és pénzbüntetésben, négyen pedig 200-300 forint pénzbüntetésben részesültek. Két fiatalkorú dorgálás intézkedésben részesült, a harmadikat bizonyítottság hiányában felmentették. A büntetés kiszabásánál figyelembe vették a termelőszövetkezetben betöltött vezető pozíciókat, illetve az eltulajdonított burgonya súlyát. Értelemszerűen minél több volt a hazavitt krumpli, annál súlyosabb volt a büntetés.¹⁸

Az ítéletben az szerepel, hogy az 5-6 kilogramm burgonya értéke nem haladja meg a 30 forintot, vagyis ez kilónként legfeljebb 5 forint. Az 1440 kilogramm – vétebből kimaradt – burgonya értéke így 7200 forint lehetett. A kiszabott pénzbüntetés 1600 forint volt, ami ez esetben nem fedezte az ítéletben kimondott, bár nem számszerűsített népgazdasági kárt.

Az ítéletet a Kecskeméti Járásbíróság hozta. Alakszerűségében, bizonyítási leírásában, indokolásában nagyban hasonlít a mai ítéletekhez. A 126 anyag kevés rendelkezésre álló ítélete közül a fenti pozitívumok ebben az egy esetben emelhetők ki.

A következőkben arra kapunk választ, hogy milyenek voltak a kulákok jövedelmi viszonyai, illetve, hogy mennyire lehetett megélni a mezőgazdaságból.

A „kulákok” jövedelmi viszonyai

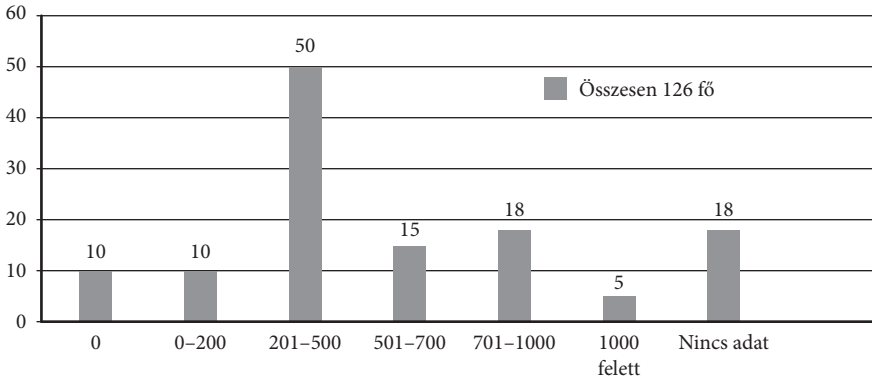
A bebörtönözöttek többek között nyilatkoztak a havi jövedelmükről is. A nyilatkozatok nagy része kerek összeget takar, a jövedelemnélkülitől egészen az 1000 Ft-nál több pénzből élőkig. Az összegek havi jövedelmet jelentenek.

A bérből és fizetésből élők 1950-ben havi átlagban 652 Ft-ot, a mezőgazdasági munkások és alkalmazottak 406 Ft-ot kerestek. A vezető pártfunkcionáriusok jövedelme meghaladta a 3000 Ft-ot, amihez természetesen juttatások is jártak, melyekkel együtt a pártfunkcionáriusok illetménye tizenhétszer nagyobb volt a mezőgazdaságból élők átlagjövedelménél.¹⁹

A Kecskeméti fogságban lévő és vizsgált 126 fő közül 10-10 főnek (12,6%-12,6%) nincs bemondott jövedelme, vagy az nem több, mint havi kétszáz forint. Az 1950-es mezőgazdasági átlag körüli havi jövedelemmel rendelkezik 50 fő (39,7%), ezt kissé meghaladó 501-700 Ft-ot mondott magáénak 15 fő (11,9%), a 700 Ft feletti havi jövedelemmel rendelkezők száma pedig 18 fő (14,3%). Csak 5-en (4%) nyilatkoznak ezer forint feletti jövedelemről és 18 esetben nem volt adat a rovatban.

18 A Kecskeméti Járásbíróság B.III.13966/1951. számú ítélete

19 Honvári J. (2006)

9. ábra: Bemondott havi jövedelem (Ft/hó)

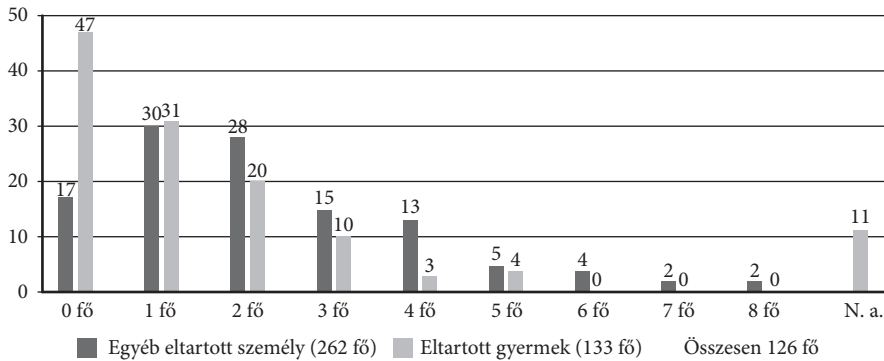
A rögzítettek szerint nem a legnagyobb földterületet birtoklónak volt a legmagasabb jövedelme, ő a 193 hold földjéről csak havi 1000 Ft jövedelmet mondott magáénak. A legtöbb, 2000 Ft havi jövedelemmel rendelkező 48 holdon gazdálkodott, de megállapítható, hogy 40 hold föld után már 700-1100 Ft havi jövedelmet mondhattak magukénak a vizsgált minta tagjai. Az 1000 Ft-nál többet keresők közül 3 fő az iparból jött, gépkocsivezető, cipész és szobafestő segédek voltak. A jövedelmek többségében mezőgazdasági átlag körül alakultak.

A napi rabtartás 1951-ig 5 Ft, 1952. január 1-től 8 Ft volt naponta. Az összeget precízen nyilvántartották, szabaduláskor a lakóhely szerinti tanácsot értesítették, hogy a szabadultnak van ilyen jellegű hátraléka, egy havi börtön tehát 240 forintjába került a fogvatartottaknak.

Az otthonmaradók

A kulákok családtagjai hasonló borzalmakat éltek át, mint maguk a gazdák, hiszen látták a szülők szenvedéseit és maguk is megbélyegzettek lettek. A Kecskeméti Megyei Börtönben lévők nyilatkozatai során az eltartottakat két csoportra bontották; az egyik kategória az eltartott gyermek, a másik az egyéb eltartott. Az nincs részletezve, hogy utóbbi kategória mit jelent, ezért a rendelkezésre álló ítéletekből azt a következtetést vontam le, hogy minden olyan személyt ide soroltak, akinek nincs jövedelme és a börtönbe kerültenél egy háztartásban él. Így a 126 főnek 133 ellátásra szoruló gyermeke és 262 fő egyéb jövedelem nélküli személy volt a háztartásában.

Az otthonmaradottakkal a kapcsolattartás sem volt egyszerű. A levélírás ekkoriban szigorúan szabályozott volt, havonta kaphattak és írhattak levelet, persze szigorú ellenőrzés mellett.

10. ábra: A börtönben lévők otthonhagyott, ellátásra szoruló családtagjai

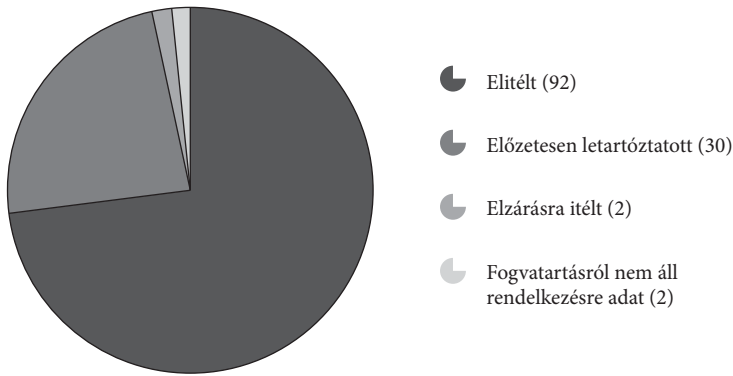
A csomag mint lehetőség adott lett volna havonta, de mindössze 12 fő anyagába jegyezték be, hogy kapott csomagot. A levélváltás sűrűbb volt, 51 fogvatartott kapott vagy írt levelet. A tartalmuk nem ismert, de a „*Kulák volt az apám*” című filmben az egyik nyilatkozó szájából elhangzik, hogy apám mindig azt írta: „*Én jól vagyok*”. A levelek ceruzával készültek, és az ellenőrizve pecsét szerepelt rajtuk. Ők ekkor csak számokként léteztek a hatalom számára, bűncselekmények elkövetőiként tartották őket nyilván.²⁰

A bebörtönzöttek jogi helyzete

Szót kell ejteni arról is, hogy a közellátási bűncselekmények elkövetésével vádolt személyek milyen jogi státuszban kerültek börtönbe. A jogi státusz ez esetben a fogvatartás jellegét jelenti. A 126-ból 30 fő az anyagok tanúsága szerint előzetesen letartóztatott volt, ami a korabeli, de még ma is használatos vizsgálati fogságot jelenti. E fogvatartási formára a bizonytalanság a jellemző, mivel nem lehet tudni a pontos végét, az eljáró hatóság a folyamatban lévő nyomozás érdekeire hivatkozással több esetben meghosszabbíthatja. A büntetőeljárásról szóló 1951. évi III. törvény – mely a szovjet szabályok átvételeként tekinthető – többek között lehetőséget adott a nyomozás mellőzésére is.²¹ Ez alapján sorra születtek a törvénytelen ítéletek. Nem volt szükség gyakorlatilag semmilyen bizonyítékra, elég volt egy névtelen feljelentés, és a hatóság emberei máris házkutatást tartottak. A mintában 92 fő az elítélt státuszú, akik konkrét meghatározott ítéletet töltöttek. Míg az előzetes letartóztatásnál csak a kezdőnap a biztos, itt a büntetés vége is meg van határozva.

²⁰ Kabay B., Petényi K. (2014), Dokumentumfilm

²¹ Bérces V. (2015)

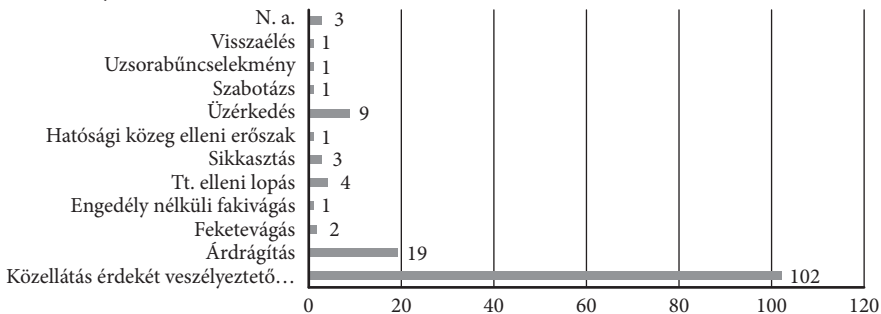

11. ábra: A fogvatartás jellege

A személyi lapok rögzített adatai szerint minden elítéltet – kivéve az amnesztiával szabadultakat – a büntetésének utolsó napján szabadították. A befogadottak közül 2 fő kapott elzárás büntetést, ami nem büntetőjogi kategória, hiszen nem a büntető, hanem a szabálysértési törvény szabályozza, ennek ellenére mind a mai napig a szabálysértési elzárásokat a büntetés-végrehajtási intézetekben hajtják végre. A szabálysértési elzárást töltők státusza abban egyezik meg az elítéltekével, hogy van kezdő és befejező napja. Két fő adatlapja a hiányos kitöltés miatt nem volt értékelhető. Annyi bizonyosnak vehető, hogy közellátás érdekében veszélyeztető bűncselekmény elkövetésével vádolták meg őket, amit viszont nem rögzítettek pontosan. Ez azonban nem a börtön alkalmazottai számlájára írható, hiszen a letartóztatási parancs, vagy ítélet sok esetben nem is tartalmazott ennél konkrétabb megfogalmazást.

Az elkövetett bűncselekmények

A rögzített adatok vizsgálata során a korszakra jellemző kódosítás tapasztalható, hiszen a „közellátás érdekében veszélyeztető” büntett 102 esetben került beírásra a „bűncselekménye” rovatba.

12. ábra²²: Az elkövetett bűncselekmény, fő

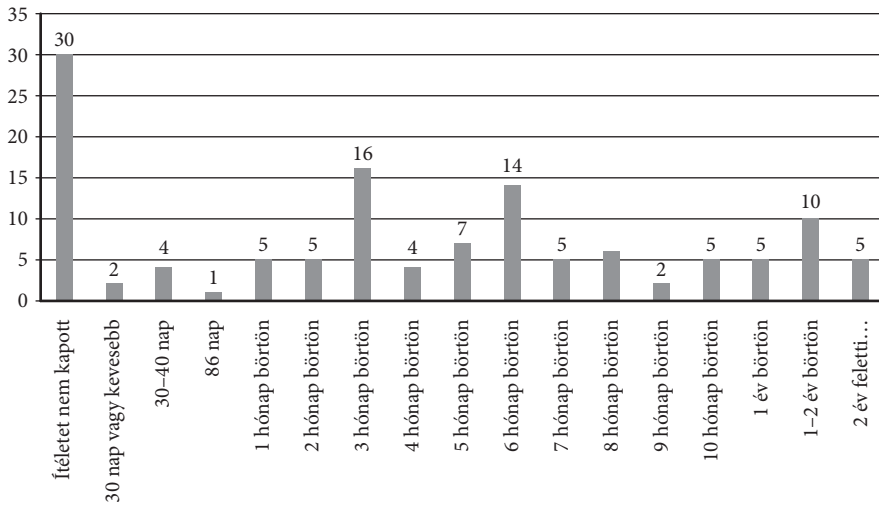
²² Az ábra értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy bizonyos esetekben egy-egy főhöz több bűncselekmény is rögzítésre került.

Precízebb büntetés-végrehajtási alkalmazottak esetenként meg is nevezték ezeket a bűncselekményeket, így látható árdragítás, feketevágás, engedély nélküli fakivágás, társadalmi tulajdon elleni lopás, üzérkedés, illetve uzsora-bűncselekmény megjelölés is. Arra is volt példa, hogy egy személynél esetenként több bűncselekményt is feltüntettek, ezért a fenti táblázatban összesen 147 bűncselekmény van ábrázolva. A paraszti gazdálkodás felszámolásában és a törvénytelen ségek elkövetésében a pártbizottságok és a tanácsok jártak az élen, segítségükre a megfélemlítő, illetve a büntetőszervek, valamint az állam elnyomó szervei siettek.

Az ítéletek

Az ítéletek kiszabásában kettős mércét alkalmaztak. Az igazságügy miniszter dr. Molnár Erik szerint különbséget kell tenni a beszolgáltatási ügyekben, a vádlott osztályhelyzete szerint. Nem járt egyforma ítélet a kis, illetve középparasztnak és kuláknak.²³ A kis és középparaszttal szemben a büntető törvénykönyv teljes szigorral csak kivételes esetben alkalmazható, adta ki az igazságügy vezetője. Elvárása volt, hogy a bíróságok a kulákokkal szemben kemény ítéleteket hozzanak, mert mint kijelentette: néhány kemény ítélet meghozza hatását.²⁴

A kecskeméti börtön 126 közellátási bűncselekménnyel vádolt rabja közül 30-an (23,8%) nem kaptak semmilyen ítéletet, hanem egy-két mondatos utasítás alapján szabadon bocsátották őket. Részletes indoklás, miszerint a szabadlábra helyezés ezért és ezért történt, nem volt.

13. ábra: Az ítélet tartama, fő

23 Dr. Molnár Erik (Újvidék, 1894. december 16. – Budapest, 1966. augusztus 8.) Kossuth-díjas történész, filozófus, közgazdász, jogász és politikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1944 decembere és 1956 októbere között az összes magyar kormányban szerepet vállalt.

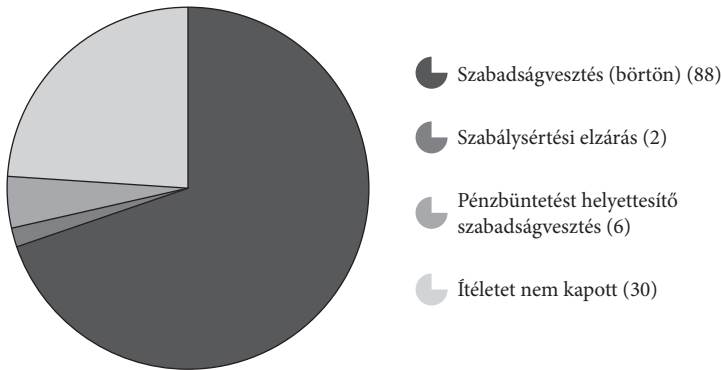
24 Törvénytelen szocializmus (1991) p. 89-90.

Szembetűnően a három, a hat hónap és az egy-egy évtől két évig terjedő börtön-büntetést szabták ki a bírók legtöbb alkalommal. Három hónap börtönbüntetést 16 alkalommal (12,7%), hat havat 14 esetben (11,1%), egy és két év közötti szabadságvesztést öten (4%) kaptak. A miéltre ismét dr. Molnár Erik igazságügy miniszter ad választ, aki a feketevágásos ügyekben tolmácsolta a bírói szervezet felé a párt elvárásait. Ezek szerint, ha kulák követi el a feketevágást, a büntetés 6-12 hónap, ugyanezen bűncselekmény miatt közép- és kisparasztok esetében 2-3 hónap a büntetési idő. A folyamatos direktívák két dologra hívják fel a figyelmet:

- a bírói függetlenség névlegessé vált, hiszen az irányító, a felügyeletet ellátó minisztérium már eleve meghatározta az ítéleteket;
- a bíróságok ítélkezési gyakorlata nem volt egységes, amit Rákosi 1950 végén szóvá is tett.

A miniszteri válasz mentegetőzőnek tűnik, amelyben Molnár taglalja, hogy a bírók az osztályszempontokat nem tartják szem előtt, ezáltal túl enyhe ítéleteket hoztak.²⁵

Az általunk feldolgozott adatokból inkább Molnár Erik igazságügy miniszter mentegetőzése tűnik ki, hiszen 106 kiszabott és rögzített ítéletből a kulákokra vonatkozó utasítás nem bontakozik ki. A gyűlölt osztályellenség 4-6 hónapos ítéleteket kapott, mindössze hárman kaptak egy évet, vagy azt meghaladó szabadságvesztés büntetést. Inkább az értelmiség ilyen módon való eltiprása érhető tetten, a három értelmiségire egy-egy év és egy év hat hónap letöltendő börtönt szabtak ki. Cselekményeik megítélésünk szerint nem súlyosabbak, mint a forrásanyagok feldolgozása során tanulmányozott esetekben.

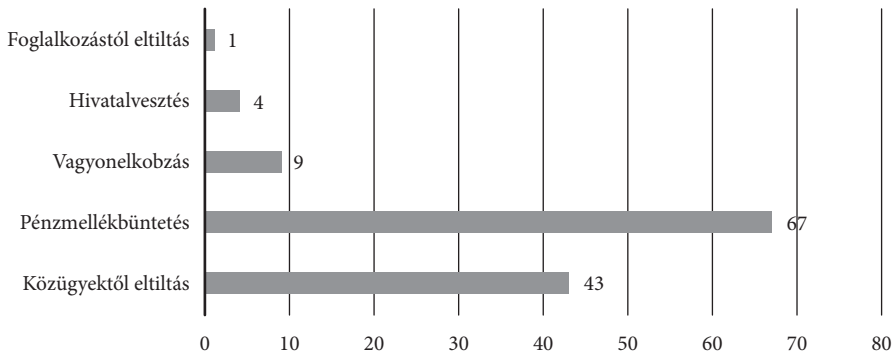

14. ábra: Az ítéletek fokozatonkénti megoszlása, fő

Az ítéletek legnagyobb részében – 88 esetben (69,8%) – börtön fokozatú szabadságvesztést szabtak ki, 6 személynél alkalmaztak pénzbüntetést, szabálysértési elzárást pedig 2 fő töltött, amit a csekélyebb tárgyi súlyú kihágások esetén szabtak ki. Az előzetes letartóztatás 30 fő (23,8%) számára ítélet nélkül ért véget. Az anyagokban nem volt határozat arra vonatkozóan, hogy az illetékes államügyészség milyen okból szüntette meg a letartóztatást.

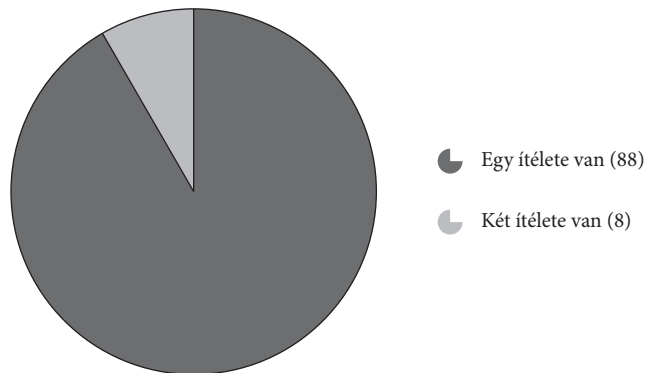
²⁵ Törvénytelen szocializmus (1991) p. 90-92.

A főbüntetés mellett a bíróság még mellékbüntetést – többek között pénzbüntetést – is kiszabott, ami a földművesek amúgy sem túl gazdag életére nyilvánvalóan negatív befolyással volt. Ami fontos, hogy a mellékbüntetés kiszabása főbüntetés mellett nem kötelező, de önállóan főbüntetés nélkül is kiszabható. Az ítéleteket hozó bírák ebben a kérdésben sem voltak engedékenyek, 67 főnek (52,2%) szabtak ki mellékbüntetésként pénzbüntetést, összesen 83 980 Ft-ot. Közügyektől eltiltást 43-szor (az esetek 34,1%-ában) alkalmaztak. Megjegyzem, ebben az időszakban e büntetés nem lehetett túl fajsúlyos, hiszen a szabad választások gyakorlatilag megszűntek, a népképviselőt egy viszonylag szűk rétegre koncentrálták. A vagyonelkobzás (9 eset), a hivatalvesztés (4 eset) és a foglalkozástól eltiltás (1 eset) már komolyabb következményekkel jár mindenki számára, hiszen az alapvető életfeltételek jelentősen besűkülnek.

15. ábra: Kiszabott mellékbüntetések, fő

Kérdésként felmerül az ítéletek száma, ami alatt nem a fellebbezés folytán másodfokon kiszabott, általában helyben hagyott ítéleteket értem, hanem a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmények időbeli eltérése miatt kiszabottakat. 8 főnek több ítéletből kiszabott két szabadságvesztést is le kellett tölteni egymás után.

16. ábra: Ítéletek száma egyénenként, fő

A forrásainkban szereplő esetpélda jól jellemzi a Rákosi-diktatúra megtorlását, felpuhulását és visszatérését.

Az elítéltek közül M. L. 1952 júliusában ádrágítás és üzérkedés miatt 8 hónap szabadságvesztést kapott, melyet az 1953-as közkegyelem folytán csak részben töltött le. 1955-ben feketevágás miatt ismét elítélték 1 év 4 hónap börtönre, és az előző ítéletből a közkegyelem miatt megmaradt ítéletét is le kellett volna töltenie. A forradalmi események alatt M. L. eltávozott a börtönből, de visszatért, végleges szabadulására csak 1957 februárjában került sor.

Szabadulás

A hatalom nem volt nagyvonalú az országot élelmiszerral ellátókkal szemben. A szabadulási időpontokat tekintve a legkorábbi 1951. szeptember 13-án, az utolsó pedig 1957. február 20-án volt. Az utolsó valószínűleg már nem mint kulák, hanem osztályidegenként szabadulhatott. Az előzőekben említett, előzetesen letartóztatott 30 főt egyik napról a másikra, különösebb indoklás nélkül szabadlábra helyezték. A miéltre adandó választ csak találgatni lehet. Előfordulhatott, hogy nem volt valós a feljelentésben szereplő állítás, esetleg nem volt bűncselekmény, amivel a börtönbe utaltat meg tudták volna vádolni, vagy bizonyítani tudta az igazát a vádlott. Ezekből az anyagokból az igazi ok nem tudható meg. Az elítéltek zöme – 71 fő (56,3%) – a büntetését az utolsó napig kitöltve szabadult. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségében mindössze 3 fő részesült. Az 1953-as – Nagy Imre első miniszterelnökségéhez köthető – enyhülési időszakban 18-an részesültek kegyelemben. A rendőrségnek 2 főt átadtak és 1 fő szabadult az 56-os események után közvetlenül.

17. ábra: Szabadonbocsátás módja, fő

Befejezés

A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy a kulák igazi arca az emberé. Azoké az embereké, akik nap mint nap dolgoztak, robotoltak a földeken a háború előtt és a

háború után is. Sorsukat sok minden befolyásolta, az időjárás viszontagságai, a történelmi viharok, a háború, illetve a különböző politikai ideológiák. 1945 áprilisa után a magyar emberek azt gondolták, hogy eljött a béke, a megnyugvás ideje, következnek a dolgozós hétköznapok, és az élet visszatér a rendes, megszokott kerékvágásba. A felszínen valóban úgy tűnt, hogy lehet ismét normális életet élni. Nehezen, bajlódva az ország újjáépítésének nehézségeivel és az óriási jóvátételi fizetési kötelezettséggel²⁶, de lehet boldogulni.

A kecskeméti börtönbe 1949 decembere és 1956 ősze között 126 olyan ember került, akik a hatalom szerint a közellátás érdekét veszélyeztették. Közös bennük ezen kívül, hogy többségük földdel foglalkozott, tulajdonosként vagy mezőgazdasági munkásként művelte azt. Írásom a nyilvántartó lapokon szereplő adatokat összesítette és elemezte. Ennek alapján feltárul előttünk az a zárt világ, amelyről nem beszélünk évtizedekig, mert tabu téma volt.

A földművesek kisebb számban előzetesen letartóztatottként, a többségükben pedig elítéltként kényszerültek túrni a hatalom marasztaló vendégszeretétét. Az akkori törvények köztörvényes bűnözőként tartották őket számon, annak ellenére, hogy legtöbben csak a megtermelt javakból nem tudtak beszolgáltatást teljesíteni, vagy a mindennapi megélhetés biztosítására akkor tiltott cselekményeket követtek el. A „közellátás érdekének veszélyeztetése” néven bűncselekménnyé nyilvánítottak minden, az emberi életminőség javítására irányuló tettet, ami nem szolgálta a beszolgáltatás szocialista elveit.

Az akkori hatalmi elit börtönbüntetéssel, elzárással sújtotta a földműveseket, a cél a szövetkezesítés minél előbbi végrehajtása volt. Rákosi regnálásának és visszatérési kísérletének éveiben az esetszámokból is kimutatható a kulákság, mint osztályellenség megsemmisítésére irányuló törekvés. A néhány napos és az akár több éves büntetés is egy célt szolgált: a megfélemlítést. Nem számított, hogy hány éhes szájat hagytak otthon, vagy az, hogy a földet művelni kellene, a cél – a földbirtokosok termelőszövetkezetekbe kényszerítése – mindent felülírt.

A témát a rendszerváltás előtti évtől, 1989-től kezdték kutatni. A szerzők többsége egy-egy térség, település, család sorsát mutatta be, a börtönben töltött időket csak megemlítve. Az elvégzett kutatásunk rávilágított a korabeli zárt világ viszonyaira, a börtönbe került homokhátsági kulákok sorsának bemutatásán keresztül. A témát tovább elemezve és kiterjesztve levéltári kutatásokkal, felderíthető lenne, hogy mi történt a szabadulás után ezekkel az emberekkel. A többség hallgatásba burkolózott, pedig érdekes lenne vizsgálni, hogy miként élték meg a termelőszövetkezetbe való belépést, majd a háztáji gazdaságok ismételt engedélyezését. A félelem, a beletörődés, esetleg az elfogadás jellemezte a hatalomhoz fűződő viszonyaikat. Előttünk néhai Kósa József – volt kulák gazda – hatalomhoz való hozzáállása ismert, aki soha többet nem beszélt az általa tapasztaltakról, nem szidta és nem is dicsérte a rendszert. A véleményét megtartotta magának, örökre.

26 A II. világháború alatt okozott károkért a győztes hatalmaknak fizetendő jóvátétel nagyságát a jaltai konferencián elfogadott elvek szerint szabták meg. Magyarországnak a Szovjetunió részére 200, Jugoszláviának 70 és Csehszlovákiának 30 millió dollár jóvátételt kellett fizetnie.

Felhasznált irodalom

- Akadémiai Kislexikon (1989), Budapest, Akadémiai Kiadó
- Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Annamária (2013): „Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-53 Budapest L’ Harmattan K.
- Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény http://library.hungaricana.hu/hu/view/BKKM_Sk_02_1944-45/?pg=457&layout=s utoljára letöltve: 2016. március 03.
- Bérces Viktor (2015): A hazai nyomozati eljárásokkal kapcsolatos dilemmák Jog és politikatudományi folyóirat 2015. év 2. szám Magyar Jog és Államtudományi Társaság kiadványa
- Erdmann Gyula (szerk, 1994): Rendi társadalom - polgári társadalom 5. Paraszti kiszolgáltatottság, paraszti érdekvédelem, öngazgatás 1994. Gyula In: Kiss József - Závada Pál: „Az apparátus eddig gazemberként bánt a paraszttal.”
- Estók József (2015): Az országos, regionális és járási bv. intézetek elnevezésének változásai, különös tekintettel a járási börtönökre Börtönügyi Szemle 2015. év 3. szám.
- Gyarmati György (1996): Politika és társadalom 1945–1989 között I. kötet <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/41.html> utoljára letöltve: 2016. március 08.
- Gyarmati György (2010): A Rákosi-korszak (Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956) Budapest ÁBTL-Rubicon
- Honvári János: A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években http://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html utoljára letöltve: 2016. március 08.
- Kávási Klára (1991): Kuláklista Budapest Agora Kiadó
- Majoros Richárd, Dr. (szerk.): Új Magyar Börtönügy 1949. Budapest Igazságügyi minisztériumi kiadvány <http://mek.oszk.hu/13200/13220/13220.pdf> utoljára letöltve 2016. március 1.
- Nagy Netta (2013): A cserevilágtól a padlássöprésig. Falusi hétköznapiok beszolgáltatás éveiben Budapest Magyar Néprajzi Társaság
- Sipos András – Závada Pál (1989): Statárium Dokumentumszociográfia a „gyűjtogató kulákok” pereiből Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet és a Művelődéskutató Intézet VITA kiadójának közös kiadványa
- Statisztikai Szemle 3. évf. 6. sz. (1951. június) Rédei Jenő: Magyarország Népeségének osztályszerkezete a 1949. évi népszámlálás adatai alapján, elérhető: http://epa.oszk.hu/01800/01814/00018/pdf/Statistikai_Szemle_EPA01814_1951_06_527-536.pdf utoljára megtekintve: 2016. március 07.
- Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése (Szerk.: Révai Valéria, 1991), Budapest, Zrínyi Kiadó

Felhasznált források

- A Bajai Járásbíróság B.I.991/1954. számú ítélete
A Kecskeméti Járásbíróság B.III.13966/1951. számú ítélete
A Kecskeméti Megyei Bíróság B.II.2554/1950/21. számú és a Legfelsőbb Bíróság B.IV.9453/1951/23. számú ítéletei
A Kiskőrösi Járásbíróság B.21.208/1952. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.II.8879/1952. számú ítéletei
A Kiskőrösi Járásbíróság B.748/1953. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.3083/1953. számú ítéletei
Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában elhelyezett 126 fogvatartotti nyilvántartása
Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárának 124-es sorszámú személyzeti dossziéja

Dokumentumfilm

- Kabay Barna - Petényi Katalin (2014): Kulák volt az apám <https://www.youtube.com/watch?v=9LFveG8Adg8> utoljára megtekintve: 2016. március 07.

Fotó: Apró Andrea

SZERVEZETI TELJESÍTMÉNY- ÉRTÉKELÉS AZ ANGOL BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZETNÉL

A társadalom részéről jogos és érthető elvárás, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet által végzett szakmai munka, tevékenység értékelésre kerüljön. Tanulmányunkban az angliai és walesi büntetés-végrehajtási intézetekre kifejlesztett teljesítményértékelési rendszert, valamint ahhoz mérten a hazai – Szervezeti Teljesítményértékelési Rendszer (SZTÉR) néven bevezetett – értékelési rendszer hasonlóságait és különbségeit mutatjuk be.

Az angol teljesítményértékelés kapcsán áttekintjük a különböző szakmai tartalmakat, kulcsindikátorokat, és mérés módszertani kérdéseit és eljárásrendi kereteit.

Írásunk konklúziójaként megállapítható, hogy a teljesítményértékelés iránti társadalmi és szakpolitikai elvárásra adott válaszok a két szervezet esetén hasonló irányba mutatnak.

It is a legitimate and reasonable expectation from the society, that the different tasks and services carried out by the Prison Service should be evaluated. In our study we take a look at the Prison Performance Ratings (PRS) managed by the National Offenders Management Service (NOMS) in England and Wales, in comparison with the Hungarian system, introduced under the name “Organizational Performance Evaluation”. We describe the similarities and differences between the two assessing systems.

We review the different contents regarding the professional work, key indicators, methodological issues and procedural framework.

From our study we conclude, that in case of both organizations the answers given to the expectations received from the society and professional management point to a similar direction, a similar mannered response.

Bevezető

A magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet teljesítményének központi mérése két éves múltra tekint vissza. A belügyminiszter irányítása alatt álló egyes fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai teljesítményértékelésének ajánlott elemeiről, az ajánlott elemek alkalmazásához kapcsolódó eljárási szabályokról, a minősítés rendjéről és a szervezeti teljesítményértékelésről szóló 26/2013. BM rendelet, és az ahhoz szervesen kapcsolódó 36/2013. BM utasítás hívta életre a Szervezeti Teljesítményértékelést (továbbiakban SZTÉR), amelyben a Bv. Szervezet minden eleme évről évre egységes szempontrendszer alapján kerül értékelésre.

Az eddigi rövid múltú működés mellett is már több rendszerszintű változást eszközölt az értékelésért felelős Belügyminisztérium illetékes szervezeti egysége, melyek közül a legjelentősebb a 2015. évben kiadott módosító rendelet volt (76/2015 BM rendelet).

Látva a rendszer működésének folyamatosan kirajzolódó sajátosságait, nehézségeit, érdemesnek találjuk megvizsgálni, hogy a különböző országok Bv. Szervezetei milyen keretrendszerben és eljárásrend mellett végzik a szervezetük tevékenységének értékelését. Bár az egyes országok önmagukban is külön-külön elemzést jelenthetnek, jelen kitekintés során mi az angol¹ megoldást mutatjuk be röviden.

Az angol szervezeti teljesítményértékelés

Az angol Büntetés-végrehajtás teljesítményét értékelni hivatott rendszer tekintélyes múlttal rendelkezik, hiszen már 1997-ben megfogalmazódott a szervezet két fő célkitűzése. Ez a kettős küldetés pedig a következő: a társadalom védelme azáltal, hogy az elítélteket biztonságos helyen, tisztességes körülmények között tartja fogva, illetve emellett a bűnözés csökkentése a visszaesés megelőzésével, aminek érdekében a bűnelkövetői magatartást konstruktív rezsimmel, oktatással és a munkaképesség fejlesztésével igyekszik pozitív irányba alakítani.

A szervezet tevékenységének és teljesítményének értékelésére felállított rendszer több átalakításon is átesett. 1997 és 2002 között a tevékenységet az előre meghatározott kulcsmutatók alapján önértékelte az angol bv. szervezet. Később a kulcsmutatók egyszerű felsorolása nem bizonyult elegendőnek, kellően differenciálhatónak, ezért 2003-ban strukturáltabb formát vezettek be, különféle almutatók meghatározásával.²

A kétezres évek elejére egyértelműen megfogalmazódott az igény, hogy a különböző, meglehetősen elkülönülten, önállóan működő angol bv. intézeteket egy egységes szervezeti rendszerbe tömörítsék, és hatékony központi irányítás alá vonják. Ennek eredményeként 2004-ben megalakult a National Offender Management Service (NOMS)³, amely többek között a bv. intézetek szervezeti teljesítményértékelési rendszerének kidolgozásáért is felelt.

1 Az elemzés során az angliai és walesi rendszert mutatjuk be, azonban a könnyebb említés okán rövidítetten az angol rendszerként utalunk rá.

2 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmselect/cmpubadm/62-viii/3012303.htm>

3 House of Commons Justice Committee - Role of the Prison Officer, Twelfth Report of Session 2008–09

A magyar rendszerhez több elemében hasonló intézeti szintű értékelés, amelyet ők Prison Rating Systemnek (PRS)⁴ neveztek el, először 2009-ben került alkalmazásra. A jelenleg nyilvánosan is elérhető módszertani útmutató⁵ alapján a 2014-2015-ös szervezeti teljesítményértékelés még egy gondolattal továbblépett, és a 121 börtön⁶ értékelésére kidolgozásra került egy értékelési mátrix. Ezáltal a jelenlegi angol szervezeti teljesítményértékelés rendszerének lényegét a negyedéves mért adatokat magába foglaló súlyozott értékelési mátrix⁷ adja.

PPP szerződések specifikációi

Az angol büntetés-végrehajtási rendszerben több érdekesség is megfigyelhető, amely a szervezet fejlődését sajátosan alakította. Ezek közül az első – amely nyilván a teljesítményértékelés során is megmutatkozik – az angol bv. szervezetnek a sajátossága: a PPP szerződéses rendszer erőteljes jelenléte. Az angol börtönök megközelítőleg tizede működik valamilyen kisserződött konstrukcióban.

Ezen szerződések még a magyar PPP konstrukciótól is eltérőek, hiszen az angol rendszerben az államtól – díj ellenében – átvállalt feladat, szerep nem csupán a börtön épületének megépítésére vagy üzemeltetésére, hanem egyes esetekben a börtön szakmai működtetésére is kiterjed. Olyan konstrukció is létezik, melyben az állami tulajdonú börtönépületben végzi egy külső szerződött partner a börtön menedzsmentjét és a személyi állomány munkaszerződése is az üzemeltető céggel áll fenn. Ezen börtönöket tekinthetjük a klasszikus értelemben vett magánbörtönöknek.

A PPP konstrukciók sajátossága alapján a társadalom részéről hamar megteremtődött a nyomás, illetve az igény arra, hogy a börtönök teljesítményét igyekezzenek egy átlátható és egységes rendszer alapján mérni. Az adófizetők pénzének hatékony elköltése, a szerződések mellékleteként specifikált elvárások mind abba az irányba mutattak, hogy egy olyan generális elvárás is megfogalmazásra kerüljön, ami a börtönök menedzsmentjére, a fogvatartotti programokra, a börtönök biztonságára általánosságban is értelmezhető. Az angol megközelítés szerint azonban nem csak az elvégzett tevékenység (tehát maga a tény, hogy valamely szakmai tevékenységet végrehajtották-e, vagy sem), hanem az elért eredmény is szükséges a szerződött menedzsmentdíj maradéktalan kifizetéséhez. Ennek egy példája, hogy van olyan bv. intézet, ahol a börtön működtetéséért járó éves szerződéses díjból 10% visszatartásra kerül⁸ egy naptári évig, amely idő alatt az adott bv. intézetből szabadultak visszaszabását figyelemmel kísérik, és ennek a visszatartott 10%-nak a kifizetése csak akkor történik meg, ha az említett mérőszám javulást mutat.

4 <https://www.gov.uk/government/statistics/prison-performance-statistics-2015-to-2016>

5 Lásd: Prison Rating System - Technical Guide

6 2016-os adatok alapján. Lásd: National Offender Management Service, Annual Report and Accounts 2015-2016

7 Lásd: Prison Rating System - Dataset - 2011-2012

8 Lásd: Lessons learned from the planning and early implementation of the Social Impact Bond at HMP Peterborough

Időbeliség kérdései

Az angolok – hasonlóan a magyar bv. szervezethez – egy naptári évre vonatkozóan alakították ki az értékelési ciklust, ezalatt mérik és figyelik az egyes adatokat, tevékenységeket. Különbség azonban, hogy negyedéves részadatok alapján már adnak egy előzetesen várható értéket, amelynek ugyan nincsen semmilyen következménye, azonban fontos tájékoztató adatként szerepel a rendszerben. További eltérés a hazai gyakorlathoz képest, hogy a végső értékelésnél (amely egyébként értékeiben hasonló az iskolai rendszerben használt – 1-től 4-ig terjedő skálán értékelő – módszerhez) az előző év végső értékét is figyelembe veszik – így nem fordulhat elő, hogy az a bv. intézet, aki egy adott évben a legrosszabb osztályzatot érte el, a következő évben a legjobb lesz. Tehát egy olyan folyamat jelleget is beépítettek, amely a hazai rendszerben még nem jelent meg.

Az osztályozások következményei

A teljesítményértékelés végeredménye egy egyszerű 1-4 közötti osztályzat. A legrosszabb osztályzatot elérő bv. intézet menedzsmentje komoly munkajogi következményekkel számolhat: az értékelés alapján a legrosszabb helyen végzett intézet menedzsmentjét lecserélhetik, illetve a két egymás követő évben is legrosszabb eredményt elérő bv. intézetnek pedig a teljes személyi állományát leválthatják.

Ugyanakkor nem csak negatív következményei vannak az értékelésnek. A két egymást követő évben legjobb minősítést elérő bv. intézet kitüntetésként elnyeri a „Világítótorony” minősítést. Ez a szimbolikus elismerés azt jelenti, hogy egyfajta út-, iránymutató lehet a bv. szervezet szakmai munkájában, az általuk indított fogvatartotti programok akkreditációja gyorsítottan történhet, illetve egyéb módokon is kiemelt figyelmet kapnak (például az ő általuk elért adatok és mutatók lesznek az elvárt értékek meghatározásakor iránymutatásként alapul véve).

Moderálás

Az angol SZTÉR az egyéb szakmai feladatokkal és szervekkel szorosabban kapcsolódik össze, mint a hazánkban működő teljesítményértékelés. Erre példa egy angol börtön esete, ahol a fiatalkorú fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeire egy előzetes, bejelentés nélküli ellenőrzés világított rá.⁹ Az ellenőrzés komoly, rendszerszintű hiányosságokat tárt fel, ami ennek eredményeképpen az adott börtön éves teljesítményértékelése azonnal a legrosszabb „osztályzatot”, azaz 1-est kapta. Másik hasonló közérdeklődést kiváltó eset volt, amikor az egyik bv. intézetben a fogvatartottaknak sikerült támadást szervezniük az őrök ellen.¹⁰ Ez esetben

9 Lásd: Report on an unannounced inspection of HMP Nottingham by HM Chief Inspector of Prisons

10 Lásd: Report on an unannounced inspection of HMP Wormwood Scrubs by HM Chief Inspector of Prisons

is 1-es értékelésre, és automatikus moderálásra javasolták az említett bv. intézet teljesítményét.

Itt jelenik meg az angol rendszer egyik hazánktól lényegileg eltérő eleme, a moderálás, ami bizonyos eredmények, vagy események következtében a teljesítmény automatikus (pl. zárt területről történő szökés), vagy értékelés utáni lerontását jelenti. Amennyiben valamilyen rendkívüli esemény, komoly szakmai hiba vagy hiányosság miatt moderálásra javasoltak egy bv. intézetet, úgy az adott év júliusában az országos vezetés, illetve az intézet menedzsmenete megtárgyalja a mért adatokat. Az áttekintés során az intézet részéről szöveges magyarázatra és kiegészítésre is lehetőség nyílik, a megfogalmazott vélemények alapján pedig javaslatokat tesznek meg a teljesítmény javítása érdekében.

A mérés módszertana

„Mérjük azt, ami számít, ahelyett hogy azt számítanánk, amit a legkönnyebb mérni” – határozta meg az angol bv. szervezet a teljesítményértékelés alaptételének. A nyilvánosan elérhető módszertanban a mutatók leírásánál nem csupán a kiszámítás matematikai-statisztikai meghatározását találjuk, hanem a szakmai indoklást is.

A büntetés-végrehajtás teljesítményének négy kulcsterületét határozták meg:

1. A társadalom védelme;
2. A visszaesés csökkentése;
3. „Tisztességes fogvatartás” (mely eredetileg egy, a Cambridge Egyetem Kriminológiai Intézete által kifejlesztett indikátor alapján került kidolgozásra);
4. Erőforrások felhasználása és hatékony menedzsment.

Egy-egy szakmai terület alá egyenként 5-9 számú alterület tartozik, ezekhez pedig mérhető intézkedéseket, indikátorokat rendelnek. Ezek az intézkedések összesen 83 különféle mérőszámot jelentenek, ezek súlyozott összevonása képezi a végső értékelés alapját.

Ezen értékelési rendszert a bv. szervezet vezetésének észrevételei alakíthatják. Hasonlóan a magyar bv. szervezethez, ahol a Parancsnoki Kollégium javaslatait is figyelembe véve került kialakításra a rendszer, az angol szervezetnél is figyelembe vették a bv. intézetek vezetőinek észrevételeit a rendszer finomhangolásánál, az értékelés alapját képező súlyozott mátrix adott intézetre vonatkozó kiszámításánál. Két konkrét példát, javaslatot említenénk, amelyek az egyes bv. intézetek közti differenciálásra mutatnak rá: az egyik, miszerint előzetes házaknál a munkáltatásra vonatkozó elvárások súlyozása a letöltő házakhoz képest alacsonyabb, a másik pedig, hogy az újonnan alapított bv. intézetek esetében az első fél év amolyan „teszt” időszak, amelyre még nem készül végleges értékelés. Nyilván egy újonnan épült, kiváló műszaki állapotú börtön hatékony működtetése kisebb kihívás, mint egy elavult struktúrájú épületé, és egy kizárólag előzetesen elítélteket vagy kiemelten veszélyes elítélteket fogva tartó börtönben a munkáltatás nehezebb feladat, mint egy enyhébb rezsimú bv. intézetben.

Ugyanakkor – ahogyan hazánkban is – a bv. intézetek sajátosságainak figyelembe vétele mellett egyértelmű elvárás az egységes mutatók alapján, egységes eljárásrend mellett működő, országos szinten végzett értékelés. Ezen értékelés dinamikusan változik, követve a bv. szervezet alakulását.

Ahogy már korábban említettük, az angol szervezeti teljesítményértékelési rendszerben több változás is történt a működésbe lépése óta. Például 2004-ben a korábban strukturált szabadidő eltöltést mérő (magyarra fordítva „értelmes, zárkán kívüli tevékenység” nevű) mutató esetében merültek fel mérési problémák, ezért azt megszüntették arra hivatkozva, hogy a szakmai tartalom nem volt követhető, és további eljárásrendi problémák merültek fel (pl. az adat körletenkénti összesítése és objektumonkénti heti jelentése kezelhetetlenül megnövelte az adminisztratív terhet). Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a zárkán kívüli programok az angol bv. szervezetnél nem lennének fontosak és mérendők, hanem azt, hogy felismerték egy szakmailag nem megfelelő mutató módosításának szükségességét, és arra egyéb alternatívákat igyekeztek kidolgozni (pl. „Akkreditált fogvatartotti programok” nevű mutató, „Megfelelő fogvatartott esetén megfelelő időben nyújtott eredményes beavatkozások” nevű mutató).

A PRS változtatásainak eredményeképpen egy paraméterezett excel tábla állt elő, amely nyilvánosan nem elérhető, csupán a végeredmény kerül publikálásra. A módszertani útmutató alapján a különféle auditok végső értékelése is ide kerül be, a szöveges értékelések nélkül. Az angol SZTÉR tehát nagyjából hasonlítható a magyar SZTÉR szoftveréhez, és a szöveges értékelések eredményét súlyozottan összegző gondolati kör is hasonlóan valósul meg.

A mérés szakmai kérdései

Természetesen a vizsgált szakmai kérdések keretében vannak a büntetés-végrehajtástól általánosan elvárt szakmai tartalmak, illetve mutatók. Ismerősként üdvözölhetjük a felbukkanó átlaglétsszámot, illetve zsúfoltságot. A zsúfoltság kiszámítása eltér a magyar számítási módszertől, hiszen a havi záró létszámból megnézik hány fő van olyan zárkában elhelyezve, ahol többen vannak, mint ahány főre tervezték a zárkát (tehát nem veszik figyelembe, hogy egy 8 fős zárkában vannak 10-en, vagy egy 1 fős zárkában vannak 3-an). Ezt a „zsúfolt körülmények között elhelyezettek létszámát” hasonlítják összes a fogvatartottak éves átlaglétsszámával (havi bontásban), melyből végül átlagot számítanak az éves mutató előállítására. Ez az alapvetően egy fős zárkákkal működő bv. szervezet esetén egészen más tartalmat jelent, mint a magyar büntetés-végrehajtásnál.

A zárt területről szökés, a fogvatartott bíróságra vagy nyomozásra (határidőre történő) előállítása, a személyi állomány sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények, az öngyilkossági ráta, a képzésben részt vevő fogvatartottak létszáma, a különféle fogvatartotti programokon résztvevők létszáma – ezek mind a magyar szervezet értékelése esetén is megjelenő tartalmak.

Ahogyan hazánkban is, a zárt területről történő fogolyszökés az egyik leghangosabb mérőszám: az angol rendszerben ennek nem teljesülése eredményezi a

legsúlyosabb szankciókat, hiszen a társadalom védelme az egyik legfontosabb szempontként jelenik meg.

Felbukkannak Magyarországon ismeretlen, és a jogi szabályozás vagy az építészeti sajátosságok miatt nem értelmezhető, vagy előállítható mutatók is. Ilyen például a „duplázott zárkában elhelyezettek száma”, ami az alapvetően egyszemélyes zárkával rendelkező építészeti sajátosságú börtönök esetén válik érthetővé, ugyanis azt mutatja, hogy hány fogvatartott érintett abban, hogy az egy fős zárkában a zsúfoltság miatt két főt helyeznek el.

A fogvatartotti öngyilkossági ráta (azaz a 100 ezer fogvatartottra jutó öngyilkosságok száma) meghatározott értéke 2004-2005 évben 112,8 volt, melyet a szervezet sajnálatos módon meghaladott; a mért öngyilkossági ráta 135,9 volt. A kétezres évek elejéhez viszonyítva ez a mutató már csökkent, és a maximumként meghatározott rátát már nem lépte túl a szervezet. Összehasonlításképpen 2013-ban ez a ráta az angol szervezetenél 89 volt, a magyar büntetés-végrehajtás esetében a 100 ezer fogvatartottra vetített öngyilkossági ráta 38-as értéket mutatott, míg az Európa Tanács tagállamai által megadott értékek átlaga pedig 76 volt.¹¹ Itt is megfigyelhetjük, hogy a szervezettel szemben támasztott elvárás hasonló (azaz az öngyilkosság megakadályozása, visszaszorítása), de a megadott határértékek szélsőségesen különbözőek. A magyar SZTÉR követelményrendszerénél az öngyilkosságok száma esetében az elfogadható érték nullában került meghatározásra.

A kötelező véletlenszerű drogtesztben pozitív mintát adó fogvatartottak arányának leszorítása szintén nem értelmezhető a magyar büntetés-végrehajtásnál. Az angol logika szerint az év során többször is véletlenszerűen választott fogvatartottakkal kötelező drogtesztet végeznek. Amennyiben a fogvatartottak kevesebb mint 10%-a esetében kapnak pozitív mintát, úgy a szervezet teljesítményét még elfogadhatónak értékelik.

Az angol teljesítménymérés során a személyi állomány tekintetében az egy főre jutó havi maximum 9 nap átlagos betegszabadság, illetve a nemzetiségi személyi állomány arányának bizonyos szinten tartása fogalmazódik meg elvárásként.

Érdekes mutató a feltételesen szabadítottak sikerrátája, amely a bármilyen indokból a bv. intézet falain kívülre távozók (pl. akár a külső munkáltatás is ide tartozhat, melyet a bv. intézetből kijárva végez felügyelet nélkül a fogvatartott) esetében nézi, hogy milyen arányban tartották be a szabadlábra helyezés feltételeit. A különféle engedélyezett eltávozásról illegálisan távolmaradók 200-400 fős éves létszáma esetén a büntetés-végrehajtási szervezet ezen tevékenységét sikeresnek értékelik. Az adott negyedév végén a korábban jogellenesen nem visszatértek közül a még mindig szabadlábon lévők létszámát is kimutatja a szervezet, ez arra enged következtetni, hogy az elvárás ennek a minimalizálása.

Szintén érdekes adat, hogy az évi 90 ezer szabadításhoz képest 28 ezer esetben határozzák meg azt az elvárást, hogy a szabadult fogvatartottnak a szabadulás után egy hónappal legyen munkája, illetve járjon valamilyen tanfolyamra vagy képzésre. Ennek a – széles utánkövetést feltételező – mutatónak a maradéktalan előállítását a magyar büntetés-végrehajtás esetében nem is tartjuk elképzelhetőnek.

¹¹ Forrás: SPACE I adatszolgáltatások az Európa Tanács részére

Összegzés

Az angol teljesítményértékelés nagyobb múltra tekint vissza, mint a magyar rendszer, azonban az alaposabb áttekintés során tapasztaltuk, hogy irányaiban, fő szakmai vonalában nagyon hasonló a hazai rendszerhez, ami azonban még csak néhány éve állt fel. Mindkét ország rendszere folyamatos fejlesztésen és finomhangoláson esik át a megalakulása óta.

Az nagyon hangsúlyosan kirajzolódik, hogy – hozzánk hasonlóan – az angol teljesítmény mérés vonatkozásában is követelmény, hogy az elvárások és a teljesítmény aktualizált és nemzeti szinten egységes mérésére valamilyen legitim, központilag kidolgozott és működtetett rendszer üzemeljen. Ezen túlmenően a szakmaiságból adódó fő prioritások is megegyeznek, azonban a konkrét mérőszámok, elvárt értékek az eltérő sajátosságok miatt jelentősen eltérnek egymástól. Az is hasonlóság a két szervezet teljesítményértékelése között, hogy a büntetés-végrehajtás központi szerve rendszeresen áttekinti az értékelés alá vont területeket, és azok mérőszámait, és szakmai javaslatai alapján átdolgozásra, törlésre kerülnek azok.

Különbség azonban – ami vélhetően a szervezet közigazgatásban való elhelyezkedésének eltéréseiből adódik –, hogy ezen szakmai ellenőrzés az angol példában nem csak a szervezeten belülről érkezik, hanem egyes külső, szakértő szervezetek, függetlenített auditok, ellenőrzések véleményét is beépítik a rendszer fejlesztésébe.

Szintén a közigazgatási elhelyezkedés eltérése okozza a büntetés-végrehajtási szervezet teljesítményértékelését meghatározó, jogi szabályozókban lefektetett értékelési rendszer egységességének, vagy egységességének különbségét. Ez alatt azt értjük, hogy az angol rendszerben kidolgozott PRS kifejezetten a bv. szervezet teljesítményének értékelésére lett kifejlesztve, míg a hazai értékelést a már említett 26/2013-as BM rendelet és a 36/2013 BM utasítás szabályozza, ami pedig a belügyminiszter irányítása alatt álló egyes fegyveres szervek szervezeti szintű teljesítményértékeléséről szól. Ebből következik, hogy ez minden rendvédelmi szerv számára, így például a rendőrség, a terrorelhárítás, a katasztrófavédelem és a büntetés-végrehajtás számára is azonos értékelési elemeket határoz meg, s csak a teljesítmény-mutatók egy része szervezet specifikus (természetesen az SZTÉR többi része, így a teljesítménycélok és teljesítménykövetelmény minimumok meghatározása eljárás szintjén egységes, tartalmában azonban szintén egyedi).

Másik fontos eltérés szintén a börtönök menedzsmentjének típusából adódik, ez a különbség pedig a pénzügyi mutatókban jelenik meg. Az angol rendszerben ezen elemek a PPP börtönök sajátosságai miatt hangsúlyosabban vannak jelen, míg a magyar rendszerben a költséghatékonyságot mérő mutatók (mint például az angol PRS-ben az „Értéket a pénzért” elnevezésű mutató) kevésbé prioritáltak. Hazánkban főleg a költségvetési fegyelmre dolgoztak ki mérhető mutatókat, azonban a bv. gazdasági társaságok esetében láthatóan már az angol rendszerhez hasonló, hangsúlyosabb költséghatékonysági, bevételi mutatókkal dolgozó gondolati struktúra jelenik meg.

Az értékelés szoftveres háttere is különböző, és talán azt mondhatjuk, hogy ezen a ponton a hazai értékelési rendszer – legalábbis technikailag – már fejlettebb. Az angol megoldás a már említett paraméterezett excel tábla, egy értékelési mátrix, míg

ugyanez nálunk egy, az Országos Rendőr-főkapitányság által gondozott, és külön erre a célra fejlesztett, interneten elérhető informatikai szoftver.

Látva tehát az angol és hazai rendszer szakmai tartalmát és működését, annak hasonlóságait és eltéréseit, megállapítható, hogy bár elemenként eltérő a két ország teljesítményértékelése, azonban az elvi megalapozottsága, a főbb szakmai keretei, eljárásrendi kérdései nagyon hasonlóak, ami értelmezhető úgy is, hogy függetlenül a nemzeti sajátosságtól az európai börtönügy fő kérdései, és az arra adott válaszok egy irányba mutatnak.

Felhasznált irodalom

- House of Commons Justice Committee - Role of the Prison Officer, Twelfth Report of Session 2008–09 <https://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmjust/361/361.pdf>
- Lessons learned from the planning and early implementation of the Social Impact Bond at HMP Peterborough https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217375/social-impact-bond-hmp-peterborough.pdf Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Memorandum by HM Prison Service (PST 52) <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmselect/cmpublicadm/62-viii/3012303.htm>
- National Offender Management Service - Annual Report and Accounts 2015-2016 https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/535810/NOMS_AR_2015-16_FINAL_WEB__2_.pdf Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Prison Rating System - Dataset - 2011-2012 https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/218342/prison-rating-system-2011-12.xls Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Prison Rating System - Technical Guide https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/541156/thumb-nail_annual-noms-digest-2016-technical-guide.pdf.png Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Report on an unannounced inspection of HMP Nottingham by HM Chief Inspector of Prisons <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprisons/wp-content/uploads/sites/4/2015/02/Nottingham-web-2014.pdf> Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Report on an unannounced inspection of HMP Wormwood Scrubs by HM Chief Inspector of Prisons <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprisons/wp-content/uploads/sites/4/2014/09/Wormwood-scrubs-Web-2014.pdf> Letöltés ideje: 2016. szeptember 2.
- Role of the Prison Officer - House of Commons, Justice Committee - 2009 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmjust/361/36107.htm>

Hivatkozott jogszabály

- 26/2013. (VI. 26.) BM rendelet
36/2013. (XII. 21.) BM utasítás
76/2015. (XII. 22.) BM rendelet

ESEMÉNYNAPTÁR

(2016. április 1-jétől június 30-áig)

Április 21.

Országos jogi továbbképzést rendezett a Jogi és Adatkezelési Főosztály 2016. április 21-én, azon munkatársak számára, akik a szervezetben jogász munkakörben vannak foglalkoztatva. Az esemény keretében elméleti és gyakorlati szakemberek tartottak előadásokat, a szakterületet érintő aktuális kérdéseket a középpontba helyezve.

A továbbképzésen előadást tartott Dr. Tóth Gabriella bírónő, aki az Országos Bírósági Hivatal munkatársa, Török Edina bv. alezredes, a Fogvatartási Ügyek Szolgálatának osztályvezetője, Dr. habil Kabódi Csaba az ELTE ÁJK egyetemi docense, Dr. Lekics Tamás bv. alezredes, a Szegedi Fegyház és Börtön osztályvezetője, Dr. Nagy Anita Ph.D., egyetemi docens, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatója, illetve Prof. Dr. Menyhárd Attila, az ELTE ÁJK Polgárjogi Tanszék tanszékvezetője.

Április 22.

A Brit Nagykövetségen rendezték az első Börtönrádió Konferenciát április 22-én, melynek keretében a hazai bv. intézetekben működő börtönrádiók tevékenységét, valamint a börtönökben segítő civil szervezetek munkáját ismerhették meg a jelenlévők. A rendezvényen a börtönrádió brit kitalálói, illetve a hazai résztvevő intézetek parancsnokai, az Adj Hangot Egyesület és a már szabadult börtönrádiós fogvatartottak is beszéltek tapasztalataikról. Emellett előadást tartott Hajdú Judit, az egyesület alelnöke, Pápai Tamás, az első hazai börtönrádió, a Rács FM korábbi főszerkesztője, Caitlin Jones nagykövet-helyettes, Phil Maguire, a brit Nemzeti Börtönrádió Szövetség vezérigazgatója és Andrew Wilkie, a szövetség ügyvezetője, Kopcsik Károly bv. dandártábornok, Mihály Attila bv. ezredes és Cséri Zoltán bv. dandártábornok pedig kerekasztal-beszélgetés keretében osztották meg a tapasztalataikat. A konferencia résztvevők belehallgathattak mind a három rádió adásaiba is. A rádiók készítésében részt vett szabadult, illetve reintegrációs őrizetben lévő elítéltek is beszéltek tapasztalataikról. Are Høidal, a norvég Halden börtön parancsnoka ismertette a fegyintézet, valamint a norvég büntetés-végrehajtás működését. Fiáth Titanilla, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichológusa prezentálta az amerikai börtönökben végzett kutatásának eredményeit. A rendezvényen részt vettek a bv. intézetek munkáját segítő hazai civil szervezetek is, így például a Tévelygőkért Alapítvány „*Apa a börtönben*” programjáról az alapítvány egyik munkatársa, dr. Budai István bv. ezredes, a balassagyarmati intézet parancsnoka, továbbá egy már szabadult elítélte is beszélt. Juhász Attila bv. ezredes, a Heves Megyei Bv. Intézet parancsnoka a Börtön a Városért program eredményeit mutatta be. A program zárásaként Héra Gábor szociológus prezentálta a váci börtönrádióról készült kutatását.

2016. április 26.

2016. április 26-án, Barcelonában került sor a „Radikalizáció és az erőszakos szélsőségségesség” című nemzetközi konferenciára, az EuroPris szervezésében. A rendezvény célja egyrészt az volt, hogy feltérképezze a radikalizáció veszélyeit Európában, másrészt, hogy kiemelten foglalkozzon a szervezetek közötti együttműködés kialakításával a büntető igazságszolgáltatás terén. A konferencia résztvevői olyan nemzetközi területen dolgozó vezetők voltak, akik munkájuk során – közvetlenül vagy közvetetten – kapcsolatba kerülnek a radikalizáció és a szélsőségségesség kérdésével. A Büntetés-végrehajtási Szervezetet Radvánszki András bv. ezredes, a BvOP Koordinációs Főosztályának vezetője képviselte.

Április 27.

2016. április 27-én szakmai értekezletet tartottak a Belügyminisztériumban a Munkavédelem Napja alkalmából. A rendezvényen a BvOP részéről 5 fő, a Bv. intézetek részéről 28 fő, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja részéről pedig 3 fő vett részt.

Április 27–28.

2016. április 27-28-án Strasbourgban, az Európa Tanács szervezésében került megrendezésre a „Multilateral meeting on mental health care in prison” című nemzetközi konferencia, melyen Huller Ervin Pszichológiai Osztályvezető vett részt. Az esemény témája a büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett mentális betegek, továbbá más pszichés vagy alkalmazkodási szempontból sérülékeny fogvatartottak egészségügyi ellátási, illetve büntetés-végrehajtási bánásmóddal kapcsolatos szükségletei, ezen keresztül pedig alapvető emberi jogai érvényesülésének aktuális helyzete, valamint a téma vonatkozásában javasolt teendők volt. A konferencián a 42 tagállamot egy-egy – az esetek nagy részében – orvosi vagy pszichológiai szakképzettséggel rendelkező küldött képviselte.

Április 29.

A Svájci Keresztény Rendőr Szövetség és a Svájci Evangéliumi Börtönmisszió delegációja négy napra Magyarországra látogatott. A program keretében Szabó József, a Magyar Evangéliumi Börtönmisszió elnöke kíséretében Ceccato Felix, a szövetség elnöke, Burkhard Werner, a Svájci Evangéliumi Börtönmisszió elnöke, Meier Jelena, a szövetség elnöki titkárságvezetője, Rady Zsolt, a szövetség projektvezetője, Neubauer Marilyn Margaret, rendőrlelkész és Eriksen Jan, igehirdető részére Schmehl János bv. vezérőrnagy mutatta be a magyar büntetés-végrehajtás működését, felépítését, illetve a börtönmissziós és börtönlelkézi tevékenységet. A négynapos látogatás során a delegáció tagjai istentiszteletet is tartottak a fogvatartottaknak.

Április 29.

Az I. Országos Pártfogói Konferencia kitűzött célja a tapasztalatcsere és konkrét példák ismertetése volt. A programon reintegrációs szakterületen dolgozó kollégák és az ország pártfogó felügyelői vettek részt. Előadást tartott Dr. Füzesi Viktor bv. ezredes, az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnoka, Schmehl János bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese, Juhász Ferenc bv. alezredes, a BvOP Pártfogó Felügyeleti Osztály vezetője, Dr. Mikó Ferenc bv. bírósági elnök, Dr. Vincze Eszter bv. ügyész, Mácsai Éva, az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet pártfogója, dr. Hajdú Szilvia, a Kunszentmiklósi Járási Hivatal osztályvezetője, Kiss Attila foglalkoztatási osztályvezető és dr. Bogotyán Róbert bv. ezredes, a BvOP Fogvatartási Ügyek Szolgálatának vezetője.

Május 11.

Május 11-én tartottak értekezletet a bv. gazdasági társaságainak ügyvezető igazgatói az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. A megbeszélés során előadást tartott Fogarasi László bv. ezredes, a Duna-Papír Kft. ügyvezető igazgatója, Frank Tibor ny. bv. vezérőrnagy, a NOSTRA Kft. ügyvezető igazgatója, Szántó József, a Pálhalmi Agrospeciál Kft. ügyvezető igazgatója, Nemszilaj Sándor bv. ezredes, az Ipoly Cipőgyár Kft. ügyvezető igazgatója, Váradi Balázs bv. ezredes, a BUFA Kft. ügyvezető igazgatója, Nagy László, a Bv. Holding Kft. ügyvezető igazgatója, Borsi János bv. ezredes, a Nagyfa-Alföld Kft. ügyvezető igazgatója, Schneider Gyula ny. bv. ezredes, az Állampisztai Kft. ügyvezető igazgatója, Szakolczai Lóránt bv. ezredes, a Duna-Mix Kft. ügyvezető igazgatója, Koncz Klára bv. ezredes, az Adorján-Tex Kft. ügyvezető igazgatója, Laczkó Lóránt bv. ezredes, az Annamajori Kft. ügyvezető igazgatója, illetve Farkas György, a Sopronkőhidai Kft. ügyvezető igazgatója. Az első negyedéves beszámoló elhangzása után, Lajtár József bv. vezérőrnagy – az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese – értékelte az elhangzottakat, ezt követően pedig feladatokat határozott meg. Az előadásokat Balogh Katalin bv. alezredes, a Bv. Holding Kft. gazdasági vezetőjének beszámolója zárta, az értekezletet követően pedig a program résztvevői megtekintették a kerítésfonó gépeket, illetve az Állampisztai Kft. haltelepét.

Május 12.

A Váci Fegyház és Börtönben tartotta I. féléves szekcióülését a Magyar Börtönügyi Társaság Humán Szekciója május 12-én. A rendezvény témái javarészt a személyzeti és egészségügyi területekhez kapcsolódtak. A konferencia előadói Krauzer Ernő c. r. ezredes, a Közszolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóság főigazgató helyettese, Dr. Nemesi Krisztina, a Szent László Kórház főorvosa, Dr. Bógér Kisvarga Anikó, a Váci Fegyház és Börtön egészségügyi osztályvezetője voltak. A program

végén a résztvevők megtekinthették az intézetet, a börtönkapolnát, valamint a „Doberdó” körletet is.

Május 18.

A Magyar Börtönügyi Társaság Biztonsági Szekciója a Budapesti Fegyház és Börtönben tartotta soros ülését, melynek elnöke Nyima Tamás bv. ezredes, szekcióvezető, témája pedig a *„Biztonságtechnikai eszközök jelenlegi, illetve jövőbeli alkalmazhatósága a magyar büntetés-végrehajtásban”* volt. Nyima Tamás bv. ezredes megnyitja után előadást tartott többek között Bartos Róbert bv. őrnagy, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Biztonsági Szolgálatának főreferense is.

Május 19.

2016. május 19-én került megrendezésre a Magyar Börtönügyi Társaság Jogi Szekciójának ülése a Tolna Megyei Főügyészség Dísztermében. Az eseményen előadást tartott Dr. Fórizs Gergő, a Bv. Holding Kft. jogi irodájának vezetője, Dr. Szűcs András, a Legfőbb Ügyészség Önálló Osztályának vezetője, Soczó László bv. ezredes, az intézet parancsnoka, Dr. habil Juhász Zsuzsanna egyetemi docens, az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalát pedig Dr. Pajcsicsné dr. Csóré Erika képviselte. Végül a rendezvény zárásaként Dr. Pallo József bv. ezredes, jogi szekcióvezető összegezte a hallottakat.

Május 25.

Lezárult a pártfogó felügyelők és reintegrációs tisztek – Belügyminisztérium által finanszírozott – szakmai képzése. A BvOP Fogvatartási Ügyek Szolgálatának Pártfogó Felügyelői Osztálya által koordinált projekttel kapcsolatos tapasztalatok mindenhol pozitívak voltak. A résztvevők praktikus, a mindennapi szakmai gyakorlatuk során jól hasznosítható tudással gazdagodtak.

Május 26.

2016. május 26-án a Magyar Börtönügyi Társaság Történeti Szekciója a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben ülésezett. Miután Nyima Tamás bv. ezredes, intézetparancsnok köszöntötte a résztvevőket, Dr. Estók József ny. bv. dandártábornok, szekcióvezető megnyitotta a fórumot. Ezt követően előadást tartott Dr. Zinner Tibor egyetemi tanár, Dr. Bank Barbara történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa, illetve Szokolay Domokos a Nemzeti Emlékezet Bizottság tudományos kutatója. A rendezvény végén a vendégek megtekinthették a Mindszenty hagyatékból származó tárgyakat az intézet Mindszenty emlékszárkájában, valamint az intézetben kivégzett Kiss Szaléz, ferences rendi szerzetes emlékszárkájának bemutatására is sor került.

Május 26.

2016. május 26-án a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenység vonatkozásában tartottak regionális szakmai konferenciát a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. Az interaktív rendezvényen – Mészáros László bv. dandártábornok megnyitóját követően – előadást tartott Juhász Ferenc bv. alezredes, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságáról, ezt követően sor került az intézetek beszámolójára saját tapasztalataikról, majd Dr. Géczy Zoltán bv. ügyész prezentációját követően Juhász Ferenc bv. alezredes összegezte az elhangzottakat.

2016. június 13–16.

2016. június 13-16-a között Hollandiában, Zaandamban került sor az Európa Tanács 21. Büntetés-végrehajtási Szervezetek Konferenciájára, amelyen a Büntetés-végrehajtási Szervezet képviselőjében Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok és Radvánszki András bv. ezredes, a Koordinációs Főosztály vezetője vett részt. A rendezvény témája „A közösségek szerepe a börtönben és a munkáltatásban” volt. A konferencián a büntetés-végrehajtási szervezetek és a pártfogó felügyeleti szolgálatok vezetőinek, illetve az őket helyettesítő képviselőknek lehetőségük volt megvitatni a területüket érintő problémákat, valamint megosztani tapasztalataikat, munkamódszereiket és a jó gyakorlatokat a büntetés-végrehajtást érintő, Európa Tanács által elfogadott ajánlások végrehajtásának kapcsán. A résztvevők meghatározták, hogy melyek azok a témák, amik a jövőben gyakorlati intézkedéseket követelnek annak érdekében, hogy lehetőség legyen további iránymutatások kidolgozására a szabályozási kérdésekben, továbbá javítani lehessen az európai börtönállapotokon. A konferencia kiemelt témája a külföldi állampolgárságú fogvatartottak helyzete volt.

Június 16.

2016. június 16-án „*Időskorú fogvatartottak reintegrációja*” címmel rendezett konferenciát Pilisszentkereszten a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. A rendezvényen a bv. szervezet tagjain kívül több együttműködő szerv munkatársa is részt vett. A konferenciát Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok nyitotta meg, ezt követően pedig előadást tartott Dr. Tomkó Éva, a Szent Margit Kórház Rehabilitációs Medicina Osztályának osztályvezető főorvosa, Somogyvári Mihály bv. őrnagy, a BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály, illetve a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet vezetője, Dr. Nemes Nagy Anna bv. ezredes, a BvOP Egészségügyi Főosztályának vezetője, Dr. Adler Judit, a GKI Gazdaságkutató Zrt. kutatásvezető közgazdásza, valamint Skultéti József szociálpolitikus, a Fővárosi Önkormányzat Idősek Otthonának intézményvezetője. A prezentációkat követően a résztvevők megtekintettek egy kisfilmet, melyben időskorú fogvatartottak interjú keretében meséltek gondolataikról, félelmeikről. Majd Dr. Bogotyán Róbert bv. ezredes, a BvOP Fogvatartási Ügyek Szolgálatának szolgálatvezetője, illetve Dienes Rita,

a Magyar Vöröskereszt Pest Megyei Szervezetének szakmai vezetője beszámolója következett. A konferenciát Schmehl János bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese zárta az előadásokkal kapcsolatos gondolatainak ismertetésével.

Június 28.

Hon- és rendvédelmi egészségügyi szakmai értekezlet került megtartásra 2016. június 28-án a Belügyminisztériumban. A rendezvényen a Büntetés-végrehajtási Szervezet részéről 25 fő vett részt.

Június 28.

2016. június 28-án „*Civil szervezetek a büntetés-végrehajtásban és szabadulás után – nemzetközi kitekintés*” címmel rendezett konferenciát a Váltó-sáv Alapítvány a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában. A rendezvényen előadást tartott Somogyvári Mihály bv. őrnagy, a BvOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály, illetve a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet vezetője, Zuzanna Piechowicz, a lengyelországi Polis Szervezet munkatársa, Fiáth Titanilla, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet osztályvezetője, Anna Tatar, a lengyel Never Again Egyesület munkatársa, Marek Lagodzinski, a lengyel Slawek Alapítvány vezetője, Kóka Ágnes, az Add a kezdet az esélyegyenlőség megteremtésének segítése az oktatásban és a munkaerőpiacon Közhasznú Egyesület vezetője, a Rév egyesület munkatársai (Farnas István Géza, Kalóczy Andrea és Márton Andrea), valamint Katona Csilla, a Magyar Büntelmegelőzési Börtönmissziós Alapítvány elnöke. A program zárásaként a résztvevők megtekinthették és akár ki is próbálhatták a fogvatartottak szabadulásra való felkészítésére szolgáló Váltó-Láz nevű társasjátékot.

Összeállította: **Rutkai Kata**

